पञ्चवस्य न दोषः स्यादिति धर्मविदो विदुः। १२७
अन्येषामपि संसर्गात्प्रायश्चित्तं प्रकल्पयेत्। पतनीयेषु नारीणां मरणान्तिकमुच्यते १२८
अकामतश्चरेद्धर्मव्रतं पृथु यथोदितम्। व्यभिचारे तु सर्वत्र कामतो मरणाच्छुचिः १२९
अकामतश्चरेत्पूर्णं प्रातिलोम्यं गता सती। अर्धमेवाऽऽनुलोम्येषु तथैव भ्रूणहादिषु १३०
यतिस्तु ब्रह्मचारी च गत्वा स्त्रियमकामतः। गुरुतल्पगमु(मो)दिष्टं पूर्णमर्थ(र्धं) समाचरेत्
कामतो ब्रह्मचारी तु पूर्णमेवाऽऽचरेद्व्रतम्। यतेस्तु मरणाच्छुद्धिः शिश्नस्योत्कृन्तनेन वा १३२
तयोस्तु रेतःस्खलने कृच्छ्रं चान्द्रायणं चरेत्। जप्त्वा सहस्रं गायत्र्या गृहस्थः शुद्धिमाप्नुयात् १३३
द्विसहस्रं वनस्थस्तु जपेद्रेतोनिपातने। तत्रापि कामतस्तेषां द्विगुणत्रिगुणादिकम् १३४
परिव्राजनकामस्तु नयनोत्पाटनं तथा। एवं समाचरेद्धीमान्प्रायश्चित्तमतन्द्रितः १३५
प्रायश्चित्तमकुर्वाणः पापेषु निरतः सदा। कल्पायुतशतं गत्वा नरकं प्रतिपद्यते १३६
धृत्वा गोचर्ममात्रं तु सममेकं निरन्तरम्। पञ्चगव्यं पिबन्गोघ्नो गुरुगामी विशुध्यति १३७
गोमूत्रेणैव च स्नात्वा पीत्वा चाऽऽचम्य वारिभिः। विष्णोः सहस्रनामानि जपेन्नित्यं समाहितः १३८
शयीत गोव्रजे रात्रौ गवां हितमनुस्मरन्। व्याघ्रादिभिर्गृहीतां गां पङ्के निपतितां तथा
मोचयेदथ वा प्राणांस्तदर्थं वै परित्यजेत्। तेनैव हि विशुद्धः स्यादसंपूर्णव्रतोऽपि वा १४०
व्रतान्ते गोप्रदो भूत्वा ततः शुद्धिमवाप्नुयात्। गोस्वामिने च गां दत्त्वा पश्चादेतद्व्रतं चरेत्
दद्यात्त्रिरात्रमुपोष्य वृषमेकं च गा दश। योक्त्रेण गृहदाहाद्यैर्बन्धनैर्वा हता यदि १४२
मतिपूर्वेण गां हत्वा चरेत्त्रैवार्षिकं व्रतम्। द्विवर्षं पूर्ववद्वाऽपि चर्मणाऽऽर्द्रेण वाससा १४३
कपिलां गर्भिणीं वाऽपि वृषं हत्वा च कामतः। व्रतं द्वादश वर्षाणि चरेद्ब्रह्मव्रतोदितम्
आचार्यदेवविप्राणां हत्वा तु द्विगुणं चरेत्। होमधेनुं प्रसूतां च दाने च समलंकृताम्
उपभुक्तां वृषेणापि तां च द्वादशवार्षिकम्। निष्पीडनं वाऽपि तेषु दोषेष्वल्पमतन्द्रितः
शरणागतबालस्त्रीघातुकैः संवसेन्न तु। चीर्णव्रतानपि चरन्कृतघ्नानपि सर्वदा १४७
अग्निदां गरदां चण्डीं भर्तृघ्नीं लोकघातिनीम्। हिंस्रयंस्तु विधानज्ञीं हत्वा पापं न गच्छति १४८
गुरुं वा बालवृद्धान्वा श्रोत्रियं वा बहुश्रुतम्। आततायिनमायान्तं हन्यादेवाविचारयन्
नाऽऽततायिवधे दोषो हन्तुर्भवति कश्चन। प्रख्यातदोषं कुर्वीत परि(र्ष)दुक्तं यथोदितम् १५०

१ ख. °के च गृ°। २ क. मृ°क्र/च्छति। ३ ख. °दोषः कु°। ४ ख. °रिषर्क।

अनभिख्यातदोषस्तु रहस्यव्रतमाचरेत् । कण्ठमात्रजले स्थित्वा राममन्त्रं समाहितः
जपेद्द्वादशसाहस्रं ब्रह्महा शुद्धिमाप्नुयात् । सुरापः स्वर्णहारी तु जपेदष्टाक्षरं तथा ३५२
कक्षं जप्त्वा कृष्णमन्त्रं मुच्यते गुरुतल्पगात् । उपोष्यान्तर्जले स्थित्वा वासुदेवमनुं शुभम्
जपेद्द्वादशसाहस्रं गोघ्नः प्रयतमानसः । असंख्यानि च पापानि अनुक्तान्यपि यानि च
चित्तस्थो भगवान्कृष्णः सर्वं हरति तत्क्षणात् । एकादश्युपवासस्य फलं प्राप्नोति मानवः
आषाढादि चतुर्मासे कृते भुक्त्वा जितेन्द्रियः । दुग्धाब्धौ शेषपर्यङ्के शयानं कमलापतिम्
ध्यात्वा समर्चयेन्नित्यं महद्भिर्मुच्यते अघैः ।

इति रहस्यप्रायश्चित्तम् ।

रजस्वलां सूतिकां वा चण्डालं पतितं तथा । पाषण्डिनं विकर्मस्थं शैवं स्पृष्ट्वाऽप्यकामतः
गोमयेनानुलिप्ताङ्गः सवासा जलमाविशेत् । गायत्र्यष्टशतं जप्त्वा घृतं प्राश्य विशुध्यति
स्पृष्ट्वा तु कामतः स्नात्वा चरेत्सांतपनं व्रतम् । [1]श्वपचं पतितं स्पृष्ट्वा[3] [2]गोवालव्यजनादिभिः
विड्वराहं शुनं काकं गदर्भं यूपमेव च । मद्यं मांसं तथैवोष्ट्रं विण्मूत्रं शवमेव च ३६१
करकं जलफेनं च वृक्षनिर्यासमेव च । करञ्जं लशुनं चोस्थि कम्बलं शिग्रुमेव च ३६२
आरग्वधद्रुमं स्पृष्ट्वा सवासा जलमाविशेत् । कर्ममध्ये तु मार्जारं स्पृष्ट्वा स्नानं समाचरेत्
बौद्धशैवपिशाचानामालयं योऽनुगच्छति । सचैलमवगाह्याप्सु सावित्रीं त्रिशतं जपेत्
तत्स्पृष्टस्पृष्टिनौ स्पृष्ट्वा सवासा जलमाविशेत् । ऊर्ध्वमाचमनं प्रोक्तं धर्मविद्भिरकल्मषैः
उच्छिष्टकेशभस्मास्थिकपालं मलमेव च । स्नानार्द्रधरणीं स्पृष्ट्वा स्नानं चैव समाचरेत्
प्रक्षाल्य पादौ संक्रम्य तथैवाऽऽचम्य वारिणा । मन्त्रसंमार्जितजलं स्पृष्ट्वा गां च विशुध्यति
विशिष्टानां च विप्राणां गुरूणां व्रतशालिनाम् । [6]विनेतराणामुच्छिष्टं स्पृष्ट्वा स्नानं समाच-
रेत् ३६८
शैवानां पतितानां च बाह्यानां त्यक्तकर्मणाम् । उच्छिष्टस्पर्शनं कृत्वा गां वा दद्यात्पय-
स्विनीम् ३६९
उच्छिष्टेन स्वयं चान्यमुच्छिष्टं यद्यकामतः । स्पृष्ट्वा सचैलं स्नात्वा च सावित्र्यष्टशतं जपेत्
कामतश्चाऽऽचरेत्कृच्छ्रं ब्रह्मकूर्चं द्विजोत्तमः । राजानं च विशं शूद्रं चरेच्चान्द्रायणं द्विजः
तौ च स्नात्वा चरेत्कृच्छ्रं गां वा दद्यात्पयस्विनीम् । ३७१
उच्छिष्टेन स्पृशञ्छूद्रमुच्छिष्टं श्वानमेव च । सवासा जलमाप्लुत्य चरेत्सांतपनं व्रतम्
तत्रापि कामतः स्पृष्ट्वा पराकद्वयमाचरेत् । पञ्चगव्यं पिबेच्छूद्रः स्नात्वा नद्यां विधानतः

---

१ ख. शार्वं । २ ख. गोपालव्यजनादृतम् । वि । ३ ख. °त्रं दशमे° । ४ ख. चानुगच्छति स्वस्य शुद्धये । सचैलमेवाप्सु° । ५ ख. तां । ६ ख. विनीत । ७ ख. °त्वा चरेच्चान्द्रायणं व्रतम् । ८ ख. उच्छिष्टिनं ।

चण्डालं पतितं मद्यं सूतिकां च रजस्वलाम् । उच्छिष्टेन तु संस्पृष्टः पराकव्रतमाचरेत्
उच्छिष्टेन चिरं कालमुषित्वा स्नानमाचरेत्। उच्छिष्टाशौचमरणे चरेदब्दं द्विजातयः
रजस्वला सूतिका वा पञ्चत्वं यदि चेद्गता। पञ्चगव्यैः स्नापयित्वा पावमान्यैर्द्विजातयः
प्रत्यृचं कलशैः स्नाप्य सपवित्रैर्जलैः शुभैः। शुभवस्त्रेण संवेष्ट्य दाहं कुर्याद्विधानतः १७७
चण्डालाद्ब्राह्मणात्सर्पात्क्रव्यादादुदकादिभिः । हतानामपि कुर्वीत पूर्ववद्द्विजपुंगवः
तत्रापि कामतः कुर्यात्षडब्दं तस्य बान्धवाः। विषाद्यैर्घनशस्त्राद्यैरात्मानं यदि घातयेत्
गोशतं विप्रमुख्येभ्यो दद्यादेकं वृषं तथा । नारायणबलिं कृत्वा सर्वमप्यौर्ध्वदेहिकम्
रजस्वला तु या नारी स्पृष्ट्वा चान्यां रजस्वलाम्। चण्डालं पतितं वाऽपि शुनं गर्दभमेव च
तावत्तिष्ठेन्निराहारा चरेत्सांतपनं व्रतम्। स्पृष्ट्वाऽप्यकामतः स्नात्वा पञ्चगव्यैः शुभै-
र्जलैः १८२
चातुर्वर्ण्यस्य गेहेषु चण्डालः पतितोऽपि वा। अन्तर्वत्नी भवेत्सा चेत्कथं स्यात्तत्र नि-
ष्कृतिः १८३
तद्गृहं तु परित्यक्त्वा(ज्य)दग्ध्वा वाऽन्यत्र संस्थितः । संसर्गोक्तप्रकारेण प्रायश्चित्तं
समाचरेत् १८४
*पृथक्पृथक्प्रकुर्वीरन्सर्वे गृहनिवासिनः। दाराः पुत्राश्च सुहृदः प्रायश्चित्तं यथोदितम्
सभर्तृकाणां नारीणां वपनं तु विवर्जयेत् । सर्वान्केशान्समुद्धृत्य च्छेदयेदङ्गुलिद्वयम्
केशानां रक्षणार्थाय द्विगुणं व्रतमाचरेत् । प्रायश्चित्ते तु संपूर्णे कृत्वा सांतपनं व्रतम्
ब्रह्मकूर्चोपवासं वा विशुध्यति[1] तदेनसः। १८८
अर्वाक्संवत्सरार्धात्तु गृहदाहं न चोदितम्(?) । +यद्गृहे पातकोत्पत्तिस्तत्र (च) यत्नेन
दाहयेत् १८९
त्यजेद्वा संनिकृष्टाच्च शुद्धिं चैवाऽऽत्मनस्ततः। संबन्धाच्चैव संसर्गात्तुल्यमेव नृणामघम्
तस्मात्संसर्गसंबन्धान्पतितेषु विवर्जयेत् ॥ १९१
चण्डालपतितादीनां तोयं यस्तु पिबेन्नरः। पराकं कामतः कुर्याद्ब्रह्मकूर्चमकामतः १९२
अभ्यासे तु षडब्दं स्याच्चान्द्रायणमकामतः। चण्डालानां तडागे वा नदीनां तीर्थ एव वा
स्नात्वा पीत्वा जलं विप्रः प्राजापत्यमकामतः। कामतस्तु पराकं वा चान्द्रायणमथापि वा
अभ्यासे तु व्रतं पूर्णं षडब्दं स्यादकामतः । सर्वेषां प्रतिलोमानां पीत्वा सांतपनं चरेत्
चान्द्रायणं पराकं वा त्र्यब्दं वाऽपि यथाक्रमम्। भोजने गमनेऽप्येवं प्रायश्चित्तं समाचरेत्
चाण्डालपतितादीनां गृहेष्वन्नमपि द्विजः। भुक्त्वाऽब्दमाचरेत्कृच्छ्रं चान्द्रायणमकामतः

---

* एतद्वचनं न विद्यते क. पुस्तके। + एतदार्धद्वयं न क. पुस्तके।

---

१ ख. विशुध्यन्ति।

चण्डालवाटिकायां तु सुप्त्वा भुक्त्वाऽप्यकामतः। चरेत्सांतपनं कृच्छ्रं चान्द्रायणमथा-
पि वा ३९८

चण्डालवाटिकायां तु मृतस्यार्द्धं विशोधनम्। स्नापनं पञ्चगव्यैश्च पावमान्यैः शुभैर्जलैः
शूद्रान्नं सूतिकान्नं वा शुना स्पृष्टं च कामतः।भुक्त्वा चान्द्रायणं कृच्छ्रं पराकं वा समाचरेत्
जलं पीत्वा तयोर्विप्रः पञ्चगव्यं पिबेत्त्र्यहम् ॥ ४००

चाण्डालः पतितो वाऽपि यस्मिन्गेहे समाविशेत्। त्यक्त्वा मृन्मयभाण्डानि गोभिः
संक्रामयेत्त्र्यहम् ४०१

मासादूर्ध्वं दशाहं तु द्विमासं पक्षमेव च। षण्मासात्तु तथा मासं गवां वृन्दं निवेशयेत् ४०२
ऊर्ध्वं तु दहनं प्रोक्तं लाङ्गूलेन च खात(न)नम्। ब्रह्मकूर्चं तथा कृच्छ्रं चान्द्रायणमथापि
वा ४०३

अतिकृच्छ्रं पराकं च त्र्यब्दं वाऽपि समाचरेत्। षडब्दमूर्ध्वं षण्मासात्प्रायश्चित्तं समाचरेत्
वत्सरादूर्ध्वं संपूर्णं व्रतमेवाऽऽचरेद्बुधः। अमेध्यशवचण्डालमद्यमांसादिदूषितात् ४०५
कूपादुद्धृत्य कलशैः सहस्रं रेचयेज्जलम्। निक्षिप्य पञ्च गव्यानि वारुणैरपि मन्त्रयेत्
तडाकस्यापि शुद्ध्यर्थं गोभिः संक्रामयेज्जलम्। धान्यं(न्ये)तु क्षालनाच्छुद्धिर्बाहुल्यं
प्रोक्षणादपि ४०७

रसानां तु परित्यागश्चाण्डालादिप्रदूषणात्। प्रासाददेवहर्म्याणां चण्डालपतितादिषु
अन्तः प्रविष्टेषु तथा शुद्धिः स्यात्केन कर्मणा। गोभिः संक्रमणं कृत्वा गोमूत्रेणैव लेपयेत्
पुण्याहं वाचयित्वा तु तत्तोयैर्दर्भसंयुतैः। संप्रोक्ष्य सर्वतः पश्चादेवं समभिषेचयेत् ४१०
पञ्चामृतैः पञ्चगव्यैः स्नापयित्वाऽथ वैष्णवः। प्रत्यृचं पावमान्यैश्च वैष्णवैश्चाभिषेचयेत्
अष्टोत्तरसहस्रं वा शतमष्टोत्तरं तु वा। चतुर्भिर्वैष्णवैर्मन्त्रैः स्नाप्य पुष्पाञ्जलिं तथा ४१२
श्रीसूक्तेन तदा दिव्यैर्दद्यान्नीराजनं द्विजः। अवैष्णवस्पर्शनेऽपि एवं कुर्वीत वैष्णवः
भिन्ने बिम्बे तथा दग्धे परित्यक्तै(ज्यै)व तं गृहे। वैदेहीं वैष्णवीमिष्ट्वा पुनः स्थापनमाचरेत्
चोराद्यपहृते नष्टे वासुदेवं यजेद्गुरुम्। स्थानान्तरगते बिम्बे पुनः स्थापनमाचरेत् ४१५
तोयाधिवासनं वेद्यामधिरोपणमेव च। नयनोन्मीलनं दीक्षां वर्जयित्वाऽन्यमाचरेत् ४१६
पञ्चगव्यैः स्नापयित्वा पञ्चत्वक्पल्लवान्वितैः। मङ्गलद्रव्यसंयुक्तैरद्भिः समभिषेचयेत्
सूक्तैश्च ब्राह्मणस्पत्यैरविगैर्वैष्णवीस्तथा। चतुर्भिर्वैष्णवैर्मन्त्रैः पृथगष्टोत्तरं शतम् ४१८
वैष्णव्या चैव गायत्र्या शङ्खेन स्नापयेद्बुधः। ध्रुवसूक्तमृचं स्मृत्वा जपन्संस्थापयेद्धरिम्
ततस्तन्मूर्तिमन्त्रेण मूलमन्त्रेण वा द्विजः। दद्यात्पुष्पसहस्राणि देवतां समनुस्मरन् ४२०
पश्चात्सावरणं विष्णोरर्चयित्वा विधानतः। इन्द्रसोमं सोमपतेरिति सूक्तमनुत्तमम् ४२१

१ ख. ततः। २ क. प्रेहेत्। ३ ख. रोहणं।

अपक्वपक्वस्याऽथ देवैस्तु दद्यान्नीराजनं द्विजः । प्रदक्षिणं नमस्कारं कृत्वा विप्रांस्तु
भोजयेत् ४२२
अवैष्णवेन विप्रेण शूद्रैर्वाऽर्चिते हरौ। सहस्रमभिषेकं च पुष्पाञ्जलिसहस्रकम् ४२३
महाभागवतो विप्रः कुर्यान्मन्त्रद्वयेन च। देवतोत्तरसंपर्कं विना स्वाहरणं हरौ ४२४
अवैष्णवानां मन्त्राणां पक्वान्नस्य निवेदने। कृत्वा नारायणीमिष्टिं पुनः संस्कारमाचरेत्
देशान्तरगते विम्बे चिरकालमनर्चिते। अधिवासादिकं सर्वं पूर्ववद्वैष्णवोत्तमः ४२६
विष्णोरुत्सवमध्ये तु विद्युत्स्तनितसंभवे। रथे भग्ने ध्वजे भग्ने विम्बे च पतिते भुवि ४२७
ग्रामदाहेऽश्मवर्षे च गुरावृत्विजि वै मृते। नालंकृतेषु विधिषु परिणीते जनार्दने ४२८
अवैदिकक्रियोपेते जपहोमादिवर्जिते। कुर्वीत महतीं शान्तिं वैष्णवीं वैष्णवोत्तमः ४२९
अग्निनाशे तु तन्मध्ये पुनराधानमाचरेत्। कुर्वीत वैनतेयेष्टिं वैष्वक्सेनीमथापि वा ४३०
श्वसूकरादिसंपर्के पवित्रेष्टिं समाचरेत्। [+वैष्णवेष्टिं प्रकुर्वीत पाषण्डादिप्रदूषिते ४३१
अथास्य संप्लवे विष्णोर्यत्र यत्र च संकरम्। तत्र तत्र यजेदिष्टिं पावमानीं द्विजोत्तमः
स्वापचारैस्तथाऽन्यैर्वा मुच्यते सर्वकिल्बिषैः । अवैष्णवेन विप्रेण स्थापिते मधुसूदने
तद्राष्ट्रं वा भूपतिर्वा विनाशमुपयास्यति। कुर्वीत वासुदेवेष्टिं सर्वं पापं प्रशामयेत् ४३४
महाभागवतेनैव पुनः संस्कारमाचरेत्][2]। सेनेशवैनतेयादिनित्यानां च दिवौकसाम्
मुक्तानापि पूजार्थं विम्बानि स्थापयेद्यदि।निवेश्याप्येकरात्रं तु गव्यैः स्नाप्याथ देशिकः
सर्वैश्च वैष्णवैः सूक्तैस्तद्गायत्र्या सहस्रकम्[3]। कुम्भेनैवाभिषिच्याथ भगवत्पुरतो न्यसेत्
स्थण्डिलेऽग्निं प्रतिष्ठाप्य यजेच्च पुरतो हरेः । अस्यवामेति सूक्तेन पायसं मधुमिश्रितम्
अष्टोत्तरशतं पश्चादाज्यं मन्त्रचतुष्टयात्। सुपर्णताक्ष्र्यसूक्ताभ्यां पृषदाज्यं यजेत्ततः ४३९
तिलैर्व्याहृतिभिर्हुत्वा पश्चादष्टोत्तरं शतम्। वैकुण्ठं पार्षदं चैव होमशेषं समापयेत् ४४०
अहमस्मीतिसूक्तेन पीठे संस्थापयेद्बुधः । प्रणवादिचतुर्थ्यन्तनामभिस्तत्प्रकाशकैः
आवाह्य पूजयित्वाऽथ दद्यात्पुष्पाञ्जलिं ततः।द्वादशार्णेन मनुना सहस्रमथ वा शतम्
सोमरुद्रेति सूक्तेन दीपैर्नीराजयेत्ततः । भोजयित्वा ततो विप्रान्गुरुं सम्यक्प्रपूजयेत्
मत्स्यकूर्मादिमूर्तीनामेवं संस्थापनं चरेत्। तत्तत्प्रकाशकैर्मन्त्रैर्जपहोमादिकं चरेत् ४४४
सहस्रनामभिर्दद्यात्पुष्पाणि सुरभीणि तु। वापीकूपतडाकानां तरूणां स्थापने तथा
वारुणीभिश्च सौम्यैश्च जपहोमादिकं चरेत्। तरूणां स्थापने गोपकृष्णं मातरमेव च ४४६

+ एतच्चिह्नान्तर्गतग्रन्थः क.पुस्तके न विद्यते।

१ ख. 'रादान°। २ ख. 'दि।सानिवैश्यैक'। ३ ख. 'म्। शङ्खैं°। ४ ख. सुवर्णं'।

ताभ्यामेव तु मन्त्राभ्यां सहस्रं जुहुयाद्घृतम् । वैनतेयाङ्कितं स्तम्भं मध्ये संस्थापयेद्बुधः
अवैष्णवान्वये जातः कृत्वेष्टिं वैष्णवीं द्विजः । वैष्णवैः पञ्चसंस्कारैः संस्कृतो वैष्णवो भवेत् ४४८
देवतान्तरशेषस्य भोजने स्पर्शने तथा । अनर्चिते पद्मनाभे तस्यानर्पितभोजने ४४९
अवैष्णवानां विप्राणां पूजने वन्दने तथा । याजनेऽध्यापने दाने श्राद्धे चैषां च भोजने
अनर्चिते भागवते हरिवासरभोजने । प्रायश्चित्तं प्रकुर्वीत वैयूहीमिष्टिमुत्तमाम् ४५१
पश्चाद्भागवतानां च पिबेत्पादजलं शुभम् । एतत्समस्तपापानां प्रायश्चित्तं मनीषिभिः
निर्णीतं भगवद्भक्तपादामृतनिषेवणम् । अङ्गीकृतं महाभागैर्महाभागवतैर्द्विजैः ४५३
सर्वोपचारैर्मुच्येत परां तृप्तिं च विन्दति । प्रायश्चित्ते तथा चीर्णे महाभागवताद्विजात् ।
वैष्णवैः पञ्चसंस्कारैः संस्कृतो हरिमर्चयेत् ॥ ४५४

इति श्रीवृद्धहारीतस्मृतौ महापापादिप्रायश्चित्तप्रकरणं नाम
नवमोऽध्यायः ॥ ९ ॥

(अथ दशमोऽध्यायः ।)

अम्बरीष उवाच—

भगवन्भवता प्रोक्ता विष्णोराराधनाक्रियाः । प्रायश्चित्तमकृत्यानामसतां दण्डमेव च
अधुना श्रोतुमिच्छामि शाश्वतीं वृत्तिमुत्तमाम् । इष्टीनां च विधानानि विशेषांश्चोत्सवान्हरेः २

हारीत उवाच—

शृणु राजन्प्रवक्ष्यामि सर्वं निरवशेषतः । इष्टीनां च विधानं च हरेरुत्सवकर्मणाम् ३
नारायणी वासुदेवी गारुडी वैष्णवी तथा । वैयूही वैभवी पाञ्ची(?)पवित्री पावमानिका
सौदर्शि(र्श)नी च सेनेशी आनन्ती च शुभाह्वया । महाभागवतीत्येताः सर्वपापहराः शुभाः
प्रायश्चित्तार्थमपि वा भोगार्थं वा समाचरेत् । पूर्वं विघनसे विष्णुः प्रोक्तवान्विघनसा भृगोः ६
प्रोक्तं ममेरितं तेन भृगुणा दिव्यमुत्तमम् । गुह्यं तत्सर्ववेदेषु निश्चितं ते ब्रवीम्यहम् ७
अग्निर्वै देवानामव[मः पर]मो विष्णुरीश्वरः । तदन्तरेण वै सर्वा देवता इति वै श्रुतिः ८
निवसन्ति पुरोडाशमग्नौ वैष्णवमव्ययम् । देवाश्च ऋषयः सर्वे योगिनः सनकादयः ९
अग्नौ यच्चूयते हव्यं विष्णवे परमात्मने । तदग्नौ वैष्णवं प्रोक्तं सर्वदेवोपजीवनम् १०

एतदेव हि कुर्वन्ति सदा नित्या अपीश्वराः। विमुक्ता अपि भोगार्थमेतमेव मुमुक्षवः ११
एतदेव परं प्रीतिः सश्रियः परमात्मनः। एतद्विना न तुष्येत भगवान्पुरुषोत्तमः १२
यज्ञार्थमेव संसृष्टमात्मवर्गं चतुर्विधम्। यज्ञार्थात्कर्मणोऽन्यत्तु तदेषां कर्मबन्धनम् १३
वह्निर्जिह्वा भगवतो वेदा अङ्गाः सदाऽध्वरे(?)। अस्थीनि समिधः प्रोक्ता रोमा दर्भाः
प्रकीर्तिताः १४
स्वाहाकारः शिरः प्रोक्तं प्राणा एव हवींषि च। सर्ववेदाक्रिया भोगा मन्त्राः पत्न्यः प्रकी-
र्तिताः १५
एवं यज्ञवपुर्विष्णुर्विदित्वैनं हुताशने। जुहुयाद्वै पुरोडाशमज्ञात्वैनं पतेदधः १६
यज्ञो यज्ञपतिर्यज्वा यज्ञाङ्गो यज्ञवाहनः। यज्ञभृद्यज्ञकृद्यज्ञी यज्ञभुग्यज्ञसाधनः १७
यज्ञान्तकृद्यज्ञगुह्यमन्नमन्नाद एव च। तस्मादेनं विदित्वैवं यज्ञं यज्ञेन पूजयेत् १८
नायं लोकोऽस्त्ययज्ञस्य कथं स्यात्परतः शुभः। द्रव्ययज्ञास्तपोयज्ञा योगयज्ञास्तथा परे
स्वाध्यायज्ञानयज्ञाश्च सदा कुर्वन्ति योगिनः। [*हरेर्भोगतया कुर्याच्च साधनतया
क्वचित् २०
साधनं भगवान्विष्णुः साध्याः स्युर्वैदिकाः क्रियाः। शेषभूतस्य देहस्य तद्दास्यैकफलाः
क्रियाः २१]
श्रुतिस्मृत्युदितं कर्म तद्दास्यं परिकीर्तितम्। नैसर्गिकं तथा कुर्यात्तद्दास्यैकं विचक्षण २२
वैदिकेनैव मार्गेण पूजयेत्परमेश्वरम्। अन्यथा नरकं याति कल्पकोटिशतत्रयम् २३
[*तस्माच्छ्रुत्युक्तमार्गेण यजेद्विष्णुं हि वैष्णवः। अर्चायामर्चयेत्पुष्पैरग्नौ च जुहुयाद्धविः
ध्यायेत्तु मनसा वाचा जपेन्मन्त्रान्सुवैदिकान् ॥] २४
एवं विदित्वा सत्कर्म भोगार्थं परमात्मनः। कुर्वीत परमैकान्ती पत्युः पत्नी यथा प्रिया
इदं प्रसङ्गेणोक्तं स्याद्विधानं तद्ब्रवीमि ते। पूर्वपक्षे दशम्यां तु स्नात्वा संपूज्य केशवम् २६
स्वस्तिवाचनपूर्वेण कुर्यादत्राङ्कुरार्पणम्। हरिं नारायणेष्यर्थमिति +संकल्प्य पूजयेत् २७
विष्णुप्रकाशकैराज्यं भूसूक्ताभ्यां शतं ततः*। वैकुण्ठं (ण्ठ) पार्षदं हुत्वा होमशेषं
समापयेत् २८

---

* धनुश्चिह्नान्तर्गतो ग्रन्थः क. पुस्तके न विद्यते। + ध्यात्वेत्यर्थः। * एतदग्रे मन्त्रेण चैवेत्यधिकं विद्यते।

---

१ क. तृप्येत। २ ख. निर्कीर्तितम्। ३ क. °म्। नारयणेष्ट्या देवेशं पूजयित्वा च केशवम्। इति संकल्प्य आचार्यत्वात्ततो देवमष्टाक्षरविधानतः। जुहुयादर्घ्यजपेतु विष्णुप्रकाशकैर्मन्त्रवित्। आचम्यान्त (तःपरं) परः श्रीभू। ४ ख °त्वार्सि°।

अयुतं तु जपेन्मन्त्र(न्त्रं)होमश्चाष्टोत्तरं शतम्। शेषं निवेद्य देवाय भुञ्जीयात्स्वयमेव च २९
ततो मौनी जपेन्मन्त्रं शयीत पुरतो हरेः। +ब्राह्मे मुहूर्ते उत्थाय ध्यात्वा नारायणं शुचिः
प्रभाते च नदीं गत्वा स्नात्वा संतर्प्य देवताः। संध्यामुपास्य चाऽऽगत्य स्वगृहे समलंकृते
वेद्यां संपूज्य देवेशं मन्त्ररत्नविधानतः। सप्तावरणसंयुक्तं महिषीभिः समन्वितम् ३२
अभ्यर्च्य गन्धपुष्पाद्यैर्धूपदीपनिवेदनैः। अर्चयित्वा विधानेन कुण्डं दक्षिणभागतः ३३
विस्ताराऽऽयामनिम्नैश्च हस्तमात्रं त्रिमेखलम्। तत्र वह्निं प्रतिष्ठाप्य इध्माधानान्तमाचरेत्
ॐकारः स्यात्परं ब्रह्म सर्वमन्त्रेषु नायकः। त्र्यक्षरं तत्त्रयाणां च वेदानां बीजमुच्यते ३५
अजायन्त ऋचः पूर्वमकाराद्विष्णुवाचकात्। श्रीवाचकादुकारात्तु यजूंषि तदनन्तरम् ३६
अजायन्त तयोः सङ्गात्सामान्यन्यान्यनेकशः। अकारेणोच्यते विष्णुः श्रीरुकारेण चोच्यते ३७
तयोर्दासो मकारेण प्रोच्यते सर्वदेहिनः। कारणं सर्ववर्णानामकारः प्रोच्यते बुधैः ३८
अकारो वै च सर्वा वाक्सैषा स्पर्शोष्मभिः सदा। बह्वी सा व्यज्यमानाऽपि नानारूपा इति श्रुतिः ३९
अकार एव लुप्यन्ति सर्वमन्त्राक्षराणि हि। अकारो वासुदेवः स्यात्तस्मिन्सर्वं प्रतिष्ठितम्
मन्त्रो हि बीजं सर्वत्र क्रिया तच्छक्तिरुच्यते। मन्त्रतन्त्रसमायुक्तो यज्ञ इत्यभिधीयते ४१
मन्त्रः पुमान्क्रिया स्त्री च तद्युक्तं मिथुनं स्मृतम्। तस्माद्यजूंषि तन्त्राणि ऋचो मन्त्राणि चा(स्तथाऽ)ध्वरे ४२
मन्त्रक्रियाजुष्टमेव मिथुनं यज्ञ उच्यते। मन्त्रतन्त्रांशमेते ऋग्यजुषी यज्ञकर्मणि ४३
उद्गीतं(थं) तु भवेत्साम तस्मात्तद्वैष्णवं त्रयम्। ऋग्भिरेव तमुद्दिश्य पुरोडाशं यजेद्बुधः ४४
ताभिरेव तु पुष्पाणि दद्यात्कर्मसु शार्ङ्गिणे। इन्द्राग्निवरुणादीनि नामान्युक्तानि तत्र तु
ज्ञेयानि विष्णोस्तान्यत्र नान्येषां स्युः कथंचन। अकारे रूढ इत्यग्निरिन्द्रत्वं परमेश्वरे
आत्मनां प्रसवे सूर्यः सौम्यत्वात्साम इत्यतः। वायुः स्याज्जगतः प्राणाद्वरुणः सर्वजीवनः ४७
मित्रः स्यात्सर्वमित्रत्वादात्मैकत्वाद्बृहस्पतिः। रोगनाशाद्भवेद्रुद्रो यमः स्यात्तु नियामकः ४९

+एतदर्धं न विद्यते ख. पुस्तके।

---

१ ख. ॰ध्यामन्वास्य। २ क. पूर्वं म॰। ३ क. ॰स्सामत्यस्यान्यमेकशः। ४ क. सह। ५ क. वा
६ ख. ॰ग्निमिन्द्रत्वं वर ईश॰। ७ क. आत्मानं प्रसवे सूर्य सौम्यतत्सोम॰। ८ क. ॰स्याजीवतः। ९
॰नाशो भवे॰। १० क. ॰कः। हरिसंत्व॰।

हिरण्यत्वमिति प्रोक्तं नेतिप्राप्यत्वमुच्यते । नित्यसत्त्वाद्धिरण्यः स्यात्तद्गर्भत्वाद्धिर-
ण्मयः ४९
हिरण्यगर्भ इत्युक्तः सत्त्वगर्भो जनार्दनः । हिरण्मयः स भूतेभ्यो ददृशे इति वै श्रुतिः ५०
सर्वान्स भाति सविता पिता च पितृतात्पिता । स्वर्भूर्भुव इति प्रोक्तो वेदवेद्येति चोच्यते
यस्य च्छन्दांसि चाङ्गानि ससुपर्णमिहोच्यते । अत्राङ्गं वर्णमित्युक्तं छन्दोमयमुदाहृतम्
गायत्र्युष्णिगनुष्टुप्च बृहती पङ्क्तिरेव च । त्रिष्टुप्च जगती चैव च्छन्दांस्येतान्यनुक्रमात्
एतानि यस्य चाङ्गानि स सुपर्ण इहोच्यते । यस्माज्जातास्त्रयो वेदा जातवेदाः स उच्यते
पावमानः पावयित्वा शिवः स्यात्सर्वदा शुभात् । सुजनैः सेव्यते यस्तु अतो वै शंभुरि-
त्यजः ५५
अन्यान्यस्यैव नामानि वैदिकानि विवेचनात् । पुंनामानि यानि विष्णोः स्त्रीनामानि
श्रियस्तथा ५६
परस्य वैदिकाः शब्दाः समाकृष्येतरेष्वपि । व्यवह्रियन्ते सततं लोकवेदानुसारतः ५७
न तु नारायणादीनि नामान्यन्यस्य कर्हिचित् । एतन्नाम्नां गतिर्विष्णुरेक एव प्रचक्षते
शब्दब्रह्म[2] त्रयी सर्वं वैष्णवं तदिहोच्यते । देवतान्तरशङ्का तु न कर्तव्या हि वैदिके ५९
वषट्कृतं तु यद्वेदे तदत्यन्तप्रियं हरेः । स्वाहास्वधाभ्यां नमसा हुतं तद्वैष्णवं स्मृतम् ६०
समिदाज्यैर्या आहुतीर्ये वेदेनैव जुह्वति । यो मनसा स वर इत्यृचा प्रोक्तः सदाऽध्वरे
वेदेनैव हरिं तस्माद्यजेत द्विजसत्तमः । प्रसङ्गादेवमुक्तं स्याद्विधानं तद्ब्रवीमि ते ६२
ऋग्वेदसंहितायां तु मण्डलानि दश क्रमात् । एकैकमिष्ट्या होतव्यं चरुणा पायसेन वा
घृतेन वा तिलैर्वाऽपि बिल्वपत्रैरथापि वा । अग्निमीळ इति पूर्वं मण्डलं प्रत्यृचं यजेत् ६४
पुष्पाणि च तथा दद्यात्सुगन्धीनि जनार्दने । विष्णुसूक्तैर्हविर्हुत्वा चतुर्मन्त्रैः शतं
यजेत् ६५
वैकुण्ठपार्षदं होमं तर्पणं चापि पूर्ववत् । वैष्णवान्भोजयेन्नित्यमग्निं चापि सुसंग्रहेत् ६६
उपोषितो दीक्षितश्च यावदिष्टिः समाप्यते । अन्ते चावभृथेष्टिं च पुष्पयागं च पूर्ववत् ६७
[1]आचार्यं ब्राह्मणांश्चापि दक्षिणाभिः प्रपूजयेत् । इमां नारायणेष्टिं च सकृद्वाऽपि यजेत्तु यः
अन[3]वद्या भवेच्चेष्टीम(ष्टिर्[4])युतं मूलमन्त्रतः । होमं पुष्पाञ्जलिं वाऽपि तथैवायुतमाचरेत् ६९
पूजयित्वा ततो विप्रानिष्ट्वा सम्यक्फलो भवेत् । अथ वा पौरुषं सूक्तमष्टोत्तरशतं चरुम्
हुत्वा चतुर्भिर्मन्त्रैश्च लभेदिष्टिं न संशयः ॥ ७१

---

१ ख. °जः । सन्यम्न्य° । २ ख. °तं यद्वेदेन त° । ३ ख. °नधीतवेदश्चेष्टिम° । ४ ख. °निष्ट्वाः स° । ५ ख. भवाक्त्वपी° ।

अथ वासुदेवेष्टिरुच्यते—

एकादश्यां कृष्णपक्षे समुपोष्य जनार्दनम्। समर्चयेद्विधानेन रात्रौ जागरणान्वितः ७२
द्वादश्यां प्रातरुत्थाय स्नायान्नद्यां तिलैः सह। द्वादशार्णेन मनुना[1] सिञ्चेदष्टो[2]त्तरं शतम्
अभिमन्त्र्य जलं पश्चात्तुलसीमिश्रितं पिबेत्। सर्वकर्मस्वभिहितमेतदेवाघमर्षणम् ७४
तत्तत्कर्मणि तन्मन्त्रं योजयेदघमर्षणे। स्नात्वा संतर्प्य देवर्षीन्कृतकृत्यः समाहितः ७५
गृहं गत्वाऽर्चयेद्देवं वासुदेवं सनातनम्। द्वादशार्णविधानेन कस्तुरीचन्दनादिभिः ७६
जातीकेतककुन्दा[3]द्यैः सुकृष्णतुलसीदलैः। सुधाब्धौ शेषपर्यङ्के समासीनं श्रिया सह ७७
इन्दीवरदलश्यामं शङ्खचक्रगदाधरम्। सर्वाभरणसंपन्नं सदायौवनमच्युतम् ७८
अनन्तं विहगाधीशं[4] सेनेशाद्यैरुपासितम्। त्रिदशेन्द्रैर्विमानस्थैर्ब्रह्मरुद्रादिभिस्तथा ७९
स्तूयमानं हरिं[5] ध्यात्वा अर्चयेत्प्रयतात्मवान्। सर्वमावरणं पश्चादर्चयेत्कुसुमादिभिः ८०
प्रथमं महिषीसंघं लक्ष्मीभूम्यौ च नीलया। अनन्तरं च गरुडधर्मसेनादिभिस्तथा ८१
ऐश्वर्यज्ञानवैराग्याः पूजनीया यथाक्रमम्। सनन्दनश्च सनकः सनत्कुमारः सनातनैः
ओडुश्च सोमकपिलः पञ्चमो नारदस्तथा। भृगुर्विघनसोऽत्रिश्च मरीचिः कश्यपोऽङ्गिराः
पुलहः स्वायंभुवो दाल्भ्यो वसिष्ठाद्यौस्ततः क्रमात्। वसिष्ठो वामदेवश्च हारि(री)तश्च पराशरः ८४
व्यासः शुकश्च प्रह्लादः शौनको जनकस्तथा। मार्कण्डेयो ध्रुवश्चैव पुण्डरीकश्च मारुतः ८५
रुक्माङ्गदः शिवो ब्रह्मा पूजनीया यथाक्रमम्। तथा लोकेश्वराः पूज्याः शङ्खचक्रादिहेतयः
वेदाश्च साङ्गाः स्मृतयः पुराणं धर्मसंहिताः। राशयो ग्रहनक्षत्राः(त्रैः)पूजनीयाः समन्ततः
एवं संपूज्य देवेशमग्न्याधानादि पूर्ववत्[12]। द्वितीयं मण्डलमृचा(चां) जुहुयात्सघृतं चरुम्
ध्यात्वा वह्नौ वासुदेवं दद्यात्पुष्पाणि तत्र तु। वैष्णवांश्च यजेत्तत्रावभृथं पुष्पयागकम् ८९
ब्राह्मणान्भोजयेदन्ते गुरुं चापि प्रपूजयेत्। इमां च वासुदेवेष्टिं यः कुर्याद्वैष्णवोत्तमः ९०
कुलकोटिं समुद्धृत्य स गच्छेत्परमं पदम्। अथ वा वासुदेवस्य मन्त्रेणैव द्विजोत्तमः ९१
जुहुयादयुतं वह्नौ वैष्णवैः प्रत्यृचं तथा। पुष्पाणि दत्त्वा देवेशे समृगिष्ट्या लभेत्फलम्
अथ वक्ष्यामि राजर्षे वैष्णवेष्ट्या विधिं ततः। श्रवणर्क्षे तु पूर्वाह्णे पूर्ववच्च समारभेत् ९३
उपोष्य पूर्वदिवसे पूजयेज्जागरे हरिम्। प्रभाते पूर्ववत्स्नात्वा तर्पयेज्जगतां पतिम् ९४
षडक्षरविधानेन परव्योम्नि स्थितं हरिम्। वह्न्यर्क[13]सोमबिम्बाद्यैर्योगपीठे सुसंस्थितम्

१ख. °हित एत°। २ ख °र्षणः। त°। ३ ख. कुमुदाद्यैः। ४ ख. °शं शौनकाद्यैः। ५ ख. °षीसङ्कं°। ६ क. °म्यै च नी°। ७ क. °मेशेराघपास्तुश। ऐं°। ८ क. °नः। ओडुश्चमगोम°। ९ क. °श्वजाना°। १० क. स्वयंभुवो। ११ क. °द्यास्तु सर्वतः। क्रमाद्वसि°। १२ ख. °वकम्। द्वि°। १३ ख. °र्कहेम°।

चतुर्भुजं सुन्दराङ्गं सर्वाभरणभूषितम् । शङ्खचक्रगदाशार्ङ्ग[1] बिभ्राणं दोर्भिरायतैः ९६
वामाङ्कस्थश्रिया सार्धं गन्धपुष्पाक्षतादिभिः । नैवेद्यैश्च फलैर्भक्ष्यैर्दिव्यैर्भोज्यैः सुधा-
नकैः ९७
अर्चयेद्देवदेवेशं सर्वाभरणसंयुतम् । श्रीर्लक्ष्मीः कमला पद्मा सीता सत्या च रुक्मिणी ९८
सावित्री परितः पूज्या ततस्तु[2] विमलादयः । अनन्तताक्ष्यंसेनेशसत्यं[3]धर्मदमाः[4] क्षमाः
बुद्धिश्च पूजनीयास्ते दिक्षु सर्वास्वनुक्रमात् । ततो लोकेश्वराः पूज्यास्ततश्चक्रादिहेतयः
महाभागवताः पूज्या होमकर्म समाचरेत् । चतुर्भिर्वैष्णवैः सूक्तैः प्रत्यृचं जुहुयाच्चरुम्
व्यापका मन्त्ररत्नं च चतुर्मन्त्रा उदाहृताः । तैरप्यष्टोत्तरशतं पृथक्पृथगतो यजेत् १०२
तृतीयमण्डलं पश्चाज्जुहुयात्प्रत्यृचं तथा[5] । तथा पुष्पैश्च संपूज्य कुर्यादवभृथं ततः १०३
स[6]माप्य पुष्पयोगेन(ण) वैष्णवान्भोजयेत्ततः । एवं कर्तुमशक्तश्चेद्वैष्णवीं वैष्णवोत्तमः
वैष्णव्या चैव गायत्र्या पुष्पाञ्जल्ययुतं चरेत् । त्रिसहस्रं चरुं हुत्वा वैष्णवेष्ट्या फलं
लभेत् १०५
इमां तु वैष्णवीमिष्टिं यः कुर्याद्वैष्णवोत्तमः । *त्रिकोटिकुलमुद्धृत्य याति विष्णोः परं
पदम् १०६
प्रायश्चित्तमिदं कुर्याद्वृत्तिभङ्गेषु वैष्णवः । शान्त्यर्थं देवकार्येषु पापेषु च महत्स्वपि १०७

अथ वैयूहीष्टिरुच्यते ॥

शुक्ले पक्षे तु द्वादश्यां संक्रान्त्यां ग्रहणेऽपि वा।उपोष्य विधिवद्विष्णुं पूजयित्वा विधानतः
अभ्यर्चयेद्गन्धपुष्पैः केशवादीन्पृथक्पृथक् । संकर्षणादीनपि च पूजयेत्प्रयतात्मवान्
तत्तन्मूर्तिं पृथग्ध्यात्वा पृथगेव समर्चयेत् । केशवस्तु सुवर्णाभः श्यामो नारायणोऽव्ययः
माधवः स्यादुत्पलाभो गोविन्दः शशिसंनिभः । गौरवर्णस्तथा विष्णुः शोणो मधुजि-
दव्ययः १११
त्रिविक्रमोऽग्निसंकाशो वामनः स्फटिकप्रभः । श्रीधरस्तु हरिद्राभो हृषीकेशोंऽशुमान्यथा
पद्मनाभो घनश्यामो हैमो दामोदरः प्रभुः । संकर्षणस्तु मुक्ताभो वासुदेवो घनद्युतिः
प्रद्युम्नो रक्तवर्णः स्यादनिरुद्धो यथोत्पलम् । अधोक्षजः शाद्वलाभो रक्ताङ्गः पुरुषोत्तमः
नृसिंहो मणिवर्णः स्यादच्युतोऽर्कसमप्रभः । जनार्दनः कुन्दवर्ण उपेन्द्रो विद्रुमद्युतिः
हरिर्वै सूर्यसंकाशः कृष्णो भिन्नाञ्जनद्युतिः । आयुधानि ब्रुवे चैषां दक्षिणाधःकरादितः

* एतदाद्यर्धद्वयं न विद्यते क. पुस्तके ।

१ ख. शार्ङ्गान्बिभ्रा° । २ ख. °स्तुतेमला° । ३ ख. °क्ष्यंदेवश्च । ४ क. °त्यप्रमद° । ५ ख. ततः । ६ ख. समाप्यं ।

पद्मं शङ्खं तथा चक्रं गदां दधाति केशवः। शङ्खं पद्मं गदां चक्रं धत्ते नारायणोऽव्ययः ११७
माधवस्तु गदां चक्रं शङ्खं पद्मं बिभर्ति हि। चक्रं गदां तथा पद्मं शङ्खं गोविन्द एव च ११८
गदां पद्मं तथा शङ्खं चक्रं विष्णुर्बिभर्ति हि। चक्रं शङ्खं तथा पद्मं गदां च मधुसूदनः ११९
पद्मं गदां तथा चक्रं शङ्खं चैव त्रिविक्रमः। शङ्खं चक्रं गदां पद्मं वामनो बिभृयात्तथा १२०
पद्मं चक्रं गदां शङ्खं श्रीपतिः श्रीधरो दधत्। गदां चक्रं हृषीकेशः पद्मं शङ्खं बिभर्ति हि
पद्मनाभस्तथा शङ्खं पद्मं चक्रं गदां धरेत्। पद्मं शङ्खं गदां चक्रं[1] धत्ते दामोदरस्तथा १२२
संकर्षणो गदां शङ्खं पद्मं चक्रं दधाति हि। वासुदेवो गदां शङ्खं चक्रं पद्मं बिभर्ति हि १२३
चक्रं शङ्खं गदां पद्मं प्रद्युम्नो बिभृयात्तथा। अनिरुद्धस्तथा चक्रं गदां शङ्खं च पङ्कजम्
चक्रं पद्मं तथा शङ्खं गदां च पुरुषोत्तमः। पद्मं गदां तथा शङ्खं चक्रं चाधोक्षजो धरेत् १२५
चक्रं पद्मं गदां शङ्खं नरसिंहो बिभर्ति हि। अच्युतश्च गदां पद्मं चक्रं शङ्खं बिभर्ति हि १२६
जनार्दनस्तथा पद्मं शङ्खं चक्रं गदां धरेत्। उपेन्द्रस्तु तथा शङ्खं गदां चक्रं च पङ्कजम् १२७
हरिस्तु शङ्खं चक्रं च पद्मं चैव गदां धरेत्। शङ्खं गदां पङ्कजं च चक्रं विष्णुर्बि(कृष्णो बि)-
भर्ति हि १२८
एवं चतुर्विंशतिं तु मूर्तीर्ध्यात्वा समर्चयेत्। तत्तद्बिम्बेषु वा राजञ्शालग्रामशिलासु वा
गन्धैः पुष्पैश्च ताम्बूलैर्धूपैर्दीपैर्निवेदनैः। फलैश्च भक्ष्यभोज्यैश्च पानीयैः शर्करान्वितैः
नामभिस्तैश्चतुर्थ्यन्तैर्मूलमन्त्रेण वा यजेत्। देवानावरणीयांश्च पूजयेत्[3]परितः क्रमात्[4] १३१
यद्दी त्वा नेति सूक्तेन कुर्यान्नीराजनं शुभम्। पुरतोऽग्निं प्रतिष्ठाप्य स्वगृह्योक्तविधानतः
मण्डलेन चतुर्थेन प्रत्यृचं जुहुयाच्चरुम्। पुष्पैः संपूज्य भक्त्या कुर्यादवभृथं नरः १३३
इमां वैयूहिकीमिष्टिं सम्यक्प्राहुर्महर्षयः। प्रायश्चित्तमिदं प्रोक्तं पातकेषु महत्स्वपि १३४
अनेर्षेष्वपि[5] वह्नीनां शान्त्यर्थं वा समाचरेत्। प्रायश्चित्तं विशिष्टं स्याद्देयं प्रत्यृचकर्मसु
अनधीतः कथं कुर्याद्वैयूहीं वैष्णवीं द्विजः। प्रत्येकं शतमष्टौ च मन्त्रैस्तेषां यजेद्बुधः १३६
सर्वत्रावभृथेष्टिं च पुष्पयागं च वैष्णवः[6]। द्वयेन मूलमन्त्रेण कुर्वीत सुसमाहितः १३७
वैष्णवान्भोजयेद्भक्त्या कर्मान्ते सर्वसिद्धये। चतुर्विंशतिसंख्यान्वै महाभागवतान्द्वि-
जान् १३८
एकं वा भोजयेद्विप्रं महाभागवतोत्तमम्। सर्वं संपूर्णतामेति तस्मिन्संपूजिते द्विजे १३९
यः करोति शुभामिष्टिं वैयूहीं वैष्णवोत्तमः। अनन्तस्याच्युतानां च विशिष्टोऽन्यतमो
भवेत् १४०

---

१ क. °ङ्खं पद्मं चक्रं बि°। २ ख. हरिः। ३ ख. °येत्प्रहितः। ४ ख. °त्। यं हेत्वाहति°। ५ ख. °नप्स्वपि च बिम्बानां। ६ क. °ष्णवान्। द्व°। ७ ख. सत्त्वासि°।

वैभवीमथ वक्ष्यामि सर्वपापप्रणाशिनीम्। पावनीं सर्वलोकानां सर्वकामप्रदां शुभाम्
भगवज्जन्मदिवसे वारे सूर्यसुतस्य वा। स्वजन्मर्क्षेऽपि वा कुर्याद्वैभवीं मङ्गलाह्वयाम् १४२
पूर्वेऽह्न्यभ्युदयं कुर्यादङ्कुरार्पणपूर्वकम्। उपोष्य पूजयेद्विष्णुमग्न्याधानं समाचरेत् १४३
स्नात्वा परेऽह्नि विधिना संतर्प्य पितृदेवताः। विशिष्टैर्ब्राह्मणैः सार्धं त्वर्चयित्वा जना-
र्दनम् १४४
मत्स्यं कूर्मं च वाराहं नारसिंहं च वामनम्। श्रीरामं बलभद्रं च कृष्णं कल्किनमव्ययम्
हयग्रीवं जगद्योनिं पूजयेद्वैष्णवोत्तमः। नार्चयेद्भार्गवं बुद्धं सर्वत्रापि च कर्मसु १४६
कुशग्रन्थिषु बिम्बेषु शालग्रामशिलासु वा। अर्चयेद्गन्धपुष्पाद्यैः प्रागुक्तप्रवणेन च १४७
पृथक्पृथक्च नैवेद्यं विविधं वै समर्पयेत्। मोदकान्पृथुकान्सक्तूनपूपान्पायसांस्तथा १४८
हविष्यमन्नमुद्गान्नं मण्डकान्मधुसंयुतान्। दध्यन्नं च गुडान्नं च भक्त्या तेभ्यो निवेदयेत्
कर्पूरसंयुतं दिव्यं ताम्बूलं च निवेदयेत्। इमा विश्वेति सूक्तेन दद्यान्नीराजनं तथा १५०
सहस्रनामभिः स्तुत्वा भक्त्या च प्रणमेद्बुधः। इध्माधानादिपर्यन्तं कृत्वा होमं समाचरेत्
सर्वैस्तु वैष्णवैः सूक्तैर्हुत्वा पूर्वं शुभं हविः। पञ्चमं मण्डलं पश्चात्प्रत्यृचं जुहुयाद्द्विजः १५२
*तथा पुष्पाञ्जलिं चैव दद्यात्तैर्वै(नै)व स द्विज(द्विजः)। यजेदवभृथेष्टिं च पुण्यागं च
पूर्ववत् १५३
अन्ते च वैष्णवान्विप्रान्भोजयेद्दश संख्यया। आचार्यमृत्विजं चैव पूजयेच्च विशेषतः
इमां तु वैभवीमिष्टिं कुर्याद्विष्णुपरायणः। अकृत्वा वैभवीमन्त्रं योऽध्यापयति देशिकः
रौरवं नरकं याति यावदाभूतसंप्लवम्। होमं विना स शूद्राणां कुर्यात्सर्वमशेषतः १५६
मन्त्रैर्वा जुहुयादाज्यं तत्तन्मूर्तिप्रकाशकैः। पूजयित्वा द्विजवरान्पश्चान्मन्त्रं प्रदापयेत् १५७
अशक्तो यस्तु वेदेन कर्तुमिष्टिं द्विजोत्तमः। तत्तन्मूर्तिमयैर्मन्त्रैः पृथगष्टोत्तरं शतम् १५८
हुत्वा चरुं घृतयुतं सम्यगिष्ट्याः फलं लभेत्। वैष्णवत्वाच्युतस्यापि कारयेदिष्टिमुत्तमाम्
उद्दिश्य वैष्णवान्स्वस्वपितॄनपि च वैष्णवः। यः कुर्याद्वैष्णवीमिष्टिं भक्त्या परमया युतः
वैष्णवत्वं कुलं सर्वं लभेत स(तास्य) न संशयः। अत ऊर्ध्वं प्रवक्ष्यामि आनन्तीमघनाशि-
नीम् १६१
पौर्णमास्यां प्रकुर्वीत पूर्वोक्तविधिना नृप। आधानं पूर्ववत्कृत्वा अङ्कुरार्पणपूर्वकम् १६२
उपोष्याभ्यर्चयेद्देवमनन्तं पुरुषोत्तमम्। सहस्रशीर्षं विश्वेशं सहस्रकरलोचनम् १६३
सहस्रकिरणं श्रीशं सदैवाश्रितवत्सलम्। पौरुषेण विधानेन पूजयेत्पुरुषोत्तमम् १६४
गन्धपुष्पैश्च धूपैश्च दीपैश्चापि निवेदनैः। पूजयित्वा जगन्नाथं पश्चादावरणं यजेत् १६५

* इत आरभ्य विशेषत इत्यन्तं न विद्यते ख. पुस्तके।

१ क. वा। २ क. नृपः। ३ ख. आदानं।

पार्श्वयोश्च श्रियं भूमिं नीलां च शुभलोचनाम् । हिरण्यवर्णा हरिणी जातवेदा हिर-
ण्मयी १६६
चन्द्रा सूर्या च दुर्धर्षा गन्धद्वारा महेश्वरी । नित्यपुष्टा सहस्राक्षी महालक्ष्मीः सनातनी
पूजनीया समस्तैश्च गन्धपुष्पाक्षतादिभिः। संकर्षणस्तथाऽनन्तः शेषो भूधर एव च १६८
लक्ष्मणो नागराजश्च बलभद्रो हलायुधः । तच्छक्तयः पूजनीयाः प्रागादिषु यथाक्रमम्
रेवती वारुणी कान्तिरैश्वर्या च इला तथा । भद्रा सुमङ्गला गौरी शक्तयः परिकीर्तिताः
अस्त्राल्लोँकेश्वरान्पूज्य पश्चाद्धोमं समाचरेत् । पश्चात्तु मण्डलं षष्ठं प्रत्यृचं जुहुयाच्चरुम्
पुष्पाणि च तथा दत्त्वा कुर्यादवभृथादिकम्। अशक्तश्चेन्नृसूक्तेन शतमष्टोत्तरं चरुम् १७२
इष्ट्वैवेष्ट्याः फलं सम्यगाप्नोत्येव न संशयः । आनन्तीयामिमामिष्टिं वैकुण्ठपदमाप्नु-
यात् १७३
न दास्यमीशस्य[3] भवेद्यस्य दास्यं नृणामसत् । तत्र कुर्यादिमामिष्टिं दास्यैकफलसिद्धये
अधुना वैनतेयेष्टिं वक्ष्यामि नृपसत्तम। पञ्चम्यां भानुवारे वा कस्मिंश्चिच्छुभवासरे १७५
उपोष्य पूर्ववत्सर्वं कुर्यादभ्युदयादिकम्। स्नात्वाऽर्चयित्वा देवेशं गन्धपुष्पाक्षतादिभिः
लक्ष्म्या सह समासीनं वैकुण्ठभवने शुभे। सर्वमन्त्रमये दिव्ये वाङ्मये परमासने १७७
मन्त्रस्वरैरक्षरैश्च साङ्गैर्वेदैः समन्वितः। तारेण सह सावित्र्या संस्तीर्णे शुभवर्चसि १७८
ईश्वर्या च समासीनं सहस्रार्कसमद्युतिम्। चतुर्भुजमुदाराङ्गं कन्दर्पशतसंनिभम् १७९
युवानं पद्मपत्राक्षं शङ्खचक्रगदाब्जिनम्। वैष्णव्या चैव गायत्र्या पूजयेद्धरिमव्ययम् १८०
श्रियं देवीं नित्यपुष्टां सुभगां च सुलक्षणाम् । ऐरावतीं वेदवतीं सुकेशीं च सुमङ्गलाम्
अर्चयेत्परितो देवीः सुरूपा नित्ययौवनाः । ततः समर्चयेत्तार्क्ष्यं गरुडं विनतासुतम्
सुपर्णं च चतुर्दिक्षु विदिक्षु शक्तयस्तथा । श्रुतिस्मृतीतिहासाश्च पुराणानीति शक्तयः
अस्त्रादीनीश्वरान्पश्चादर्चयेत्कुसुमाक्षतैः। धूपं दीपं च नैवेद्यं ताम्बूलं च समर्चयेत् १८४
अहं यं हेति मत्येति दद्यान्नीराजनं शुभम्(?)। प्रदक्षिणं नमस्कारं कृत्वा होमं समाचरेत्
वशि(सि)ष्ठेन च संदृष्टं सप्तमं मण्डलं धु(हु)नेत्।पुष्पाणि च ततो दत्त्वा कुर्यादवभृथादिकम्
रथयानादि भङ्गे च वाहनध्वंसने तथा। अवैदिकक्रियाजुष्टे कुर्यादिष्टिमिमां शुभाम् १८७
अरिष्टे चोपपातेषु शान्त्यर्थमपि वा यजेत्। इष्ट्याऽनया पूजितेशे रोगसर्पाग्निभिः शमेत्
वैनतेयसमो भूत्वा भवेदनुचरो हरेः। वैष्वक्सेनीं ततो वक्ष्ये सर्वपापप्रणाशिनीम् १८९

१ क. °न्द्रा सह च वर्या च दु°। २ ख. °मस्ताश्च। ३ क. °मीशः स भ°। ४ क. °त्तमः। प°।
५ क. °ण्ठभुव°। ६ ख. अयं हि ते चार्धीति द°। ७ क. °त्। यदि शिष्टेन सं°। ८ क. भवेत्।
९ ख. °रदया°।

उपोष्यैकादशीं शुद्धां पूर्ववत्पूजयेद्धरिम् । तद्विष्णोरिति मन्त्राभ्यामुपचारैः समर्चयेत्
विष्वक्सेनं च सेनेशं सेनान्यं[1] च चमूपतिम् । अर्चयित्वा चतुर्दिक्षु शक्तयश्च विदिक्षु च
त्रयीं सूत्रवतीं सौम्यां सावित्रीं[2] चार्चयेद्द्विजः । अग्नीन्[3]दिगीशान्संपूज्य होमं पश्चात्समा-
चरेत् १९२
कृत्वेध्माधानपर्यन्तमष्टमं मण्डलं यजेत् । पायसेनाथ पुष्पाणि दद्यात्प्रयतमानसः १९३
अन्ते चावभृथेष्टिं च प्रसूनयजनं तथा । ब्राह्मणान्भोजयेद्[4]भक्त्या दक्षिणाभिश्च तोषयेत्
अशक्तो यस्तु वे[5]देन कर्तुमिष्टिं च वैष्णवः । तद्विष्णोरिति मन्त्राभ्यां सहस्रं जुहुयाच्चरुम्
कृत्वा पुष्पाञ्जलिं चापि सम्यगिष्टिं लभेन्नरः । वैष्वक्सेनीमिमां हुत्वा विष्वक्सेनसमो
भवेत् १९६
प्रभूतधनधान्याढ्यमैश्वर्यं चैव विन्दति । यक्षराक्षसभूतानां तामसानां दिवौकसाम् १९७
अभ्यर्चने[6]न दोषस्य विशुद्ध्यर्थमिदं यजेत् । सौदर्शनीं प्रवक्ष्यामि सर्वपापप्रणाशिनीम्
व्यतीपाते वैधृतौ वा समुपोष्यार्चयेद्धरिम् । अखण्डबिल्वपत्रैर्वा कोमलैस्तुलसीदलैः
अर्चयित्वा हृषीकेशं गन्धपुष्पाक्षतादिभिः । पश्चात्समर्चनीयाः स्युः श्रीभूनीलादि-
मातरः २००
सुदर्शनसहस्रारं पवित्रं ब्रह्मणर्पितम् । सहस्रार्कशतोद्यामं लोकद्वारं हिरण्मयम् २०१
अभ्यर्चयेत्क्रमाद्दिक्षु तथा शक्तीः समर्चयेत् । [10]अरिष्टध्वंसिनी माया लज्जा पुष्टिः सर-
स्वती २०२
प्रकृतिर्जगदाधारा कामधु[11]क्चाष्ट शक्तयः । तथा ताश्चैव लोकेशाः पूज्या दिक्षु यथाक्रमात्
अभ्यर्च्य गन्धपुष्पाद्यैर्नैवेद्यैर्विविधैरपि[12] । ऋग्वेदोक्तस्य सूक्तेन ततो नीराजनं हरेः
नवमं मण्डलं पश्चाद्धोतव्यं चरुणा नृप । आज्येन वा तिलैर्वाऽपि बिल्वैर्वाऽपि सरोरुहैः
हुत्वा पुष्पाञ्जलिं दत्त्वा कुर्यादवभृथादिकम् ॥ २०५
ब्राह्मणान्भोजयेत्पश्चाद्गुरुं चापि समर्चयेत् । उद्वाह्य वैष्णवीं कन्यां याचित्वा वैष्णवीं
तथा २०६
हुत्वा वा वैष्णवेनैव तथैवाऽऽदि[13]त्यभुज्यपि(?) । [14]अन्यो लिङ्गभृतौ चापि कुर्यादिष्टिमिमां
द्विजः २०७

---

१ ख. °नान्यश्च चमू° । २ क. °त्रीं वाचयेद्द्विज । अ° । ३ ख. °ग्नान्दीपांश्च संपू° । ४ ख. °येच्छक्त्या । ५ क देवेश । ६ ख. °नेतद्दोष° । ७ क. °स्राभं प° । ८ क. °र्पातिः । स° । ९ क. °स्रारं शतोध्यानं लो° । १० ख. अनिष्ट° । ११ ख. °धुक्काष्टशक्तिका । त° । १२ क. °पि । संकिद्दप्तस्य । १३ क. °त्यभजयत् । अ° । १४ ख. अन्यलि° ।

सौदर्शनेन मन्त्रेण सहस्रं जुहुयाच्चरुम् । पुष्पाणि दत्त्वा साहस्रं सम्यगिष्ट्वाः फलं भवेत्[1]
अथ भागवतीमिष्टिं प्रवक्ष्यामि नृपोत्तम।उपोष्यैकादशीं शुद्धां द्वादश्यां पूर्ववद्धरिम् २०९
अर्चयित्वा विधानेन गन्धपुष्पाक्षतादिभिः । पौरुषेण तु सूक्तेन श्रीमदष्टाक्षरेण वा
अर्चयेज्जगतामीशं सर्वा[2]भरणसंयुतम् ॥ २११
ततो भागवतान्सर्वानर्चयेत्परितो द्विजः । पुष्पैर्वा तुलसीपत्रैः सलिलैरक्षतैरपि २१२
प्रह्लादं नारदं चैव पुण्डरीकं विभीषणम् । रुक्माङ्गदं तत्सुतं च ह[3]नुमन्तं शिवं भृगुम् २१३
वशि(सि)ष्ठं वामदेवं च व्यासं शौनकमेव च । मार्कण्डेयं चाम्बरीषं दत्तात्रेयं पराशरम्
रुक्मदाल्भ्यौ कश्यपं च हारीतं चात्रिमेव च । भा[4]रद्वाजं बलिं भीष्ममुद्धवाक्रूरपुष्करान्
गुहं सूतं च वाल्मीकं स्वायंभुवमनुं तथा । वै[5]णं च रो[6]मकं चैव मातङ्गं शबरीं तथा २१६
सनन्दनं च सनकं विघनं च सनातनम् । बो[7]धुं पञ्चशिखं चैव गजेन्द्रं च जटायुषम् २१७
सुशीलां त्रिजटां गौरीं शुभां संध्यावलिं तथा । अनसूयां द्रौपदीं च यशोदां देवकीं तथा
सुभद्रां चैव गोपीश्च शुभा नन्दव्रजे स्थिताः । नन्दं च वसुदेवं च दिलीपं दशरथं तथा
कौशल्यां चैव जन[8]कमन्यानपि च वैष्णवान् । अर्चयेद्गन्धपुष्पाद्यैर्धूपैर्दीपनिवेदनैः २२०
ताम्बूलैर्भक्ष्यभोज्यैश्च धूपैर्नीराजनैरपि । अहंभुवेति सूक्तेन दद्यान्नीराजनं हरेः
पश्चाद्धोमं प्रकुर्वीत अग्न्याधानादि पूर्ववत् ॥ २२१
दशमं मण्डलं[9] सर्वं प्रत्यृचं जुहुयाद्धविः । तिलमिश्रेण साज्येन चरुणा गोघृतेन वा २२२
सर्वैश्च वैष्णवैः सूक्तैश्चतु[10]र्भिश्चाष्टोत्तरं शतम् । नामभिस्तैश्चतुर्थ्यन्तैस्तान्सर्वान्वैष्णवा-
न्यजेत् २२३
पुष्पैरिष्ट्वा चावभृथं प्रसूनोष्टिं च कारयेत् । होमं कर्तुमशक्तश्चेद्वेदेन नृपनन्दन २२४
चतुर्भिर्वैष्णवैर्मन्त्रैः सहस्रं वा पृथक्पृथक् । इमां भागवतीमिष्टिं [*यः कुर्याद्वैष्णवोत्तमः
अनन्तगरुडादीनामयमन्यतमो भवेत् । २२६
पावमानैर्यदा ऋग्भिरिज्यते मधुसूदनः । तत्त्रावमानी मुनिभिः प्रोच्यते मधुसूदनः २२७
यदा तु द्वादशी शुक्ला भृगुवासरसंयुता] । तस्यामेव प्रकुर्वीत पाद्मीमिष्टिं द्विजोत्तमः २२८
महाप्रीतिकरं विष्णोः सद्योमुक्तिप्रदायकम् । तस्यां कृतायामिष्ट्यां तु लक्ष्मीभर्ता जना-
र्दनः २२९

---

* धनुश्चिह्नान्तर्गतग्रन्थस्थाने क. पुस्तके–" कुर्याद्भागवतोत्तमः । अपचारविमुक्त्यर्थं वैष्णवानां हरेरपि । मृतस्यापि प्रकुर्वीत पुत्रा " ; इति ।

---

१ ख. लभेत् । २ ख. °र्वावर° ।३ ख. हनूम' । ४ ख. भरद्वाजं । ५ क. वैण्यं च । ६ ख. रोमशं ७ ख. वोढुं । ८ख. °ककन्यामपि । ९ क. मण्डले । १० ख. 'भिश्च चतु' ।

प्रत्यक्षो हि भवेत्तत्र सर्वकामफलप्रदः। श्रीधरं पूजयेत्तत्र तन्मन्त्रेणैव वैष्णवः २३०
सुवर्णमण्डपे दिव्ये नानारत्नप्रदीपिते। उदयादित्यसंकाशे हिरण्ये पङ्कजे शुभे २३१
लक्ष्म्या सह समासीनं कोटिशीतांशुसंनिभम्। चक्रशङ्खगदापद्मपाणिनं श्रीधरं तथा
पीताम्बरधरं विष्णुं वनमालाविराजितम्। अर्चयेज्जगतामीशं सर्वाभरणभूषितम् २३३
पद्मां पद्मालयां लक्ष्मीं कमलां पद्मसंभवाम्। पद्ममाल्यां पद्महस्तां पद्मनाभीं सनातनीम्
प्रागादिषु तथा दिक्षु पूजयेत्कुसुमादिभिः। अब्जादीनीश्वरान्पूज्य नमस्कुर्वीत भक्तितः
ततो नीराजनं दत्त्वा श्रीसूक्तेन तु वैष्णवः। पुरतो जुहुयादग्नौ पायसं घृतमिश्रितम् २३६
तन्मन्त्रेणैव साहस्रं सूक्ताभ्यां सकृदेव हि। हुत्वा मन्त्रेण साहस्रं दद्यात्पुष्पाणि शार्ङ्गिणे
वैष्णवं विप्रमिथुनं पूजयेद्भोजयेत्तथा। इमां पार्थी शुभामिष्टिं यः कुर्याद्वैष्णवोत्तमः २३८
प्रभूतधनधान्याढ्यो महाश्रियमवाप्नुयात्। सर्वान्कामानवाप्नोति विष्णुलोकं स गच्छति
लक्ष्म्या युक्तो जगन्नाथः प्रत्यक्षः समभूद्ध(स्यात्तदाह)रिः। ददाति सकलान्कामानिह लोके परत्र च २४०
पुण्यैः पवित्रदै(दे)वत्यैरिज्यते यत्र केशवः। तां पवित्रेष्टिमित्याहुः सर्वपापप्रणाशिनीम्
यत्ते पवित्रमित्यादिऋग्भिर्यत्र यजेद्द्विजः। प्रायश्चित्तार्थं सहसा शान्त्यर्थं वा समाचरेत्
एवंविधानमिष्टीनां सम्यगुक्तं महर्षिभिः।वैदिकेनैव विधिना यथाशक्त्या(क्ति)समाचरेत्
अवैदिकक्रियाजुष्टं प्रयत्नेन विवर्जयेत्। क्षीराब्धौ शेषपर्यङ्के बुध्यमाने सनातने २४४
अत्रोत्सवं प्रकुर्वीत पञ्चरात्रं निरन्तरम्। नद्याश्च पुष्करिण्या वा तीरे रम्यतले शुचौ २४५
मण्डपं तत्र कुर्वीत चतुर्भिस्तोरणैर्युतम्। वितानपुष्पमालादिपताकाध्वजशोभितम् २४६
अङ्कुरार्पणपूर्वेण यज्ञवेदिं च कल्पयेत्। ऋत्विग्भिः सार्धमाचार्यो दीक्षितो मङ्गलस्वनैः
रथमारोप्य देवेशं छत्रचामरसंयुतम्। पठन्वै शाकुनान्मन्त्रान्यज्ञशालां प्रवेशयेत् २४८
स्वस्तिवाचनपूर्वेण कुर्यात्कौतुकबन्धनम्।पूर्णकुम्भाञ्शस्ययुतान्पालिकाः परितः क्षिपेत्
अभ्यर्च्य गन्धपुष्पाद्यैः पश्चादावरणं यजेत्। वासुदेवमनन्तं च सत्यं यज्ञं तथाऽच्युतम्
महेन्द्रं श्रीपतिं विश्वं पूर्णकुम्भेषु पूजयेत्। पालिकाः सदिगीशांश्च दीपिकास्त्वथ हेतयः
तोरणेषु च चण्डाद्याः पूजनीया यथाक्रमम्। २५१
वेद्याश्च दक्षिणे भागे कुण्डं कुर्यात्सलक्षणम्। निक्षिप्याग्निं विधानेन इध्माधानान्तमाचरेत् २५२
+आचार्योपासनाग्नौ वा लौकिके वा नृपोत्तम। आधानं पूर्ववत्कृत्वा पश्चात्कर्म समाचरेत्
प्रातः स्नात्वा विधानेन पूजयित्वा सनातनम्। प्रत्यृचं पावमानीभिर्जुहुयात्पायसं शुभम्

+ संधिरार्षः।

---

१ ख. विभुम्। २ क. °मालां प°।

वैष्णवैरनुवाकैश्च मन्त्रैः शक्त्या पृथक्पृथक्। चतुर्भिर्व्यापकैश्चान्यैः प्रत्येकं जुहुयाद्घृतम्
वैकुण्ठं पार्षदं हुत्वा होमशेषं समाचरेत्। ताभिरेव च पुष्पाणि दद्याच्च जगतां पतेः २५६
उद्बोधयित्वा शयने देवदेवं जनार्दनम्। पश्चात्सर्वमिदं कुर्यादुत्सवार्थं द्विजोत्तमः २५७
अथ नावं सुविस्तीर्णां कृत्वा तस्मिञ्जले शुभे। पुष्पमण्डपचिह्नादिसमास्तीर्णसमन्विताम् २५८
सुतोरणवितानाढ्यां पताकाध्वजशोभिताम्। तस्मिन्कनकपर्यङ्के निवेश्य कमलापतिम्
अर्चयित्वा विधानेन लक्ष्म्या सार्धं सनातनम्। पुष्पाञ्जलिशतं तत्र मन्त्ररत्नेन कारयेत्
श्रीपौरुषाभ्यां सूक्ताभ्यां दद्यात्पुष्पाञ्जलिं ततः। परितः शक्तयः पूज्यास्तथाऽऽवरणदेवताः २६१
दीपैर्नीराजनं कृत्वा बलिं दद्यात्समन्ततः। नौभिः समन्ताद्बहुभिर्गीतवादित्रसंयुतम्
दीपिकाभिरनेकाभिस्तोत्रैरपि मनोरमैः। प्लावयन्तो जगन्नाथं तत्र तत्र जलाशये २६३
फलैर्भक्ष्यैश्च ताम्बूलैः कलशैर्दधिमिश्रितैः। कुङ्कुमैः कुसुमैर्लाजैर्विकिरन्तः परस्परम् २६४
गानैर्वेदैः पुराणैश्च सेवेत निशि केशवम्। ऋत्विजो वारुणान्सूक्ताञ्जपेयुस्तत्र भक्तितः
जपेच्च भगवन्मन्त्राञ्शान्तिपाठं चरेत्तथा। एवं संसेव्य बहुधा रात्रावस्मिञ्जलाशये २६६
प्रदेवत्रेतिसूक्तेन यज्ञशालां प्रवेशयेत्। तत्र नीराजनं दत्त्वा कुर्यादर्घ्यादिपूजनम् २६७
धृतव्रतेतिसूक्तेन तत्र नीराजनं द्विजः। स्नात्वा पूर्ववदभ्यर्च्य हुत्वा पुष्पाञ्जलिं तथा
आशिषो वाचनं कृत्वा भोजयेद्ब्राह्मणाञ्शुभान्। शाययित्वाऽथ देवेशं भुञ्जीयाद्वाग्यतः स्वयम् २६९
एवं प्रतिदिनं कुर्यादुत्सवं पञ्चवासरम्। अन्ते चावभृथेष्टिं च पुष्पयागं च कारयेत् २७०
आचार्यमृत्विजो विप्रान्पूजयेद्दक्षिणादिभिः। एवं क्षीराब्धियजनं प्रत्यब्दं कारयेन्नृप[1]
स्वसैम्यगर्थवृद्ध्यर्थं भोगाय कमलापतेः। वृद्ध्यर्थमपि राष्ट्रस्य शत्रूणां नाशनाय च २७२
सर्वधर्माभिवृद्ध्यर्थं क्षीराब्धियजनं चरेत्। तत्र दुर्भिक्षरोगाग्निपापबाधा न सन्ति हि २७३
गावः पूर्णदुघा नित्यं बहुसस्यफला धरा। पुष्पिताः फलिता वृक्षा नार्यो भर्तृपरायणाः
आयुष्मन्तश्च शिशवो जायते भक्तिरच्युते। यः करोति विधानेन यजनं जलशायिनः
क्रतुकोटिफलं तत्र प्राप्नोत्येव न संशयः। यस्त्विदं शृणुयान्नित्यं क्षीराब्धियजनं हरेः
सर्वान्कामानवाप्नोति विष्णुलोकं च विन्दति। पुष्पिते तु रसाले तु तत्राप्युत्सवमात्मनः
त्रिवासरं प्रकुर्वीत दोलानाममहोत्सवम्[3]। उपोषितः संयतात्मा दीक्षितो माधवं हरिम्
छत्रचामरवादित्रैः[4] पताकैः शिबिकां शुभाम्। आरोप्यालंकृतं विष्णुं स्वयं च समलंकृतः[5]

---

१ ख. °नृप। २ क. °ससाक्ष्वृ°। ३ क. °त्सवान्। उ°। ४ क °दित्रैर्गन्धाद्यैरधिकां। ५ क. °कृताम्। ह°।

हरिद्रां विकिरन्तो वै गायन्तः परमेश्वरम् । गच्छेयुराश्रमं प्रातर्नरनारीजनैः सह   २८०
तत्राऽऽम्रवृक्षच्छायायां वेद्यां संपूजयेद्धरिम् । चूतपुष्पैः सुगन्धीभिर्माधवीभिश्च यूथिकैः
मरीचिमिश्रं दध्यन्नं मोदकं च समर्पयेत् । शष्कुल्यादीनि भक्ष्याणि पानकं च निवेदयेत्
सकर्पूरं च ताम्बूलं पूगीफलसमन्वितम् । सर्वमावरणं पूज्यं होमं पश्चात्समाचरेत्   २८३
कृत्वेध्माधानपर्यन्तं विष्णुसूक्तैश्चरुं यजेद् । माधवेनैव मनुना तिलाञ्शर्करसंयुतान् २८४
सहस्रं जुहुयाद्वह्नौ भक्त्या वैष्णवसत्तमः । वैकुण्ठपार्षदं हुत्वा होमशेषं समापयेत्   २८५
प्रत्यृचं पावमानीभिर्दद्यात्पुष्पाञ्जलिं हरेः । अथ दोलां शुभाकारां बद्ध्वाऽस्मिन्समलं-
कृताम् २८६
वज्रवैदूर्यमाणिक्यमुक्ताविद्रुमभूषिताम् । तस्यां निवेश्य देवेशं लक्ष्म्या सार्धं प्रपूजयेत्
गन्धैः पुष्पैर्धूपदीपैः फलैर्भक्ष्यैर्निवेदनैः । कुसुमाक्षतदूर्वाप्रतिलसर्पिर्मधूदकम्   २८८
सर्षपाणि च निक्षिप्य अष्टाङ्गार्घ्यं निवेदयेत् । पादेषु चतुरो वेदान्मन्त्राण्योक्तेषु चास्तरे(?)
नागराजं च दोलायां पीठे सर्वस्वरानपि । व्यजने वैनतेयं च सावित्रीं चामरे तथा २९०
दिगीशानर्चयेद्दिक्षु ऊर्ध्वं ब्रह्मा बृहस्पतिः । अधस्ताच्चण्डिकां रुद्रं क्षेत्रपालविनायकौ
विताने चन्द्रसूर्यौ च नक्षत्राणि ग्रहांस्तथा । वेदाश्च सेतिहासाश्च पुराणं देवतागणाः२९२
भूधराः सागराः सर्वे पूजनीयाः समन्ततः । एवं संपूज्य दोलायां लक्ष्म्या सह जनार्द-
नम् २९३
दोलयेच्च ततो दोलां चतुर्वेदैश्चतुर्दिनम् । सूक्तैश्च ब्र(ब्रा)ह्मणस्पत्यैः सामगानैः प्रबन्धकैः
नामभिः कीर्तयन्देवं मन्दं मन्दं प्रदोलयेत् । स्त्रियः स्वलंकृताः सर्वा गायन्त्यो विभुम-
च्युतम् २९५
चरितं रघुनाथस्य कृष्णस्य चरितं तथा । +दोलयेयुर्मुदा भक्त्या दोलायां परमेश्वरम्
दोलाया दर्शनं विष्णोर्महापातकनाशनम् । भक्तिप्रसाधनं नृणां जन्ममृत्युनिकृन्तनम्
देवाः सर्वे विमानस्था दोलायामर्चितं हरिम् । दर्शयन्ति ततः पुण्यं दोलानामोत्सवं हरेः
भक्त्या नीराजनं दद्याच्छ्रीसूक्तेनैव वैष्णवः । ब्राह्मणान्भोजयेत्पश्चाद्दक्षिणाभिश्च तोष-
येत् २९९
एवं त्रिवासरं कुर्यादुत्सवं वैष्णवोत्तमः । प्रद्युम्नमेव कुर्वीत तत्तत्काले तु वैष्णवः   ३००
श्रौतेनैव तु मार्गेण जपहोमपुरःसरम् । उत्सवं वासुदेवस्य यथाशक्त्या(क्ति) समाचरेत्

+ एतदर्धं न विद्यते क. पुस्तके ।

---

१ क. 'ध्यममार्द्रकं । २ क. युज्य । ३ ख. 'ना शर्करासयुतांस्तिलान् । ४ ख. 'कुण्ठपा' । ५ ख. ब्रह्मबृहस्पतो । अ° । ६ ख. 'सादनं ।

यत्र यत्रोत्सवं विष्णोः कर्तुमिच्छति वैष्णवः । होमं कुर्यात्तत्र तत्र मन्त्रैर्विष्णुप्रकाशकैः
अतो देवेति सूक्तेन तथा विष्णोर्नुकेन च । परो मात्रेति सूक्ताभ्यां पौरुषेण च वैष्णवः
नारायणानुवाकेन श्रीसूक्तेनापि वैष्णवः। प्रत्यृचं जुहुयाद्वह्नौ चरुणा पायसेन च ३०४
चतुर्भिर्वैष्णवैर्मन्त्रैः पृथगष्टोत्तरं शतम्। आज्यहोमं प्रकुर्वीत गायत्र्या विष्णुसंज्ञया ३०५
वैकुण्ठपार्षदं हुत्वा शेषं पूर्ववदाचरेत्। अनादिष्टेषु सर्वेषु कुर्यादेवं विधानतः ३०६
ब्राह्मणान्भोजयेद्विप्रान्सर्वं संपूर्णतां व्रजेत् ॥ ३०७
अथ वा मन्त्ररत्नेन सहस्रं प्रतिवासरम्। हुत्वा पुष्पाणि दत्त्वा च शेषं पूर्ववदाचरेत् ३०८
होमं विना न कर्तव्य मुत्सवं(उत्सवः)परमात्मनः।जपहोमविहीनं तु न गृह्णाति जनार्दनः
तस्माच्छ्रौतं प्रवक्ष्यामि विष्णोराराधनं नृप । आश्वयुक्कृष्णपक्षे तु सम्यगभ्युदिते रवौ
आदर्शात्सप्तरात्रं तु पूजयेत्प्रभुमव्ययम्। स्नात्वा नद्यां विधानेन कृतकृत्यः समाहितः
गृहीत्वा जलकुम्भं तु वारुणान्प्रवरान्व्रजेत्। पञ्चत्वक्पल्लवान्पुष्पाण्यभिमन्त्र्य विनिक्षि-
पेत् ३१२
सौरभेयीं तथा मुद्रां दर्शयित्वा च पूजयेत्। त्रिवारं वैष्णवैर्मन्त्रैः शङ्खेनैवाभिषेचयेत् ३१३
पूजयित्वा विधानेन गन्धपुष्पाक्षतादिभिः । *अपूपान्पायसं सक्तून्कृसरं च निवेद-
येत् ३१४
मन्त्रैरष्टोत्तरशतं दत्त्वा पुष्पाणि चक्रिणः। पश्चाद्धोमं प्रकुर्वीत साज्येन चरुणा ततः ३१५
कस्यवानैतिसूक्तेन वैष्णवैरपि वैष्णवः। हुत्वा तु मन्त्ररत्नेन घृतमष्टोत्तरं शतम् ३१६
वैकुण्ठं पार्षदं हुत्वा वैष्णवान्भोजयेत्ततः। सकृद्भोजनसंयुक्तः क्षितिशायी भवेन्निशि
सायाह्नेऽपि समभ्यर्च्य जातीपुष्पैः सुगन्धिभिः। बहुभिर्दीपदण्डैश्च सेवेरन्पुरवासिनः।
एवं महोत्सवं कृत्वा धनधान्ययुतो भवेत्। तत्तत्कालोचितं विष्णोरुत्सवं परमात्मनः।
+ द्रव्यहीनोऽपि कुर्वीत पत्रपुष्पैः फलादिभिः। समिद्भिर्बिल्वपत्रैर्वा होमं कुर्वीत वैष्णवः
संतर्पयेच्च विप्रांस्तु कोमलैस्तुलसीदलैः ॥ ३२०
भक्त्या वै देवदेवेशः परितुष्टो भवेद्ध्रुवम् । आस्तिक्यः(कः) श्रद्दधानश्च वियुक्तमदम-
त्सरः ३२१
पूजयित्वा जगन्नाथं यावज्जीवमतन्द्रितः। इह भुक्त्वा मनोरम्यान्भोगान्सर्वान्यथेप्सि-
तान् ३२२
सुखेन देहमुत्सृज्य जीर्णत्वचमिवोरगः। स्थूलसूक्ष्मात्मिकां चेमां विहाय प्रकृतिं द्रुतम्

---

* एतद्वचनं न विद्यते क. पुस्तके । + इत आरभ्य जातिपुष्पैः सुगन्धिभिरित्यन्तग्रन्थः क. पुस्तके न विद्यते ।

---

१ ख. °त्रं मन्त्रैस्तथा विष्णु° । २ क. °कृत्यसमो भवेत्। गृ° ।

सारूप्यमीश्वरस्याऽऽशु गत्वा तु स्वजनैः सह। दिव्यं विमानमारुह्य वैकुण्ठं नाम भास्व-
रम् ३२४
दिव्याप्सरोगणैर्युक्तो दिव्यभूषणभूषितः। स्तूयमानः सुरगणैर्गीयमानश्च किंनरैः ३२५
ब्रह्मलोकमतिक्रम्य भित्त्वा ब्रह्माण्डमण्डलम्। विष्णुचक्रेण वै भित्त्वा सर्वानावरणान्य-
नान् ३२६
अतीत्य विरजामाशु सर्ववेदस्रवां नदीम् । अभ्युद्गच्छद्भिरव्यग्रैः पूज्यमानः सुरोत्तमैः
संप्राप्य परमं धाम योगिगम्यं सनातनम्। यद्गत्वा न निवर्तन्ते तद्धाम परमं हरेः ३२८
तद्विष्णोः परमं धाम सदा पश्यन्ति योगिनः । शीतांशुकोटिसंकाशैः सर्वैश्च भवनैर्यु-
तम् ३२९
+आरूढयौवनैर्दिव्यैः पुंभिः स्त्रीभिश्च संकुलम् । सर्वलक्षणसंपन्नैर्दिव्यभूषणभूषितैः
अक्षरं परमं व्योम यस्मिन्देवा अधिष्ठिताः।इरावती धेनुमती व्यस्तभासूयवासिनी ३३१
यत्र गावो भूरिशृङ्गाः साऽयोध्या देवपूजिता । अनन्तव्यूहलोकैश्च तथा तुल्यशुभावहैः
सर्ववेदमयं तत्र मण्डपं सुमनोहरम् । सहस्रस्थूणसदसि ध्रुवे रम्योत्तरे शुभे ३३३
तस्मिन्मनोरमे पीठे धर्माद्यैः सूरिभिर्वृते। सहाऽऽसीनं कमलया दृष्ट्वा देवं सनातनम्
स्तुतिभिः पुष्कलाभिश्च प्रणम्य च पुनः पुनः । प्रहर्षपुलको भूत्वा तेन वाऽऽलिङ्गितः
क्रमात् ३३५
पूजितः सकलैर्भोगैः श्रिया चापि प्रपूजितः । अनन्तविहगेशाद्यैरर्चितः सर्वदैवतैः
तेषामन्यतमो भूत्वा मोदते तत्र देववत्। येषु केषु च लोकेषु तिष्ठते कमलापतिः ३३७
तेषु तेष्वपि देवस्य नित्यदासो भवेत्सदा। दासवत्पुत्रवत्तस्य मित्रवद्बन्धुवत्सदा ३३८
अश्नुते सकलान्कामान्सह तेन विपश्चिता । इमाँल्लोकान्कामभोगः कामरूप्यनुसंचरन्
सर्वदा दूरविध्वस्तदुःखलेशलवांशकः। गुणानुभवजप्रीत्या कुर्याद्दास्यमशेषतः ३४०
इद(म)मेव परं मोक्षं विदुः परमयोगिनः (नः)। काङ्क्षन्ति परमं दास्यमुक्तमेवं महर्षयः
हरेर्दास्यैकपरमां भक्तिमालम्ब्य मानवः। इहैव मुक्तो राजर्षे सर्वकर्मनिबन्धनैः ३४२

इति श्रीवृद्धहारीतस्मृतौ विशिष्टपरमधर्मशास्त्रे नानाविधोत्सव-
विधानं नाम दशमोऽध्यायः ॥ १० ॥

+ एतद्वचनं न विद्यते क. पुस्तके ।

---

१ ख. भास्करम् । २ ख. गत्वा । ३ ख. °ण्डपम् । ४ क. °नाचरणानघवत् । अ° । ५ ख. °स्य वीर° । ६ क. तत्रं । ७ क. °स्थूलसं° । ८ क. प्रियात् । ९ क. °भोगकर्मरू° । १० क. °णानुभवप्री° । ११ ख. °दानम° । १२ ख. °दासमुक्तमेकं म° ।

(अथैकादशोऽध्यायः)

हारीत उवाच—

अथ वक्ष्यामि राजेन्द्र विष्णुपूजाविधिं परम् । श्रौतं महर्षिभिः प्रोक्तं वशि(सि)ष्ठाद्यैः पुरातनैः १

वैखानसैश्च भृग्वाद्यैः सनकाद्यैश्च योगिभिः । वैष्णवैर्वैदिकैः पूर्वैर्यद्यदाचरितं पुरा २

तत्ते वक्ष्यामि राजेन्द्र महाप्रियतमं हरेः । ब्राह्मे मुहूर्ते चोत्थाय सम्यगाचम्य वारिणा ३

ध्यात्वा हृत्कमले विष्णुं पूजयेन्मनसैव तु । +तं प्रत्नेवेति सूक्तेन बोधयेत्कमलापतिम् ।

वनस्पतेति सूक्तेन तूर्यघोषं निनादयेत् । कुर्यात्प्रदक्षिणं विष्णोरतो देवेत्यनेन तु

तद्विष्णोरिति मन्त्राभ्यां त्रिः प्रणम्याथ वाग्यतः । ५

कृतशौचस्तथाऽऽचान्तो दन्तधावनपूर्वकम् । स्नानं कुर्याद्विधानेन धात्रीश्रीतुलसीयुतम्

नारायणानुवाकेन कृत्वा तत्राघमर्षणम् । कृतकृत्यः शुचिर्भूत्वा तर्पयित्वा च पूर्ववत् ७

धृतोर्ध्वपुण्ड्रदेहश्च पवित्रकर एव च । प्रविश्य मन्दिरं विष्णोः संमार्जन्या विशोधयेत् ८

वास्तोष्पतेति वै सूक्तं जपन्संमार्जयेद्गृहम् । आगाव इति सूक्तेन गोमयेनानुलेपयेत् ९

आ नो भद्रेति सूक्तेन रङ्गवल्लिं च निक्षिपेत् ।ततः कलशमादाय जपन्वै शाकुनो(नी)र्ऋचः

गत्वा जलाशयं रम्यं निर्मलं शुचि पाण्डुरम् । इमं मे गङ्गेति ऋचा जलं भक्त्याऽभिमन्त्रयेत् ११

आपो अस्मानिति ऋचा कलशं क्षालयेद्द्विजः । समुद्रज्येष्ठ(ष्ठा)मन्त्रेण गृह्णीयात्प्रयतो जलम् १२

उतस्मेनं वस्त्रुभ्निरिति(?) वस्त्रेणाऽऽच्छाद्य वैष्णवः । प्रसम्राजेति सूक्तं वै जपन्संप्रविशेद्गृहम् १३

धान्योपरि तथा कुम्भं न्यसेद्दक्षिणतो हरेः । इमं मे वरुणेत्यृचा मङ्गलद्रव्यसंयुतम् १४

अञ्जन्ति (*मित्र)त्वेति सूक्तेन कुर्यात्पुष्पस्य संचयम् । अर्वाञ्चि सुभगे द्वाभ्यां गन्धांश्च पेषयेत्तथा १५

वाग्यतः प्रयतो भूत्वा श्रीसूक्तेनैव वैष्णवः । विश्वानि न इति ऋचा दीपं दद्यात्सुदीपितम् १६

तत्तत्पात्रेषु सलिलं दत्त्वा गन्धांस्तु निक्षिपेत् । शं नो देव्या च सलिलं गायत्र्या च कुशांस्तथा १७

+ एतदाद्यर्धत्रयं न विद्यते क. पुस्तके । * मित्रेत्यधिकम् ।

---

१ ख. हृत्पङ्कजे वि । २ ख. ःम्याऽऽचरेत्ततः ।

आयनेति च पुष्पाणि यवोऽसीति ऋचाऽक्षतान्। गन्धद्वारेति वै गन्धानोषध्या तिलसर्षपान् १८
काण्डात्काण्डेति दूर्वाग्रान्सहिरण्येति रत्नकम्। हिरण्यरूपेति ऋचा हिरण्यं निक्षिपेत्तथा
एवं द्रव्याणि निक्षिप्य तुलस्या च समर्पयेत्। सवितुश्चेत्यादि ऋचा दद्यादर्घोदकं हरेः
श्रियेतिपादेति ऋचा दद्यात्पादजलं तथा। भद्रं ते हस्तेत्यनेन हस्तप्रक्षालनं चरेत् २१
वयः सुपर्णेति ऋचा मुखसंमार्जनं तथा। आपो अस्मानिति ऋचा वक्त्रगण्डूषमेव च २२
हिरण्यदन्तेत्यनेन दन्तकाष्ठं निवेदयेत्। बृहस्पते प्रथमेतिजिह्वालेखनमेव च २३
आप इद्वा उ भेषजीरिति गण्डूषमाचरेत्। आपो हि ष्ठा इत्यनेन कुर्यादाचमनीयकम् २४
मूर्धामवइत्यनेन तैलाभ्यङ्गं समाचरेत्। मूर्धानं दिव इत्यनेन गन्धान्केशेषु लेपयेत् २५
तद्धियस्तस्थौ केशवं ते केशान्वै क्षालयेत्पुनः। श्रिये पृश्न[इ]ति ऋचा तद्वर्चो(र्त्रो)द्वर्तनादिकम्(?) २६
आपो यम्त्रः प्रथममिति सूक्तेनाभ्यङ्गसूचनम्। कृत्वाऽदः स्नापयेत्सूक्तैर्वैष्णवैर्गन्धवारिणा २७
ततः पञ्चामृतैर्गव्यैः स्नापयेत्तत्प्रकाशकैः। आप्यायस्वेत्यृचा क्षीरं दधिक्राव्णेति वै दधि
घृतं मिमिक्षेति घृतं मधु वातेति वै मधु। तत्ते वयं यथा गोभिरित्यृचेक्षुरसं शुभम् २९
एभिः पञ्चामृतैः स्नाप्य चन्दनं च निवेदयेत्। श्रीसूक्तपुरुषसूक्ताभ्यां पुनः संस्थापयेद्धरिम् ३०
वनस्पतेति सूक्तेन कुर्याद्धोषसमन्वितम्। श्रिये जात इति ऋचा दद्यान्नीराजनं ततः ३१
युवा सुवासेति ऋचा वस्त्रेणाङ्गं प्रमार्जयेत्। प्रसेनानेति मन्त्रेण वस्त्रं संवेष्टयेत्ततः ३२
युवं वस्त्राणीति ऋचा उत्तरीयं तथैव च। सर्वत्राऽऽचमनं दद्याच्छं नो देवीत्यृचा च तु
उपवीतं ततो दद्याद्ब्रह्मणानिति वै ऋचा। ऋतस्य तन्तुवितते दद्यात्कुशपवित्रकम् ३४
पश्चादाचमनं दद्याद्भूषणैर्भूषयेद्धरिम्। विश्वजित्सूक्तेन दद्याद्भूषणानि शुभानि वै ३५
हिरण्यकेशीति ऋचा केशान्संशोषयेत्तथा। सुपुष्पैः कबरीं दद्याद्विहिसोतेत्यनेन तु ३६
कृपायमिन्दतेरथ इत्यृचा(?) तिलकं शुभम्। गन्धं च लेपयेद्गात्रे गन्धद्वारेति वै ऋचा ३७
त्रातारमिन्द्र इत्यृचा पुष्पमालां समर्पयेत्। चक्षुषः पितेति ऋचा चक्षुषोरञ्जनं शुभम्
सहस्रशीर्षेति ऋचा किरीटं शिरसि क्षिपेत्। ऋक्सामाभ्यामिति श्रोत्रे कुण्डले माकरेऽर्पयेत् ३९
दमूनसौ अपस इति केयूरादिविभूषणम्। आश्वेते यस्येति ऋचा हाराणि विमलानि च
हस्ताभ्यां दश शाखाभ्यामित्यृचा चाङ्गुलीयकम्। यस्य त्रीपूर्णामधुना सूर्याके(?) विन्यसेच्छुभे ४१
इन्द्रं त्वदुत्तर इति कटिसूत्रं सुरोचिषम्। स्वस्तिदा विशस्पतिरित्यायुधानि समर्पयेत् ४२

घौर्नेय इन्द्रेति दद्याच्छत्रं सुविमलं तथा। सोमः पवतेति ऋचा चामरं हैममुत्तमम् ४३
सोमापूषणेति ऋचा तालवृन्तौ सुवर्चसौ। रूपं रूपमिति ऋचा दद्यादादर्शकं शुभम् ४४
इन्द्रमेव धिषणेत्यृचाऽऽसने विनिवेशयेत्। इहैवास्तमेति ऋचा दद्याच्च कुशविष्टरम्
अप्स्वन्तरिति [च]ऋचा पाद्यं दद्याच्च भक्तितः। गौरीर्मिमायसूक्तेन अर्घ्यं हस्ते निवेदयेत् ४६
नतमंहो न दुरितमित्याचमनं समर्पयेत्। पिबासोममित्यनेन मधुपर्कं च प्राशयेत् ४७
अप्स्वग्ने सधिष्टवेति पुनराचमनं चरेत्। अर्चन्तस्त्वा हवामहेत्यक्षतैरर्चयेच्छुभैः ४८
तण्डुलाः सहरिद्रास्तु अक्षता इति कीर्तिताः। विष्णोर्नुकमिति सूक्तेन धूपं दद्याद्धृतान्वितम्(तान्) ४९
भावामितेति(?) सूक्तेन दीपान्नीराजयेच्छुभान्। इदं ते पात्रमिति[च] भाजनं विन्यसेच्छुभम् ५०
तस्मा अरङ्गमामेति पात्रप्रक्षालनं चरेत्। अस्मिन्पदे पर(+मेतच्छिवांस)मिति गवाज्येनाभिपूरयेत् ५१
पितुं नुस्तोषमिति सूक्तेन दद्यादन्नादिकं हविः। तदस्यानिकमित्यृचा सहिरण्यं घृतं तथा
तस्मिन्रायवतय इति दद्यादापोशने घृतम्(?)।ततः प्राणाद्याहुतयो होतव्याः परमात्मनि
अग्ने विवस्वदुषसः (+इति) पञ्चभिश्च यथाक्रमम्। समुद्रादूर्मीति सूक्तेन घृतधाराः समाचरेत् ५४
परोमात्रेति सूक्तेन भोजयेत्सश्रियं हरिम्। तुभ्यं हिन्वान इत्यनेनं यथासर्वं निवेदयेत्
इन्द्रपिबा इत्यनेन दद्यादापोशनं पुनः। प्रत आश्विनि पवमानेत्यृ(नेति ऋ)चा हस्तप्रक्षालनं चरेत् ५६
सरस्वतीं देवयन्त इति (+तिसृभिः)गण्डूषमेव च। दृष्टिं दिवीशस्तद्धारेति (+द्वाभ्यां) दद्यादाचमनं ततः ५७
शिशुं जज्ञानमित्यृचा मुखहस्तौ च मार्जयेत्। दक्षिणावतामित्यृचा दद्यात्ताम्बूलमुत्तमम्
स्वादुः पवस्वेति ऋचा दद्यादाचमनं पुनः। आयं गौरिति सूक्ताभ्यां दद्यात्पुष्पाञ्जलिं ततः ५९
दीपान्नीराजयेत्पश्चाद्भूतसूक्तेन वैष्णवः। यत इन्द्रेत्यादिषड्भिर्दिक्षु रक्षां प्रदापयेत् ६०
यज्ञो देवानां (+इति) सूक्तेन उपस्थानजपं चरेत्। ताद्विष्णोरिति[च] द्वाभ्यां प्रणमेच्चैव भक्तितः ६१

+ एतच्चिह्नान्तर्गतमाधिकम्।

---

१ ख. °न वयः स°।

गौरीर्मिमायेति ऋचा दद्यादाचमनं ततः । सहस्रनामभिः स्तुत्वा पश्चाद्धोमं समाचरेत्
प्रातरौपासनं हुत्वा तस्मिन्नग्नौ जनार्दनम्। ध्यात्वा संपूज्य जुहुयाद्वैष्णवैः प्रत्यृचं हविः
श्रीभूसूक्ताभ्यामपि च हुत्वा घृतयुतं हविः । याभिः सोमो मोदतेत्यनेन(ति)मातृभ्यां
जुहुयाद्धविः ६४
किंस्विद्वनमित्या(ति ऋचा अ)नन्तं जुहुयाद्धविः।सुपर्णं विप्रा इत्यृचा सुपर्णाय महात्मने
चमूषच्छ्येन इति च सेनेशायापि हूयताम्। पवित्रं त इति द्वाभ्यां चक्रायामिततेजसे६६
स्वादुषं स इति ऋचा हेतिभ्यो जुहुयाद्धविः। इन्द्रश्रेष्ठानितीन्द्राय अग्निर्मूर्धेति पावकम्
यमाय सोमेति यमं नैर्ऋतं मोषुणेत्यृचा। यच्चिद्धितेति वरुणं वायवायाहीति मारुतम्६८
द्रविणोदा ददातु नाद्रविणाद्याशमेव च । त्र्यम्बक ऋ(कमित्यृ)चा रुद्रमा नः प्रजां प्रजा-
पतिम् ६९
यज्ञेनेत्यृचा साध्येभ्यो मरुतो यद्धवेति च। यो नः सपत्नेति ऋचा वसुरुद्रेभ्य एव च ७०
विश्वेदेवाः स च(वाश्च)तसृभिर्ये देवास ऋचा तथा । सर्वेभ्यश्चैव देवेभ्यो जुहुयादन्नमुत्त-
मम् ७१
नासत्याभ्यामिति ऋचा अश्विच्छन्दोभ्य एव च । सोम(मा)पूषे(षणे)ति ऋचा सूर्या-
चन्द्रमसोस्तथा ७२
संसमिद्युद(व)सूक्तेन वैष्णवेभ्यस्तथा पुनः।ततः स्विष्टकृतं हुत्वा भुक्तेभ्यश्च बलिं क्षिपेत्
नमो महभ्द्य ऋ(इत्यृ)चा बलिं भुवि विनिक्षिपेत् । आचम्य वारिणा पश्चान्मन्त्रयागं
समाचरेत् ७४
एतच्छ्रौतं नृपश्रेष्ठ मुनिभिः संप्रकीर्तितम्। सम्यगुक्तं मया तेऽद्य निश्चितं मतमुत्तमम् ७५
एतत्प्रियतमं विष्णोस्त्रि(ष्णोः श्रि)यो नाथस्य सर्वदा। श्रौतेनैव हरिं देवमर्चयन्ति मनी-
षिणः ७६
श्रौतस्मार्तागमैर्विष्णोस्त्रिविधं पूजनं स्मृतम् । एतच्छ्रौतं ततः स्मार्तं पौरुषेण च यत्स्मृतम्
मन्त्रैरष्टाक्षराद्यैस्तु तद्दिव्यागममुच्यते। श्रौतमेव विशिष्टं स्यात्तेषां नृपवरोत्तम ७८
श्रौतमेव तथा विप्राः प्रकुर्वन्ति जनार्दने। यजन्ति केचित्त्रितयं त्रिसंध्यासु च देशिकाः७९
यजन्ति केचित्त्रितयं त्रयो वर्णा द्विजोत्तमाः। शुश्रूषा च तथा नामकीर्तनं शूद्रजन्मनः ८०
अपि वा परमे(म)कान्तिबालकृष्णवपुं हरिम्(पुर्हरिः)। स्त्रीणामप्यर्चनीयः स्यात्स्ववर्-
णस्याऽऽनुरूप(प्य)तः८१
मन्त्ररत्नेन वै पूज्यो हित्वा श्रौतं विधानतः । एवमभ्यर्चनं विष्णोर्मुनिभिः संप्रकीर्तितम्
श्रौतस्मार्तागमोक्ताश्च नित्यनैमित्तिकाः क्रियाः। प्रायश्चित्तप्रकृत्यानां दण्डमप्याततता-
यिनाम् ८३

+ धनुश्चिह्नान्तर्गतमाधिकम् ।

अधुना संप्रवक्ष्यामि वृत्तिमै(मे)कान्ति(न्त)लक्षणाम् । नारीणामपि कर्तव्यामहन्यहनि
शाश्वतीम् ८४
उत्थाय पश्चिमे यामे भर्तुः पूर्वमतन्द्रिता। कृत्वा शौचं विधानेन दन्तधावनमाचरेत् ८५
कृत्वाऽथ मङ्गलस्नानं धृत्वा शुक्लाम्बरं तथा। आचम्य धारयेदूर्ध्वपुण्ड्रं शुभ्रं मृदैव तु ८६
चन्दनेनापि कस्तूर्या कुङ्कुमेनापि वाऽसति। जप्त्वा मन्त्रं गुरुं पश्चादभिनन्द्य च वैष्णवान्
नमस्कृत्वा(त्य)जगन्नाथं जप्त्वा च शरणागतिम् । आत्मानं समलंकृत्य चिन्तयेन्मधुसू-
दनम् ८८
गृहभाण्डादिकं सर्वं वाग्यता नियन्तेन्द्रिया। संशोधयेत्प्रतिदिनं यज्ञार्थं परमात्मनः ८९
मार्जयित्वा गृहं पश्चाद्गोमयेनानुलिप्य च। रङ्गवल्ल्यादिभिः पश्चादलंकृत्य समन्ततः ९०
चतुर्विधानां भाण्डानां क्षालनं च समाचरेत् ।पाचकानि बहिःष्ठानि जलस्याऽऽनयनानि
च ९१
स्थापनानि जलार्थं वा चतुर्विधमुदाहृतम्। पृथक्पृथगुदञ्चानि तेषु तेष्वपि विन्यसेत् ९२
नान्योन्यं संकरं कुर्याद्भाण्डानां सर्वकर्मसु। तानि तानि स्पृशेत्पाणिं प्रक्षाल्यैव पुनः पुनः
सम्यक्प्रक्षाल्य भाण्डानि दाहयेद्यज्ञियैस्तृणैः। पुनः प्रक्षाल्य संतप्त्वा(प्य)पश्चात्पचन-
माचरेत् ९४
रसभाण्डानि सर्वाणि क्षालयेदुष्णवारिणा । चतुर्भिः पञ्चभिर्ध्यात्वा स्रुक्स्रुवौ क्षालये-
त्तथा[1] ९५
बहिर्न निष्क्रामयीत पाचकानि गृहान्तिकात् । ताभिरेव तु दद्यात्तु भुञ्जीत[2] हि कदाचन
दत्त्वा पात्रान्तरे दद्यात्कांस्ये वा मृन्मयेऽपि वा । पुटे पर्णमये वाऽपि दद्यादत्र तु वैणवे
स्रुवं दारुमयं कांस्यं कुर्वीतायोमयं न तु। न दद्यादारनालस्य घटं तस्मिन्महानसे[3] ९८
आरनालस्य यत्कुम्भं त्यजेन्मद्यघटं यथा। आरनालं कोलशाकं करञ्जं तिलपिष्टकम् ९९
लशुनं मूलकं शिग्रुं छत्रां(त्रं)कोशातकीफलम् । अलाबुं चाम्रं शाकं च करनिर्मथितं दधि
*बिम्बं विड्जं च निर्यासं पीलु श्लेष्मातकं फलम्। आरग्वधं च पिण्याकं श्वेतवृन्ताकमेव
च १०१
उष्ट्राविमानुषीक्षीरमवत्सानिर्दशाहगोः । एतान्यकामतः स्पृष्ट्वा सवासा जलमाविशेत्
+मत्या जग्ध्वा व्रतं कुर्यान्मुर्ज(र्जी?)जग्ध्वा पतेदधः। केशानां रञ्जनार्थं वा न स्पृशेदार-
नालकम् १०३
चन्दनं घनसारं वा मकरन्दमथापि वा । माषमुद्गादिचूर्णं वा तक्रं जाम्बीरमेव[6] वा

---

* एतदर्धं न विद्यते क. पुस्तके। + एतद्वचनं न विद्यते क. पुस्तके।

---

१ ख. °त्तदा। ब°। २ ख भुञ्जतां हि कथं च। ३ ख. °हावने। आ°। ४ ख. कारशा°। ५ ख. च निर्गुण्डीं कालिङ्कं नालिकां तथा। नालिकेर्याख्यशाकं च श्वे°। ६ क. °व च। उ°।

तिन्तिडं च कलायं वा केशरञ्जनमाचरेत् ॥ १०४
ऊर्ध्वं मासात्त्यजेत्सर्वं मृद्भाण्डं वैष्णवोत्तमः । न त्यजेल्लोहभाण्डानि तापयेच्च हुताशने
दारूणां संत्यजेद्वाऽपि तक्षणं वा समाचरेत् । अश्मनामश्मभिर्घर्षेत्वा गोवालैर्घर्षयेत्तथा
सूतके मृतके वाऽपि शुनादिस्पर्शने तथा । स्पर्शने वाऽप्यभक्ष्याणां सद्य एव परित्यजेत्
एवं संशोध्य भाण्डानि यज्ञार्थं याचयेद्धविः । संप्रोक्ष्याद्भिः शुचौ देशे धान्यं संशोषये-
द्बुधः १०८
अवहन्याच्छुभतरं गायन्ती मधुसूदनम् । संशोध्य तण्डुलान्पश्चादद्भिः संक्षालये-
त्रिभिः १०९
अम्भस्त्रिवारं वस्त्रेण शोधयित्वा घटान्तरे[2] । कुशेनैव पवित्रेण तण्डुलान्निर्वपेच्छुभान्
अन्तर्धाय कुशं तत्र मन्त्ररत्नमनुस्मरन् । पाचयेत्सपवित्रेण वाग्यतो नियतेन्द्रियः १११
उपविश्य शुभे कुण्डे वह्निं प्रज्वालयेत्ततः । अवैष्णवस्य शैवस्य शूद्रस्य पतितस्य च ११२
पाषण्डस्याप्यशुद्धस्य गृहेष्वग्निं विवर्जयेत् । संप्रोक्ष्य मन्त्ररत्नेन वह्निं कुशजलैस्त्रिभिः
यज्ञियैर्विमलैः काष्ठैर्व्यजनेन प्रदीपयेत् । सान्तर्धानमुखेनापि धमयित्वा प्रदीपयेत् ११४
पालाशैः खादिरैर्बिल्वैर्गोशकृत्पिटकैरपि । अन्यैर्वा यज्ञियैः काष्ठैस्तृणैर्वा यज्ञियैः शुभैः
वर्जयेन्मद्यादिग्धानि तथा वैभीतकानि च । आरग्वधानि शिग्रूणि तथा नैर्गुण्डिकानि च
नैपानि च कपित्थानि कार्पासैरण्डकानि च । अमेध्यानि सकीटानि दुर्गन्धानि तथैव च
+असद्ग्राह्यानि चैत्यानि काकखट्वासनानि च । देवालयानि यौप्यानि तथोपकरणानि च
महिषोष्ट्रखरादीनां कारीषपिटकानि च । अन्यानां पाकशेषाणि वर्जयेद्यज्ञकर्मणि ११९
प्रदीप्याग्निं ततोऽन्नाद्यं पचयान्नियतमानसः । चिन्तयेत्परमात्मानं जपन्मन्त्रद्वयं तथा
शुद्धं हृद्यं तथा रुच्यं पश्चादभ्यन्तरं शुभम् । निषिद्धानि च शाकानि फलमूलानि वर्जयेत्
अतिरूक्ष्यं(क्षं) चातिदुष्टमतिरक्तं च वर्जयेत् । भावदुष्टं क्रियादुष्टं कालदुष्टं तथैव च १२२
संसर्गदुष्टं च तथा वर्जयेद्यज्ञकर्मणि । रूपतो गन्धतो वाऽपि यच्चाभक्ष्यैः समं भवेत् १२३
भावदुष्टं च तत्प्रोक्तं मुनिभिर्धर्मपारगैः । आरनालं च मद्यं च करनिर्मथितं दधि १२४
हस्तदत्तं च लवणं क्षीरं घृतपयांसि च । हस्तेनोद्धृत्य तोयं च पीतं वक्त्रेण वै कदा १२५
शब्देन पीतं भुक्तं च गव्यं ताम्रेण संयुतम् । क्षीरं च लवणोन्मिश्रं क्रियादुष्टमिहोच्यते
एकादश्यां तु यच्चान्नं यच्चान्नं राहुदर्शने । सूतके मृतके चान्नं शुष्कं पर्युषितं तथा १२७
अनिर्दशाहगोः क्षीरं षष्ठ्यां तैलं तथाऽपि च । नदीष्वसमुद्रगासु सिंहकर्कटयोर्जलम्

+ एतद्वचनं न विद्यते क. पुस्तके।

१ ख. °शोधयेद्भुवि : अ° । २ क. °रे । उ° । ३ ख. °स्य शूद्रस्य पतितस्य तथैव च ।
४ क. °न्तर्धेन । ५ ख. °मयन्वा प्र° । ६ ख. °नां करीषपठिका° । ७ ख. °न्तयन्पर° ।

निःशेषजलवाप्यादौ गत्प्रविष्टं नवोदकम्। नातीतपञ्चरात्रं[1] तत्कालदुष्टमि[2]होच्यते १२९
शैवपाषण्डपतितैर्विकर्मस्थैर्निरीश्वरैः। अवैष्णवैर्द्विजैः शूद्रैर्हरिवासरभोक्तृभिः १३०
श्वकाकसूकरोष्ट्राद्यैरुदक्यासूतिकादिभिः । पुंश्चलीभिश्च नारीभिर्वृषलीपतिभिस्तथा
दृष्टं स्पृष्टं च दत्तं चै[3] भुक्तशेषं तथैव च। अभक्ष्याणां च संयुक्तं संसर्गदुष्टमुच्यते १३२
बिम्बं शिग्रु च कालिङ्गं तिलपिष्टं च मूलकम्। कोशातकीमलाबुं चै[4] तथा कट्फलमेव चै[5]
वालीकानारिकेत्यादिजातिदुष्टमिहोच्यते(?) । एवं सर्वाण्यभक्ष्याणि तत्सङ्गान्यपि संत्यजेत् १३४
तथैवाभक्ष्यभोक्तॄणां हरिवासरभोजिनाम्। लोकायतिकविप्राणां देवतान्तरसेविनाम्
अवैष्णवानामपि च संसर्गं दूरतस्त्यजेत्। पक्वान्नाद्यं यथा पक्वं वाग्यतो नियतेन्द्रियः
संमार्जयेच्छुभतरं वारिणा वास[6]सैव च। करकैरपिधायाथ चक्रेणैवाङ्कयेत्त[7]था १३७
गन्धेन वा हरिद्रेण जलेनाप्यथ वा लिखेत्। सुदर्शनं पाञ्चजन्यं भाण्डानां यज्ञयोगिनाम् १३८
कुशोत्तरे शुचौ देशे विन्यस्य कुशवारिणा। संप्रोक्ष्य मन्त्ररत्नेन वस्त्रेणाऽऽच्छा[8]द्य तत्परम्
क्षालयित्वाऽथ देवस्य भाजनानि शुभैर्जलैः । अभिपूर्य ततो दद्याद्भोजयेच्च विशेषतः
भोजयेदागतान्काले सखिसंबन्धिबान्धवान् । बालान्वृद्धान्भोजयित्वा भर्तारं भोजयेत्ततः १४१
स्वयं हृष्टा ततोऽश्नीयाद्भर्तुर्भुक्तावशेषितम्। पैशाचिकानां यक्षाणां शाक्तानां लिङ्गधारिणाम् १४२
द्वादशीविमुखानां च संलापादि विवर्जयेत्। शैवबौद्धस्कान्दशाक्तस्थानानि न विशेत्कचित् १४३
वर्जयेत्तत्समीपस्थं जलपुष्पफलादि च। न निरीक्षेत देवे(वा)नामुत्सवादि[10] कदाचन १४४
स्तुतिं[11] वाऽप्यन्यदेवानां न कुर्याच्छृणुयान्न च। कामप्रसङ्गसंलापान्परिहासादि वर्जयेत्
अन्यचिह्नाङ्कितं वस्त्रं भूषणासनभाजनम्। वृक्षं पशुं कूपगृहान्भाण्डं चैव विवर्जयेत् १४६
अन्यालये हरिं दृष्ट्वा देवतान्तरसंसदि। नार्चयेन्न प्रणमेच्च तीर्थसेवां विवर्जयेत् १४७
अवैष्णवस्य हस्तात्तु दिव्यदेशादुपागतम्। हरेः प्रसादतीर्थाद्यं[12] यत्नेन परिवर्जयेत् १४८
आकारत्रयसंपन्नो नवेज्याकर्मणि स्थितः । विष्णोरनन्यशेषत्वं तथैवानन्यसाधनम्

---

१ क. 'त्रं तु काल°। २ क. °भोजनैः। श्व°। ३ क. च मुक्तकेशे त'। ४ क. च पिचुश्लेष्मातकं फलम्। वा'। ५ ख. च। नालिकानालिके°। ६ क. °सनैव। ७ ख. °स्ततः। ग°। ८ ख. °च्छादयेत्ततः। क्षा°। ९ ख. °वामिक°। १० क. °दिवि वर्जयेत्। स्तु'। ११ क. °तिं चापि विशेषेण श्रोत्राभ्यां शृणु°। १२ क. °शेषित्व°।

तथैवानन्यभोग्यत्वमाकारत्रयमुच्यते। अर्चनं मन्त्रपठनं ध्यानं होमश्च वन्दनम् १५०
स्तुतिर्योगः समाधिश्च तथा मन्त्रार्थचिन्तनम्। एवं नवविधा प्रोक्ता चेज्या वैष्णवसत्तमैः
प्राप्यस्य ब्रह्मणो रूपं प्राप्यं च प्रत्यगात्मनः। प्राप्त्युपायं फलं चैव तथा प्राप्तिविरोधि च
ज्ञातव्यमेतदर्थस्य पञ्चकं मन्त्रवित्तमैः। जगतः कारणत्वं च तथा स्वामित्वमेव च १५३
श्रीशत्वं सगुरुत्वं च ब्रह्मणो रूपमुच्यते। देहेन्द्रियादिभ्योऽन्यत्वं नित्यत्वादिगुणो-
घता १५४
श्रीहरेर्दास्यधर्मत्वं स्वरूपं प्रत्यगात्मनः। उपायाध्यवसायेन त्यक्त्वा कर्मौघमात्मनः
हरेः कृपावलम्बित्वं प्राप्त्युपायमि(इ)होच्यते।सर्वैश्वर्यफलं त्यक्त्वा शब्दादिविषयानपि
दास्यैकसुखसङ्गित्वं विष्णोः फलमिहोच्यते। तज्जनस्यापराधित्वं शब्दादिष्वनुरक्तता
कृत्यस्य च परित्यागो ह्यकृत्यकरणं तथा। द्वादशीविमुखत्वं च विरोधि स्यात्फलस्य हि
अर्थपञ्चकमेतद्धि ज्ञातव्यं स्यान्मुमुक्षुभिः। विहितं सकलं कर्म विष्णोराराधनं परम् १५९
निबोध नृपश्रेष्ठ भोगार्थं परमात्मनः। वृत्त्याख्यस्य तरोरस्य सुदृढं मूलमुच्यते १६०
त्यागेन चैव धर्मस्य निषिद्धाचरणेन च। आज्ञातिक्रमणं(णे) विष्णोः पतत्येव न संशयः
ज्योतिष्टोमादयः सर्वे यज्ञा वेदेषु कीर्तिताः। पुण्यव्रताः पुराणोक्ता दाना नैमित्तिकादिषु
विष्णोर्भोगतया सर्वाः कर्तव्या वैष्णवोत्तमैः॥ १६२
यस्तूपायतया कृत्यं नित्यनैमित्तिकादिकम्। सत्कृत्यं कुरुते विष्णोर्वैष्णवः स उदीरितः
विष्णोरज्ञतया यस्तु सत्कृत्यं कुरुते बुधः। स एकान्तीति मुनिभिः प्रोच्यते वैष्णवोत्तमः
*यस्तु भोगतया विष्णोः सत्कृत्यं कुरुते सदा। स भवेत्परमैकान्ती महाभागवतोत्तमः
वर्जनीयमकृत्यं तु सर्वेषां करणैस्त्रिभिः। अकामतस्तु यत्प्राप्तं प्रायश्चित्ताद्विनश्यति १६६
अकृत्यं वैष्णवः पापबुद्ध्या शास्त्रविरोधतः। एकान्तपरमैकान्तिरुच्यभावाच्च संत्यजेत्
श्रुतिस्मृत्युद्भवं धर्मं यस्त्यजेद्वैष्णवाधमः। स पाषण्डीति विज्ञेयः सर्वलोकेषु गर्हितः
अकृत्यकरणाद्वाऽपि कृत्यस्याकरणादपि। द्वादशीविमुखत्वेन पतत्येव न संशयः १६९
तस्मात्सर्वप्रयत्नेन सत्कृत्यं सर्वदा चरेत्। आज्ञातिक्रमणाद्विष्णोर्मुक्तोऽपि विनिबध्यते
समस्तयज्ञभोक्तारं ज्ञात्वा विष्णुं सनातनम्। दैवं पित्र्यं तथा यज्ञं कुर्यान्न तु परित्यजेत्
त्रिदण्डमवलम्बन्ते यतयो ये महाधियः। तेषामपि च कर्तव्यं सत्कृत्यमितरेषु किम् १७२
ब्रह्म ब्रह्मा ब्राह्मणाश्च त्रितयं ब्राह्ममुच्यते। तस्माद्ब्राह्मेण विधिना परं ब्रह्माणमर्चयेत्

---

* एतद्वचनं न विद्यते क. पुस्तके।

---

१ क. °गुणान्विता। २ क. कर्मौघनात्म°। ३ क. °त्यस्य च कारणम्। द्वा°। ४ ख. °मणाद्विज्ञः। प°। ५ क. °ष्णोराज्ञ°। ६ ख. वैष्णवैः। ७ ख. °रोधितः। एकान्तिप°। ८ ख. °त्युदितं ध°।

समस्तयज्ञभोक्तारमज्ञात्वा विष्णुमव्ययम्। वेदोदितं यः कुरुते स लोकायतिकः स्मृतः
यस्तु वेदोदितं धर्मं त्यक्त्वा विष्णुं समर्चयेत्। स पाषण्डीति विज्ञेयो नरकं चाधिगच्छति
वेदाः प्राणा भगवतो वासुदेवस्य सर्वदा। तदुक्तकर्माकुर्वाणः प्राणहर्ता भवेद्धरेः १७६
विष्णोराराधनाद्वेदं विना यस्त्वन्यकर्माणि । प्रयुञ्जीत विमूढात्मा वेदहन्ता न संशयः
वत्सं माता लेढि तथा तथा लेढि स मातरम्। श्रुतिं[1] विष्णोः प्रियं(यां) ज्ञात्वा विष्णुं वेदेन
वै यजेत् १७८
तस्माद्वेदस्य विष्णोश्च संयोगो यस्तु दृश्यते। स एव परमो धर्मो वैष्णवानां[2] यथा नृपं[3]
कश्चित्पुरा नृपश्रेष्ठ काश्यपो ब्राह्मणोत्तमः। शाण्डिल्य इति विख्यातः सर्वशास्त्रविशा-
रदः १८०
स तु धर्मप्रसङ्गेन विष्णोराराधनं प्रति । अवैदिकेन विधिना कृतवान्धर्मसंहिताम् १८१
अवलम्ब्य मतं तस्य केचिदत्र महर्षयः। अवैदिकेन मार्गेण पूजयन्तिस्म केशवम् १८२
अशास्त्रविहितं धर्मं सर्वे कुर्वन्ति मानवाः। स्वाहास्वधावषट्कारवर्जितं स्यान्महीतलम्
ततः क्रुद्धो जगन्नाथः शङ्खचक्रगदाधरः । इदमाह मुनिश्रेष्ठं शाण्डिल्यममितौजसम्
दुर्बुद्धे मामकं धर्मं परमं वैदिकं महत्। अवैदिकक्रियाजुष्टं प्रागल्भ्यात्कृतवानसि १८५
यस्मादवैदिकं धर्मं प्रवर्तयसि मां(त्वं) द्विज । तस्मादवैदिकं लोकं निरयं गच्छ दारुणम्
तस्य[4] देवस्य वाक्यात्तु शाण्डिल्योऽभूद्भयाकुलः। स्तुवन्प्राह जगन्नाथं प्रणिपत्य पुनः पुनः
त्राहि त्राहीति लोकेश मां विभो सा(त्वा)पराधिनम्। ततः स कृपया विष्णुर्भगवान्भूत-
भावनः १८८
दिव्यं वर्षशतं विप्रो भुक्त्वा निरययातनाम्। उत्पत्स्यसे भृगोर्वंशे जमदग्निरितीरितः
तत्राऽऽराध्य पुनर्मां तु वैदिकेनैव धर्मतः। गच्छ तस्मिन्मुनिश्रेष्ठ मम लोकं सुनिर्मलम्
इत्युक्त्वा भगवान्विष्णुस्तत्रैवान्तरधीयत। शाण्डिल्यो निरयं प्राप्य पुनरुत्पद्य भूतले
वेदोक्तविधिना विष्णुमर्चयित्वा सनातनम् । विशुद्धभावात्संप्राप्तस्तद्धाम परमं हरेः
तस्मादवैदिकं धर्मं दूरतः परिवर्जयेत्। वैदिकेनैव विधिना भक्त्या संपूजयेद्धरिम् १९३
श्रौतेन विधिना चक्रं धृत्वा वै बाहुमूलयोः । धृतोर्ध्वपुण्ड्रः शुद्धात्मा विधिनैवार्चयेद्ध-
रिम् १९४
कर्मणा मनसा वाचा न प्रमाद्येत्सनातनम् । न प्रमाद्येत्परं धर्माच्छ्रुतिस्मृत्युक्तगौरवात्
सुशीलं तु परं धर्मं नारीणां नृपसत्तम। शीलभङ्गेन नारीणां यमलोकः[5] सुदारुणः १९६

---

१ ख. श्रुतं। २ क. °ष्णवो नान्यथा। ३ क. नृपः। ४ ख. तद्वाक्यादेवदेवस्य शा°। ५ क. °लोकाः सुदारुणाः। मृ°।

मृते जीवति वा पत्यौ या नान्यमुपगच्छति[1]। सेह कीर्तिमवाप्नोति मोदते रमया सह१९७
पतिं या नातिचरति मनोवाक्कायकर्मभिः। सा भर्तृलोकमाप्नोति यथैवारुन्धती तथा
आर्ताऽऽर्ते मुदिता हृष्टे प्रोषिते मलिना[2]म्बरा। मृते म्रियेत या[3] पत्यौ सा स्त्री ज्ञेया पतिव्रता
या स्त्री मृतं परिष्वज्य दग्धा चेद्धव्यवाहने। सा भर्तृलोकमाप्नोति हरिणा कमला यथा
ब्रह्मघ्नं वा सुरापं वा कृतघ्नं वाऽपि मानवम्। यमादाय मृता नारी तं भर्तारं पुनाति हि
साध्वीनामिह नारीणामग्निप्रपतनादृते। नान्यो धर्मोऽस्ति विज्ञेयो मृते भर्तरि कुत्र चित्
वैष्णवं पतिमादाय या दग्धा हव्यवाहने। सा वैष्णवपदं याति यत्र गच्छन्ति योगिनः
मृते भर्तरि या नारी भवेद्यदि रजस्वला। चिताग्निं संग्रहेत्तावत्स्नात्वा तस्मिन्प्रवेशयेत्
गर्भिणी नानुगन्तव्या(च्छेत्तु)मृतं भर्तारमव्य[4]यम्। ब्रह्मचर्यव्रतं कुर्याद्यावज्जीवमतन्द्रिता
केशरञ्जनताम्बूलगन्धपुष्पादिसेवनम्। भू[5]षणं रक्तवस्त्रं च कांस्यपात्रेषु भोजनम् २०६
द्विवारभोजनं चाक्ष्णोरञ्जनं वर्जयेत्सदा। स्नात्वा शुक्लाम्बरधरा जितक्रोधा जितेन्द्रिया
नकल्ककु[6]हका साध्वी तन्द्रालस्यविवर्जिता। सुनिर्मला शुभाचारा नित्यं संपूजयेद्धरिम्
क्षितिशायी भवेद्रात्रौ शुचौ देशे कुशोत्तरे। ध्यानयोगपरा नित्यं सतां सङ्गे व्यवस्थिता
तपश्चरणसंयुक्ता यावज्जीवं समाचरेत्। तावत्तिष्ठेन्निराहारा भवेद्यदि रजस्वला २१०
सभर्तृका सती वाऽपि पाणिपु(पू)रान्नभोज[7]ना। एकवारं समश्नीयाद्रजसा च परिप्लुता
एवं सुनियताहारा सम्यग्व्रतपरायणा। भर्त्रा सह समाप्नोति वैकुण्ठपदमव्ययम् २१२
दग्धव्या साऽग्निहोत्रेण भर्तुः पूर्वं मृता तु या। स्वांशमग्निं समादाय भर्ता पूर्ववदाचरेत्
कृत्वा कुशमयीं पत्नीं यावज्जीवमतन्द्रितः। जुहुयादग्निहोत्रं तु पञ्चयज्ञादिकं तथा२१४
अथ च प्रव्रजेद्विद्वान्कन्यां वाऽपि समुद्वहेत्। प्रव्रज्या[8]पि च कुर्वीत कर्म वेदोदितं महत्
आत्मन्यग्निं समारोप्य जुहुयादात्मवान्सदा। मनसा वा प्रकुर्वीत नित्यनैमित्तिकक्रियाः
गृहस्थो वा वनस्थो वा यतिर्वाऽपि भवेद्द्विजः। अनाश्रमी न तिष्ठेत यावज्जीवं द्विजोत्तमः
वर्णाश्रमेषु सर्वेषां पूजनीयो जनार्दनः[9]। सव्यापकेन मन्त्रेण सदैव च महीपते
व्यापकानां च सर्वेषां ज्यायानष्टाक्षरो मनुः॥ २१८
अष्टाक्षरस्य जप्ता तु साक्षान्नारायणः स्वयम्। सन्यासं च समुद्रं च सर्षिच्छन्दोधिदैवतम्[10]
सदीक्ष्य(क्षा)विधिं सध्यानं सार्थं मन्त्रमुदाहृतम्। स्नात्वा शुद्धः प्रसन्नात्मा कृतकृत्यो जनार्दनम् २१०
मनसाऽप्यर्चयित्वा वा जपेन्मन्त्रं सदा बुधः। दानप्रतिग्रहौ यागं स्वाध्यायं पितृतर्पणम्

---

१ ख. °ति। सैव की°। २ ख. °ना कृशा। मृ°। ३ क. या नारी सा विज्ञे°। ४ ख.°व्यया। ब्र°।
५ ख. भूषितं। ६ क. °कुहुना कुर्यात्तन्द्रा। ७ ख. °जनम्। ए°। ८ ख. °ज्यामपि कु°। ९ ख. °नः।
न व्या°। १० ख.°म्। नदीक्षाविधि न ध्यानं सा°।

पितृक्रियाष्टाक्षरस्य* जप्त्वा कुर्यादतन्द्रितः। धृतोर्ध्वपुण्ड्रदेहश्च चक्राङ्कितभुजस्तथा
अष्टाक्षरं जपन्नित्यं पुनाति भुवनत्रयम्। जपेद्योगतया मन्त्रं सततं वैष्णवोत्तमः[१] २२३
ससाधनतया जप्यं कर्तव्यं विष्णुतत्परैः। अष्टोत्तरसहस्रं वा शतमष्टोत्तरं तु वा २२४
त्रिसंध्यासु जपेन्मन्त्रं तदर्थमनुचिन्तयन्। उपोष्य पूर्वदिवसे नद्यां स्नात्वा[२] विधानतः
आचार्यं संश्रयेत्पूर्वं महाभागवतं द्विजः। आचार्यो विष्णुमभ्यर्च्य पवित्रं वाऽपि पूजयेत्
पुरतो वासुदेवस्य इध्माधानान्तमाचरेत्[३]। स्रक्केद्रप्सस्येति सूक्तेन पवित्रं ते[४] विततृचा
पवमानस्य आद्येन ऋग्भिश्चतसृभिः क्रमात्। आज्यं हुत्वा ततश्चक्रं तदग्नौ प्रतपेद्गुरुः
चरणं पवित्रमिति(+यजुषा) तच्चक्रेणाङ्कयेद्भुजम्।वामांसं प्रतपेत्पश्चात्पाञ्चजन्येन देशिकः
अग्निर्मन्वेति यजुषा तद्धोमाग्नौ प्रतप्य वै। ततस्तु पार्थिवैर्ऋग्भिर्हुत्वा पुंण्ड्रादि धारयेत्
अतो देवेति सूक्तेन विष्णोर्नु[६]कमनेन च। पूजयेद्द्वादशाभिर्वै केशवादीननुक्रमात् २३१
कुशग्रन्थिषु संपूज्य जुहुयात्ताभिरेव तु। हुत्वाऽथ चरुणा सम्यङ्मृदा शुभ्रेण देशिकः
ललाटादिषु चाङ्गेषु ऋग्भिस्ताभिः क्रमेण वै। नामभिः केशवाद्यैस्तु सच्छिद्राण्येव धार-
येत् २३३
श्रिये जात इति ऋचा कुङ्कुमं तेषु धारयेत्। परोमात्रेति सूक्तेन उपस्थाय जनार्दनम्
होमशेषं समाप्याथ मूर्त्युद्वासनमाचरेत्। एवं पुण्ड्रक्रियां कृत्वा नाम कुर्यात्ततः परम् २३५
प्रवःपान्तमिति सूक्तेन नाममूर्तिं समर्चयेत्। गवाज्यं प्रत्यृचं हुत्वा नाम कुर्याच्च वैष्ण-
वम् २३६
अभिप्रियाणीति सूक्तेनोपस्थाय जनार्दनम्। प्रदक्षिणनमस्कारौ कृत्वा शेषं समर्पयेत्
मन्त्रदीक्षाविधानं तु श्रौतं मुनिभिरीरितम्। नैवाहिता भवेद्दीक्षा न पृथक्त्वेन वक्ष्यते
अदीक्षितो भवेद्यस्तु मन्त्रं वैष्णवमुत्तमम्। अर्चनं वाऽपि कुरुते न संसिद्धिमवाप्नुयात्
नादीक्षितः प्रकुर्वीत विष्णोराराधनाक्रियाम्। श्रौतं वा यदि वा[११] स्मार्तं दिव्यागममथापि
वा २४०
तत्रा[१२]प्युक्तप्रकारेण दीक्षितो हरिमर्चयेत्। पूर्वेऽह्न्युपोष्य गुरुणा नद्यां स्नात्वा कृतक्रियः
आचार्यः पूजयेद्विष्णुं गन्धपुष्पाक्षतादिभिः। ईशान्यादिचतुर्दिक्षु संस्थाप्य कलशा[१३]न्न-
वान् २४२

* संधिरार्षः शेषत्वविवक्षया च षष्ठी। + एतच्चिह्नान्तर्गतमधिकम्।

१ख. °मः। नसा°। २ ख. °त्रं चापि। ३ ख. °त्। प्रजपेदस्य सू°। ४ क. °तेति ऋचा। ५ ख. पुण्ड्राणि। ६ ख °र्नुक्रमणेन। ७ ख. °ङ्कुमङ्केषु। ८ ख. °म दद्यात्त°। ९ ख. °म दद्याच्च वैष्णवः। अ°। १० ख. °माचरेत्। ११ क. वा कुर्याद्दिव्या°। १२ ख. तस्माद्दुक्त°। १३ ख. °शाञ्शुभान्।

तेषु गव्यानि निक्षिप्य चतुर्मूर्तीन्समर्चयेत्। वाराहं नारासिंहं च वामनं कृष्णमेव च २४३
तद्विष्णोरिति च द्वाभ्यां वाराहं पूजयेत्ततः। प्रतद्विष्णु इति ऋचा नारसिंहमनामयम्२४४
न ते विष्णोरित्यनेन वामनं पूजयेत्तथा। वषट्ते विष्णविति[च] कृष्णं संपूजयेत्ततः२४५
संपूज्याऽऽवरणं सर्वं गन्धपुष्पैर्विधानतः। प्रतिष्ठाप्य ततो वह्निमिध्माधानान्तमाचरेत्
चतुर्भिर्वैष्णवैः सूक्तैः पायसं मधुमिश्रितम्। हुत्वाऽऽज्यं जुहुयात्पश्चाच्छ्रीसूक्तेन समाहितः २४७
अग्निमीळ इत्यनु(ळेनु)वाकेन सावित्र्या वैष्णवेन च।सर्वैश्च वैष्णवैर्मन्त्रैः पृथगष्टोत्तरं शतम्
हुत्वा वेदसमाप्तिं च जुहुयाद्देशिकोत्तमः। ततो भद्रासने शिष्यमुपावि(वे)श्याभिषेचयेत्
चतुर्भिर्वैष्णवैर्मन्त्रैः सूक्तैस्तत्कलशोदकैः। ऋत्विग्भिर्ब्राह्मणैः शिष्यमभिषिच्याथ देशिकः २५०
कौपीनं कटिसूत्रं च वस्त्रयुग्मं च दापयेत्। ऊर्ध्वपुण्ड्राणि पद्माक्षतुलसीमालिके अपि २५१
कुशोत्तरे समासीनमाचान्तं विनयान्वितम्। अध्यापयेद्वैष्णवानि सूक्तानि विविधानि च २५२
व्यापकान्वैष्णवान्मन्त्रानन्यांश्चापि विधानतः। तदर्थन्यासमुद्रादि सर्षिच्छन्दोधिदैवतम् २५३
तस्मिन्निवेश्य सद्वृत्तौ शासयेच्छासनाच्छ्रुतेः। शासितो गुरुणा शिष्यः सद्वृत्तौ सत्पथे स्थितः २५४
अर्चयेत्प(त्पा)रमैकान्त्यसिद्धये हरिमव्ययम्। आचार्यात्समनुप्राप्तं विग्रहं सुमनोहरम्
लब्ध्वाऽथ विधिना विष्णोः पूजयेत्तदनुज्ञया। पूर्वेऽह्नि पूर्ववत्पूज्यः श्रौतैर्वोपचारकैः
ताभिरेव च हुत्वाऽथ ऋग्भिराज्यं तथा क्रमात्। शय्यासूक्तान्तमाज्येन हुत्वाऽग्निं वैष्णवोत्तमः २५७
अध्यापयित्वा* तान्मन्त्रान्वैदिकान्वैदिकोत्तमः। पूजाविधानं त्रिविधं तस्मै होमान्तमादिशेत् २५८
स्नानतर्पणहोमाद्या जपाद्या विविधाः क्रियाः।+वैशिष्येण(ष्ट्येन) गुरोर्ज्ञात्वा शक्त्या सर्वं समाचरेत् २५९

---

* ल्यबभाव आर्षः। + एतदाद्यर्धद्वयं न विद्यते ख. पुस्तके।

---

१ ख. 'येद्द्विजः। सं॰। २ ख. च तथा वस्त्रं च धारये॰। ३ ख. विमलानि। क. सत्त्वधीः स्थि॰। ४ क. 'कान्त्यासि॰। ५ ख. 'माविशे॰। ६ ख. 'मार्चा जप्याद्या।

परमापद्गतो वाऽपि न भुञ्जीत हरेर्दिने । न तिर्यग्धारयेत्पुण्ड्रं नान्यं देवं प्रपूजयेत् २६०
वैष्णवः पुरुषो यस्तु शिवब्रह्मादिदेवतान् (ताः) । प्रणमेता(द)र्चयेद्वाऽपि विष्ठायां जायते
क्रिमिः २६१
रजस्तमोभिभूतानां देवतानां निरीक्षणात् । पूजनाद्वन्दनाद्वाऽपि वैष्णवो यात्यधोग-
तिम् २६२
शुद्धसत्त्वमयो विष्णुः पूजनीयो जगत्पतिः । अनर्चनीया रुद्राद्या विष्णोरावरणं विना
यस्तु स्वात्मेश्वरं विष्णुमतीत्यान्यं यजेत हि । स्वात्मेश्वराय हरये च्यवते नात्र संशयः
यज्ञाध्ययनकाले तु नमस्यानि वषट्कृता । तानि वै यज्ञियान्यत्र यज्ञो वै विष्णुरव्ययः
तस्यैवाऽऽवरणं प्रोक्तं यज्ञाध्ययनकर्मसु । स्तुवन्ति वेदास्तस्यात्र गुणरूपविभूतयः २६६
तस्मादावरणं हित्वा ये यजन्ति परान्सुरान् । ते यान्ति निरयं घोरं कल्पकोटिशतानि वै
रुद्रः काली गणेशश्च कूष्माण्डा भैरवादयः । मद्यमांसाशिनश्चान्ये तामसाः परिकीर्तिताः
शुद्धानामपि देवानां या स्वतन्त्राऽर्चनक्रिया । सा दुर्गतिं नयत्येव वैष्णवं वीतकल्मषम्
अर्चयित्वा जगन्नाथं वैष्णवः पुरुषोत्तमम् । तदावरणरूपेण यजेद्देवान्समन्ततः २७०
अन्यथा नरकं याति यावदाभूतसंप्लवम् । वासुदेवं जगन्नाथमर्चयित्वैव मानवः २७१
प्राप्नोति महदैश्वर्यं ब्रह्मेन्द्रत्वादिकं क्षणात्[3] । मनसाऽपि जलेनापि जगन्नाथं जनार्दनम्
संप्राप्नोत्यमलां सिद्धिं जगत्सर्वं समाश्रितम् । हृषीकेशं त्रयीनाथं लक्ष्मीशं सर्वदं हरिम्
तं विना पुण्डरीकाक्षं कोऽर्चयेदितरान्सुरान् । नारायणं परित्यज्य योऽन्यं देवमुपासते*
स्वपतिं नृपतिं हित्वा यथा स्त्री पुरुषाधमम् । विष्णोर्निवेदितं हव्यं देवेभ्यो जुहुयात्सदा
पितृभ्यश्चैव तद्दद्यात्सर्वमानन्त्यमश्नुते । निर्माल्यमितरेषां तु यदन्नाद्यं दिवौकसाम् २७६
उपभो(भु)ज्य नरो याति ब्रह्महत्यां न संशयः । नैवेद्यभोजनं विष्णोस्तत्पादाम्बुनिषे-
वणम् २७७
तुलसी[5]खादनं नृणां पापिनामपि मुक्तिदम् । एकादश्युपवासश्च शङ्खचक्रादिधारणम्
तुलस्या पूजनं विष्णोस्त्रितयं वैष्णवं स्मृतम् ॥ २७८
अवैष्णवः स्याद्यो विप्रो बहुशास्त्रश्रुतोऽपि वा । स जीवन्नेव चण्डालो मृतः श्वानोऽभि-
जायते २७९
क्रतुसाहस्रिणं वाऽपि लोके विप्रमवैष्णवम् । चण्डालमिव नेक्षेत वर्जयेत्सर्वकर्मसु २८०
भगवद्भक्तिदीप्ताग्निदग्धदुर्जातिकल्मषः । चण्डालोऽपि बुधैः श्लाघ्यो न तु पूज्यो ह्यवै-
ष्णवः २८१

---

* इदमार्षम् ।

---

१ क. °ज्ञाध्यापन° । २ क. जथेना° । ३ क. चिरम् । ४ ख. °यात्तथा । पि° । ५ क. °सीशोधनं ।

शङ्खचक्रोर्ध्वपुण्ड्रादिरहितं ब्राह्मणाधमम् । पूजयिष्यति यः श्राद्धे सर्वकर्मास्य
निष्फलम् २८२
तिर्यक्पुण्ड्रधरं विप्रं यः श्राद्धे भोजयिष्यति । पितरस्तस्य यान्त्येव कालसूत्रं सुदा-
रुणम् २८३
ऊर्ध्वपुण्ड्रधरं विप्रं चक्राङ्कितभुजं तथा। पूजयिष्यति यः श्राद्धे गयाश्राद्धायुतं लभेत्
शङ्खचक्रोर्ध्वपुण्ड्रादिधारिणं वैष्णवं द्विजम्। भक्त्या संपूजयेद्यस्तु दैवे पित्र्ये च कर्मणि
कल्पकोटिसहस्राणि कल्पकोटिशतानि च। प्रयान्ति पितरस्तस्य विष्णुलोकं सुनिर्म-
लम् २८६
ऊर्ध्वपुण्ड्रधरं विप्रं तप्तचक्राङ्कितांसकम्। श्राद्धे संपूजयेद्यस्तु गयाश्राद्धायुतं लभेत्२८७
तप्तचक्रेण विधिना बाहुमूलेन लाञ्छितः। पुनाति सकलं लोकं नारायण इवाघभित्
अविद्यो वा सविद्यो वा चक्रशङ्खोर्ध्वपुण्ड्रधृक्(त्)।ब्राह्मणः सर्वलोकेषु पूज्यमानो हरिर्यथा
दुरन्नाशी दुराचारी शङ्खचक्रोर्ध्वपुण्ड्रधृत् । नृणां हन्ति समस्ताघं तमः सूर्योदये यथा
चक्राङ्कितस्य विप्रस्य पादप्रक्षालितं जलम्। *पुनाति सकलं लोकं यथा त्रिपथगा नदी
तिस्रः कोटय(ट्यो)ऽर्धकोटी च तीर्थानि भुवनत्रये। चक्राङ्कितस्य विप्रस्य पादे तिष्ठन्त्य-
संशयम् २९२
चक्राङ्कितस्य विप्रस्य पादप्रक्षालितं जलम्। पीत्वा पातकसाहस्रैर्मुच्यन्ते नात्र संशयः
श्राद्धे दाने व्रते यज्ञे विवाहे चोपनायने। चक्राङ्कितं विप्रमेव पूजयेदितरान्न तु २९४
विष्णुचक्राङ्कितो विप्रो भुञ्जानोऽपि यतस्ततः। न लिप्यते स पापेन तमसैव प्रभाकरः
चक्राङ्कितभुजो विप्रः पङ्क्तिमध्ये तु भोजयेत् ।पुनाति सकलां पङ्क्तिं गङ्गेवोत्तर-
वाहिनि (नी) २९६
चक्राङ्कितभुजं विप्रं यो भूम्यामभिवादयेत्। ललाटे पांसुसंख्यानि विष्णुलोके मही-
यते २९७
ब्राह्मणः क्षत्रियो वैश्यः शूद्रो वा वैष्णवः पुमान्।अर्चयित्वेतरान्देवान्निरयं यान्त्य(त्य)-
संशयम् २९८
विष्णोरावरणं हित्वा पूजयित्वेतरान्सुरान्। वैष्णवः पुरुषो याति कालसूत्रमधोमुखः

---

* एतदाद्यर्धचतुष्टयं न विद्यते क. पुस्तके।

---

१ ख. °ङ्काद्यैरन्वितं वै°। २ ख. यास्यन्ति। ३ ख. दुराशीला दु°। ४ क. °धृक्। नृ°। ५ ख. भुङ्क्ते। ६ ख. °ङ्गेवेतरवाहिनीम्। च°।

महापा[1]वोपपापाद्यैरन्वितो यदि वैष्णवः । मन्वादिधर्मशास्त्रोक्तं प्रायश्चित्तं समाचरेत्
प्रायश्चित्तविशेषं तु पश्चात्कुर्वीत वैष्णवः । वैयासिकीं वैष्णवीं च पवित्रीं च समाचरेत्
वैष्णवानां तु विप्राणां पश्चात्पादजलं पिबेत् । वृत्तौ न परिपूर्णोऽथ कर्मस्वधिकृतो भवेत्
मन्त्ररत्नार्थविच्छान्तो नवेज्याकर्मसंयुतः । द्वादशीनियतो विप्रः स एव पुरुषोत्तमः ३०३
किमत्र बहुनोक्तेन सारं वक्ष्यामि ते नृप । एकादश्युपवासश्च शङ्खचक्रादिधारणम् ३०४
तदीयानां पूजनं च वैष्णवं त्रितयं स्मृतम् । पुण्याद्विष्णुदिनादन्यन्नोपोष्यं वैष्णवैः सदा
तथा भागवतादन्यो नार्चनीयो हि कुत्रचित् । भगवन्तमनुद्दिश्य न दद्यान्न यजेत्क्वचित्
नावैष्णवान्नं भुञ्जीत दद्यान्नावैष्णवाय च । नार्चयेदितरा[2]न्देवान्न तिर्यग्धारयेत्तथा
एकादश्यां न भुञ्जीत वसेन्नावैष्णवैः सह । अष्टाक्षरस्य जप्तारं शङ्खचक्रधरं द्विजः ३०८
अवमत्य विमूढात्मा सद्यश्चण्डालतां व्रजेत् । वैष्णवं ब्राह्मणं गां च तुलसीं द्वादशीं तथा
अनर्चयित्वा मूढात्मा निरयं दुर्गतिं व्रजेत् । विष्णोः प्रधानतनवो विप्रा गावश्च वैष्णवाः
शक्त्या संपूज्य तानेव याति विष्णोः परं पदम् । एकादश्युपवासश्च द्वादश्यां विप्रपूजनम्
नित्यमामलकस्नानं पापिनामपि मुक्तिदम् । पक्षे पक्षे हरिदिने चक्राङ्कितभुजे नृप ३१२
संपूज्यमाने विप्रेन्द्रे हरिस्तेषां प्रसीदति ॥ ३१३
अभावे वैष्णवे विप्रे संप्राप्ते हरिवासरे । तद्वत्संपूजयेद्गां तु तुलसीं वाऽपि भ[3]क्तितः ३१४
अग्निहोत्रं तु जुहुयात्सायं प्रातर्द्विजोत्तमः । पञ्च यज्ञान्प्रकुर्वीत वैष्णवान्विष्णुमर्चयेत्
तदर्पितं वै भुञ्जीत पिबेत्तत्पादवारि वै । एकादश्यां न भुञ्जीत पक्षयोरुभयोरपि ३१६
पूजयेद्वैष्णवं विप्रं द्वादश्यामपि वैष्णवः । विष्णोः प्रसादतुलसीं तीर्थं वाऽपि द्विजोत्तमः
उपवासदिने वाऽपि प्राशयेदविचा[4]रतः । उपवासादिने यस्तु तीर्थं वा तुलसी[5]मपि ।
न प्राशयेद्विमूढात्मा रौरवं नरकं व्रजेत् ॥ ३१९
हर्यर्पितं तु यच्चान्नं तीर्थं वा पितृकर्मणि । दद्यात्पितॄणां यद्भक्ष्यं गयाश्राद्धायुतं लभेत्
हरेर्निवेदितं भक्त्या यो दद्याच्छ्राद्धकर्मणि । पितरस्तस्य यान्त्येव तद्विष्णोः परमं पदम्
तीर्थं वा तुलसीपत्रं यो दद्यात्पितृदैवतम् । आकल्पकोटि पितरः परितृप्ता न संशयः ३२२
यः श्राद्धकाले मूढात्मा पितॄणां च दिवौकसाम् । न ददाति हरेर्भुक्तं तस्य वै नारकी गतिः
हर्यर्पितं तु यच्चान्नं यच्च पादोदकं हरेः । तुलसीं वा पितॄणां च दत्त्वा श्राद्धायुतं लभेत्
सर्वयज्ञमयं विष्णुं मत्वा देवं जनार्दनम् । आमन्त्र्य वैष्णवान्विप्रान्कुर्याच्छ्राद्धमतन्द्रितः
प्रत्यब्दं पार्वणश्राद्धं कुर्यात्पित्रोर्मृतेऽहनि । अन्यथा वैष्णवो याति ब्रह्महत्यां न संशयः

---

१ ख. °पापी महापापैर° । २ क. °रं चक्रशङ्खादिधार(रि)णम् । अ° । ३ ख. वैष्णवः । ४ ख. °रयन् । उ° । ५ ख. °सीदलम् । न ।

अमायां कृष्णपक्षे च पित्र्ये वाऽभ्युदये तथा। कुर्याच्छ्राद्धं विधानेन विष्णोराज्ञामनुस्म-
रन् ३२७
न कुर्याद्यो विधानेन पितृयज्ञं नराधमः। आज्ञातिक्रमणाद्विष्णोः पतत्येव न संशयः
शङ्खचक्रोर्ध्वपुण्ड्रादिचिह्नैः प्रियतमैर्हरेः। अन्वितान्ब्राह्मणानेव पूजयेत्सर्वकर्मसु ३२९
अश्राद्धिनोऽप्ययज्ञस्य कर्मत्यागिन एव च। वेदस्याप्यनधीतस्य संसर्गं दूरतस्त्यजेत्
पित्रोः श्राद्धं प्रकुर्वीत नैकादश्यां द्विजोत्तमः। द्वादश्यां तत्प्रकुर्वीत नोपवासदिने क्वचित्
विष्णोर्जन्मदिने वाऽपि गुरूणां च मृतेऽहनि। वैष्णवेष्टिं प्रकुर्वीत वैदिकं(कीं) वैष्णवोत्तमः
अगम्यागमनं हिंसामभक्ष्याणां च भक्षणम्। असत्यकथनं स्तेयं मनसाऽपि विवर्जयेत्
तप्तचक्राङ्कनं विष्णोरेकादश्यामुपोषणम्। धृतोर्ध्वपुण्ड्रदेहत्वं तन्मन्त्राणां परिग्रहः ३३४
नित्यमामलकस्नानं देवतान्तरवर्जनम्। ध्यानं मन्त्रं(न्त्रो)जपो होमस्तुलसीपूजनं हरेः ३३५
प्रसादतीर्थसेवा च तदीयानां च पूजनम्। उपायान्तरसंत्यागस्तथा मन्त्रार्थचिन्तनम्
श्रवणं कीर्तनं सेवा सत्कृत्यकरणं तथा। असत्कृत्यपरित्यागो विषयान्तरवर्जनम् ३३७
दानं दमस्तपः शौचमार्जवं क्षान्तिरेव च। आनृशंस्यं सतां सङ्गः पारमैकान्त्यहेतवः
वैष्णवः परमैकान्ती नेतरो वैष्णवः स्मृतः। नावैष्णवो व्रजेन्मुक्तिं बहुशास्त्रश्रुतोऽपि वा।
वैष्णवो वर्णबाह्योऽपि याति विष्णोः परं पदम्। एतत्ते कथितं राजन्प(न्पा)रमैकान्त्य-
सिद्धिदम् ३४०
वैशिष्ट्यं(विशिष्टं) वैष्णवं धर्मशास्त्रं वेदोपबृंहितम्। विष्वक्सेनाय धात्रे च संप्रोक्तं
परमात्मना ३४१
विष्वक्सेनाय संप्रोक्तमेतद्विखनसे पुरा। भृगोः प्रोक्तं विखनसा भृगुणा च महर्षिणा
वैवस्वतमनोः प्रोक्तं मनुना च ममेरितम्। मनुस्तु धर्मशास्त्रं तु सामान्येनोक्तवान्स्त्वयम्
तदेव हि मया राजन्वैशिष्ट्येन तवेरितम्। विशिष्टं परमं धर्मशास्त्रं वैष्णवमुत्तमम् ३४४
य इदं शृणुयाद्भक्त्या कथयेद्वा समाहितः। पारमैकान्त्यसंसिद्धिं प्राप्नोत्येव न संशयः
सर्वपापविनिर्मुक्तो याति विष्णोः परं पदम् ॥ ३४६
यस्त्विदं शृणुयाद्भक्त्या नित्यं विष्णोश्च संनिधौ। अश्वमेधसहस्रस्य फलं प्राप्नोत्यसं-
शयः ३४७
हारीतमेतच्छास्त्रं तु परमां धर्मसंहिताम्। आलोक्य पूजयेद्विष्णुं पारमैकान्त्यमश्नुते ३४८
एतच्छ्रुत्वाऽम्बरीषस्तु हारीतोक्ति (क्तं)नृपोत्तमः। ववन्दे परया भक्त्या तमृषिं वैष्ण-
वोत्तमः ३४९

---

१ ख. 'लस्याः पू'। २ ख. 'जयन्विष्णुं'।

त्वमेव परमो धर्मस्त्वमेव परमं तपः। त्वदङ्घ्रियुगुलं प्राप्य सर्वसिद्धिमवाप्नुयाम् ३९०
महामुनिमिति स्तुत्वा राजर्षिः स महातपाः। प्राप्तवान्प(न्पा)रमैकान्त्यं तत्प्रसादात्सुसिद्धिदम् ३९१
वैशिष्ट्यं प(पा)रमैकान्त्यमेतच्छास्त्रं ममाव्ययम्। भारद्वाजादयः सर्वे नृपाश्च जनकादयः
योगिनः सनकाद्याश्च नारदाद्याः सुरर्षयः। वशि(सि)ष्ठाद्या वैष्णवाश्च विष्वक्सेनादयः सुराः ३९३
एतच्छास्त्रानुसारेण पूजयामासुरीश्वरम्। परमं वैदिकं शास्त्रमेतद्वैष्णवमुत्तमम्
ज्ञात्वैव परमैकान्ती पूजयेद्विष्णुमीश्वरम् ॥ ३९४

इति श्रीवृद्धहारीतस्मृतौ विशिष्टपरमधर्मशास्त्रे वृत्त्यधिकारो नामैकादशोऽध्यायः ॥ ११ ॥

(समाप्तेऽयं वृद्धहारीतस्मृतिः।)

१ क. °व्ययः। भा°। २ ख. °सुरच्युतम्।

ॐ तत्सद्ब्रह्मणे नमः ।

वेदव्यासस्मृतिः ।

(तत्र प्रथमोऽध्यायः ।)

वाराणस्यां सुखासीनं वेदव्यासं तपोनिधिम् । पप्रच्छुर्मुनयोऽभ्येत्य धर्मान्वर्णव्यवस्थि-
तान् १
स पृष्टः स्मृतिमान्स्मृत्वा स्मृतिं वेदार्थगर्भिताम् । उवाचाथ प्रसन्नात्मा मुनयः श्रूयता-
मिति २
यत्र यत्र स्वभावेन कृष्णसारो मृगः सदा । चरते[1] तत्र वेदोक्तो धर्मो भवितुमर्हति ३
श्रुतिस्मृतिपुराणानां विरोधो यत्र दृश्यते । तत्र श्रौतं प्रमाणं स्यात्तयोर्द्वैधे स्मृतिर्वरा ४
ब्राह्म[2]णः क्षत्रियो वैश्यस्त्रयो वर्णा द्विजातयः । श्रुतिस्मृतिपुराणोक्तधर्मयोग्यास्तु[3] ते नराः
शूद्रो वर्णश्चतुर्थोऽपि वर्णत्वाद्धर्ममर्हति । वेदमन्त्रस्वधास्वाहावषट्कारादिभिर्विना ६
विप्रवद्विप्रवि[4]न्नासु क्षत्रविन्नासु विप्रवत् । जातकर्माणि कुर्वीत ततः शूद्रा[5]सु शूद्रवत् ७
वैश्यासु विप्रक्षत्राभ्यां ततः शूद्रा[6]सु शूद्रवत् । अधमादुत्तमा[7]यां[8] तु जातः शूद्राधमः स्मृतः ८
ब्राह्मण्यां शूद्रजनितश्चण्डालो धर्मवर्जितः । कुमारीसंभवस्त्वेकः सगोत्रायां द्वितीयकः ९
ब्राह्मण्यां शूद्रजनितश्चण्डालस्त्रिविधः स्मृतः । वर्धकी नापितो गो[9]पआशापः कुम्भका-
रकः १०
व[10]णिक्किरातकायस्थमालाकारकुटुम्बिनः ।×एते चान्ये च बहवः शूद्रा भिन्नाः स्वकर्मभिः
चर्मकारो भटो भि[11]ल्लो रजकः पुष्करो नटः । व[12]राटो मेदचाण्डालौ दा[13]शः श्वपचको[14]लिकाः
एतेऽन्त्यजाः समाख्याता ये चान्ये च गवाशनाः । एषां संभाषणात्स्नानं दर्शनादर्कवीक्ष-
णम् १३
गर्भाधानं पुंसवनं सीम[15]न्तो जातकर्म च । नामक्रिया नि[16]ष्क्रमोऽन्नप्राशनं वपनक्रिया १४

+ एतदाद्यर्धद्वयं न विद्यते ख. ग. पुस्तकयोः ।

---

१ क. घ. ङ. मृग्यते । २ ख. ग. °ह्मणक्षत्रियविशश्च° । ३ क. °स्तु नेतराः । ख. ग. °स्तु नेतरे । शू° । ४ क. ङ. °वित्तास्तु क्षत्रविप्रासु विप्रतः । जा° । ५ घ. °भास्तु क्षत्रविप्रतः । जा° । ६ घ. °द्रास्तु शू° । ७ घ. °द्रास्तु शू° । ८ ख. °मायास्तु जा° । ९ क. गोपी याशा थः कु° । घ. ङ. गोपा या° । १० घ. °णिग्धूतकराकायमा° । ११ घ. नरो । ङ. घटो । १२ ख. ग. घ. वरटो । १३ ख. ग. दासः । १४ ख. ग °कोलकाः । १५ क. ङ. °न्तो नामक° । १६ ख. ग °निष्क्रमणेऽन्नाश° ।

कर्णवेधो व्रतादेशो वेदारम्भक्रियाविधिः। केशान्तः स्नानमुद्वाहो विवाहाग्निपरिग्रहः
त्रेताग्निसंग्रहश्चेति संस्काराः षोडश स्मृताः । नवैताः कर्णवेधान्ता मन्त्रवर्जं क्रियाः
स्त्रियाः १६
विवाहो मन्त्रतस्तस्याः शूद्रस्यामन्त्रतो दश। गर्भाधानं प्रथमतस्तृती[1]ये मासि पुंसवः १७
सीमन्तश्चाष्टमे मासि जाते जातक्रिया भवेत्।एकादशेऽह्नि नामार्कस्येक्षा मासि चतुर्थके
षष्ठे मास्यन्नमश्नीयाच्चूडाकर्म कुलोचितम्। कृतचूडे च बाले च कर्णवेधो विधीयते १९
विप्रो गर्भाष्टमे वर्षे क्षत्रमेकादशे तथा। द्वादशे वैश्यजा[2]तीनां व्रतोपनयनाक्रिया २०
तस्य प्राप्तव्रतस्यायं कालः स्याद्द्विगुणाधिकः। वेदव्रतच्युतो व्रात्यः स व्रात्यस्तोममर्हति
द्वे जन्मनी द्विजातीनां मातुः स्यात्प्रथमं तयोः । द्वितीयं छन्दसां मातुर्ग्रहणाद्विधिवद्गुरोः
एवं द्विजातिमापन्नो विमुक्तो[3] बाल्यदोषतः।श्रुतिस्मृतिपुराणानां भवेदध्ययनक्षमः २३
उपनीतो गुरुकुले वसेन्नित्यं समाहितः। बिभृयाद्दण्डकौपीनोपवीताजिनमेखलाः २४
पुण्येऽह्नि गुर्वनुज्ञातः कृतमन्त्राहुतिक्रियः। स्मृत्वोंकारं च गायत्रीमारभेद्वेदमोदितः २५
शौचाचारविचारार्थं धर्मशास्त्रमपि द्विजः। पठेत गुरुतः सम्यक्कर्म त[5]द्दिष्टमाचरेत् २६
ततोऽभिवाद्य स्थविरान्गुरुं चैव समाश्रयेत्। स्वाध्यायार्थं तदा[6]यत्तः सर्वदा हितमाचरेत्
ना[7]ऽऽक्षिप्तोऽपि विरज्येत नो व्रजेत्ताडितोऽपि वा।वि[8]द्वेषामर्षपैशुन्यं हिंसानामर्कवीक्षणम्
तौर्यत्रिकानृ[9]तोन्मादप[10]रीवादानलंक्रियाम् । अञ्जनोद्वर्तनादर्शस्रग्विलेपनयोषितः २९
वृथाटनमसंतोषं ब्रह्मचारी विवर्जयेत्। ईषच्चालितमध्याह्नेऽनुज्ञातो गुरुणा स्वयम् ३०
अलोलुपश्चरेद्भैक्ष्यं(क्षं) व्र[10]तेषूत्तमवृत्तिषु। सद्यो भिक्षान्नमादाय वित्तवत्तदुपस्पृशेत् ३१
कृतमाध्याह्निकोऽश्नीयादनुज्ञातो यथाविधि । नाद्यादेकान्नमुच्छिष्टं भुक्त्वा चा[11]ऽऽमिष-
तामियात् ३२
[12]नान्यद्भिक्षितमादद्यादापन्नो द्रविणादिकम् ।अनिन्द्यामन्त्रितः श्राद्धे पित्र्येऽद्याद्गु-
रुचोदितः ३३
एकान्न[13]मविरोधेन व्रतानां प्रथमाश्रमी। भुक्त्वा गुरुमुपासीत कृत्वा [14]संधुक्षणादिकम् ३४
समिधोऽग्नावादधीत ततः परिचरेद्गुरुम्। शयीत गुर्वनुज्ञातः [15]प्रबुद्धः प्रथमं गुरोः ३५
एव[16]मन्वहमभ्यासी ब्रह्मचारी व्रतं चरेत्। हितोपवादः प्रियवाक्सम्यग्गुर्वर्थसाधकः३६

---

१ क. ङ. °केमीक्षं मा°। २ ख. ग. °जातिस्तु व्रतोपनयमर्हति । त°। ३ ख. ग. °क्तोत्राऽन्यदो°।
४ ग. °माहितः। ५ क. तद्दष्ट°। ६ ख. ग. °यत्नः स°। ७ ख. ग नापाक्षिप्तोऽपि भाषेत न व्र° ।
८ ख. °द्वेषमथपैशुन्यं हिंसनं चार्क°। ९ ख. ग. पारिवा°। १० ग. व्रतिषू°। ११ ख. ग. चाचामिता°।
१२ क. ङ. नान्यं भिक्षुकमादायमापन्नं द्र°। १३ ख. ग. °मस्याविरोधे व्र° । १४ क. ङ. संभुक्ष°।
१५ ख. ग. प्रहृष्ट प्र°। १६ क. °मन्यामो व्र°।

नित्यमाराधयेदेनमा समाप्तेः श्रुतिग्रहात् । अनेन विधिनाऽधीतो वेदमन्त्रो द्विजं नयेत् ३७
शापानुग्रहसामर्थ्यमृषीणां च सलोकताम् । पयोमृताभ्यां मधुभिः साज्यैः प्रीणन्ति देवताः ३८
तस्मादहरहर्वेदमनध्यायमृते[3] पठेत् । यदेकं[2] तदनध्याये गुरोर्वचनमाचरेत् ३९
व्यतिक्रमादसंपूर्णमनहंकृतिना च यत् । परत्रेह च तद्ब्रह्म अनधीतमपि द्विजम् ४०
यस्तूपनयनादेतदा मृत्योर्व्रतमाचरेत् । स नैष्ठिको ब्रह्मचारी ब्रह्मसायुज्यमाप्नुयात् ४१
गुरवेऽपि वसेद्यायो(य्यो) द्विजः षोडशवार्षिकः । केशान्तकर्मणो विप्रात(स्त)द्व्रतान्यप्यनघ्नता ४२
समाप्य वेदान्वेदौ वा वेदं वा संततं[6] द्विजः । स्नायीत गुर्वनुज्ञातः प्रवृ(द)त्तोदितदक्षिणः

इति श्रीवेदव्यासीये [धर्मशास्त्रे] ब्रह्मचार्यधिकारो नाम प्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥

(अथ द्वितीयोऽध्यायः ।)

एवं स्नातकतां प्राप्तो द्वितीयाश्रमकाङ्क्षया । प्रतीक्षेत विवाहार्थमनिन्द्यान्वयसंभवाम्
अरोगादुष्टवंशोत्थामशुल्कादानदूषिताम् । सवर्णामसमानार्षाममातृपितृगोत्रजाम् २
अनन्यदत्तवागार्शां शुभलक्षणसंयुताम् । धृताधोवसनां गौरीं विख्यांतदशपूरुषाम् ३
ख्यातनाम्नः पुत्रवतः सदाचारवतः सतः । दातुमिच्छोर्दुहितरं प्राप्य धर्मेण चोद्वहेत् ४
ब्राह्मोद्वाहविधानेन तदभावेऽपरो विधिः । दातव्यैषा संदक्षाय[11] वयोविद्यान्वयादिभिः ५
पितृतत्पितृभ्रातृषु पितृव्यज्ञातिमातृषु । पूर्वाभावे परो दद्यात्सर्वाभावे स्वयं व्रजेत् ६
यदि[12] सा दातृवैकल्याद्रजः पश्येत्कुमारिका । भ्रूणहत्याश्च यावत्यः पतितः[14] स्यात्तदप्रदः
तुभ्यं[13] दास्याम्यहमिति ग्रहीष्यामीति यस्तयोः । कृत्वा समयमन्योन्यं भजते न स दण्डभाक् ८
त्यजन्नदुष्टां दण्डयः स्याद्दूषयंश्चाप्यदूषिताम् । *तावन्न दुष्टं दुष्टं च स्वार्थेभ्यो भेदयंश्च तत् ९

---

* एतदर्धं न, ख. ग. पुस्तकयोः ।

---

१ क. ङ. °मृतेक्षुमेदोभिः । २ क. ङ. °दङ्गास्तमन° । ३ ख. ग. °तिराचरेत् । ४ ख. ग. °त् । उपकुर्वाणको यस्तु द्विजः षड्विंश° । ५ ख.ग. °णा तत्र यथोक्तचरितव्रतः स° । ६ ख. ग. प्रसभं । ७ क. °वृत्तावित्तद° । ८ ख. ग. °न्यपूर्विकां लघ्वीं शु° । ९ क. ङ. °म् । स्मृता° । १० क. ङ. °ख्यातां दशपौरु° । ११ क. ङ. सदक्षा° । १२ क. घ. °दि स्याद्दात° । १३ क. ङ. तुल्यं दास्याम्यहं दत्तांप्र° । १४ क. ङ. °न्यं विभज्येनम । घ °न्यं विरज्येत स ।

ऊढायां हि सवर्णायामन्यां वा काममुद्वहेत् । तस्यामुत्पादितः पुत्रो न[1] स्ववर्णात्प्रहीयते
उद्वहेत्क्षत्रियां विप्रो वैश्यां च क्षत्रियो[2]ऽपि ताम् । न तु शूद्रां द्विजः कश्चिन्नाधै[3]रः पूर्ववर्ण-
जाम् ११
नानावर्णासु भार्यासु सवर्णा सहचारिणी । धर्मे[4] धर्मेण धर्मिष्ठा ज्ये[5]ष्ठता तु सजातिषु १२
पाटितोऽयं द्विजाः पूर्वमेकदेहः स्वयंभुवा । पतयोऽर्धेन चार्धेन प[6]त्न्यौ[7]ऽभूवन्निति श्रुतिः
यावन्न विन्दते जायां तावदर्धो भवेत्पुमान् । नार्धं प्रजायते सर्वं प्रजायेतेत्यपि श्रुतिः १४
गु[8]र्व्येषा भूस्त्रिवर्गस्य वोढुं नान्येन शक्यते । यतस्ततोऽन्वहं भूत्वा[9] सं[10]वासा बिभृयात्तया
कृतदारोऽग्निपत्नीभ्यां कृतवेश्मा गृहं वसेत् । स्वकृतं वित्तमासाद्य वैता[11]नाग्नीन्न हापयेत्
स्मार्तं वैवाहिके वह्नौ श्रौतं वैतानिकाग्निषु । कर्म कुर्यात्प्रतिदिनं विधिव[12]त्प्रतिपर्व च १७
सम्यग्धर्मार्थकामेषु दंपतिभ्यामहर्निशम् । एकचित्ततया भाव्यं समानव्र[13]तवृत्तया १८
न पृथग्विद्यते स्त्रीणां त्रिवर्गविधिसाधनम्[14] । भावतो ह्यतिदेशाद्वा इति शास्त्रविधिः[15] परः
पत्युः पूर्वं समुत्थाय देहशुद्धिं विधाय च । उत्थाप्य शयनाद्यानि कृत्वा वेश्मविशोध-
नम् २०
मार्जनैर्लेपनैः प्राप्य सा[16]ग्निशालं स्वमङ्गनम् । शोधयेदग्निकार्याणि स्निग्धान्युष्णेन वारिणा[17]
प्रोक्षण्यै(णै)रिति तान्येव यथास्थानं प्रकल्पयेत् । द्वंद्वपात्राणि सर्वाणि न कदाचिद्वियो-
जयेत् २२
[18]शोधयित्वा तु पात्राणि पूरयित्वा[19]ऽनुधारयेत् । महानसस्य पात्राणि बहिः प्रक्षाल्य सर्वशः
मृद्भिश्च शोधयेच्चुल्लीं तत्रा[20]ग्निं सेन्धनं न्यसेत् । स्मृत्वा नियोगपात्राणि र[21]सान्नद्रविणानि च
कृतपूर्वाह्णका[22]र्योऽयं स्वगुरावभिवादयेत् । ताभ्यां भ[23]र्तृपितृभ्यां वा भ्रातृमातुलबान्धवैः
वस्त्रालंकाररत्नानि प्रदत्तान्येव धारयेत् । मनोवाक्कर्मभिः शुद्धा पतिदेशानुवर्तिनी
छायेवानुगता स्वच्छा सखीव हितकर्मसु । दासीवाऽऽदिष्टकार्येषु भार्या भर्तुः सदा
भवेत् २७

---

१ ख. ग. घ. न स व° । २ ख. ग. °यो विशाम् । ३ ख. ग. °धमः पू° । ४ ख. धर्माधर्मेषु धर्मि° । ग. धर्म्यो धर्मेषु धार्मि° । ५ ख. ग. ज्येष्ठा तस्य स्वजा° । ६ क. ङ पतिरर्धेन चा° । ७ क. ङ. °त्न्यो-बादिति । घ. °त्न्योवाभूदि° । ८ ख. ग. गुर्वी सा भू° । ९ ख. ग. °त्वा स्ववशो बिभृयाच्च ताम् । कृ° । १० घ. सर्वासां । ११ क. घ. °ताग्नीन्न तु हा° । १२ ख. °वत्प्रीतिपूर्वतः । स° ग. °वत्प्रीतिपूर्वकः । स° । १३ ख. ग. °तवृत्तितः । न । १४ क. °म् । भवेद्भर्तुरनादेशात्तदेवयक्तिनयदि । प° । १५ क. °वि न्धवन° । १६ क. ङ. °भिलंगवसागणम् । १७ क. °णा । प्रोक्षणैविताग्न्ये° । १८ क. ङ. शोषयित्वा । १९ ख. ग. °त्वा तु धा° । घ. °त्वाऽपिधापये° । २० ख. ग. °ग्निं विन्यसेत्ततः । स्मृ° । २१ ख. ग. रसाश्च द्र° । २२ क. ग. °कार्याच्च स्वगुरूनभि° । २३ क. ङ. भर्तापि° ।

ततोऽन्नसाधनं कृत्वा *पतये विनिवेद्य सा। वैश्वदे[2]वोद्धृतैरन्नैर्भोजनीयांश्च भोजयेत् २८
पतिं चैतदनुज्ञाता शिष्टमन्नाद्यमात्मना। भुक्त्वा नयेदहःशेषमायव्ययविचिन्तया २९
पुनः सायं पुनः प्रातर्गृहशुद्धिं विधाय च। कृतान्नसाधना साध्वी सुभृशं भोजयेत्पतिम्
नातितृप्ता स्वयं भुक्त्वा गृहनीतिं विधाय सा। आस्तीर्य साधुशयनं ततः परिचरेत्पतिम्
सुप्ते +पत्नौ तदभ्याशे स्वपेत्तद्गतमानसा। अनग्ना चाप्रमत्ता च निष्कामा च जितेन्द्रिया
नोच्चैर्वदेन्न परुषं न बहून्पतिमप्रियम्। न केनचिद्विवदेच्च अप्रलापविलापिनी ३१
न चातिव्ययशीला स्यान्न धर्मार्थविरोधिनी। प्रमादोन्मादरोषेर्ष्यावञ्चनं चातिमानिताम् ३४
पैशुन्यहिंसाविद्वेषमहाहंकारधूर्तता। नास्तिक्यसाहसस्तेयदम्भान्साध्वी विवर्जयेत् ३५
एवं परिचरन्ती सा पतिं परमदैवतम्। य[11]शस्यमिह यात्येवं पर[12]त्र च सलोकताम् ३६
योषितो नित्यकर्मोक्तं नैमित्तिकमथोच्यते। र[13]जसो दर्शनाद्दोषात्सर्वमेव परित्यजेत् ३७
सर्वैरलक्षिता शीघ्रं लज्जिताऽन्तर्गृहे वसेत्। एकाम्बरा कृशा दीना स्नानालंकारवर्जिता
मौनिन्यधोमुखी चक्षुष्पाणिपद्भिरचञ्चला। अश्नीयात्केवलं भक्तं नक्तं मृन्मयभाजने
स्वपेद्भूमावप्रमत्ता क्ष(क्षि)पेदेवमहस्त्रयम्। स्नायीत सा त्रिरात्रान्ते सचैलमुदिते रवौ ४०
विलोक्य भर्तृवदनं शुद्धा भवति धर्मतः। कृतशौचा पुनः कर्म पूर्ववच्च समाचरेत् ४१
रजोदर्श[15]नतः कात्स्न्याद्रात्रयः षोडशर्तवः। ततः पुंबी[16]जमाक्लिष्टं शुद्धे क्षेत्रे प्ररोहति ४२
च[17]तस्रश्चाऽऽदिमा रात्रीः पर्ववच्च विवर्जयेत्। गच्छेद्यु[18]ग्मासु स्वयं मुक्त्वा पौष्णपित्र्यर्क्षराक्षसान् ४३
प्रच्छादितादित्यपथे पुमान्गच्छेत्स्वयो[20]षिति। क्षामाऽलंकृदवाप्नोति पुत्रं पूजितलक्षणम् ४४
ऋतुका[21]लाभिगाम्येवं ब्रह्मचार्येव धर्मतः। गच्छन्नपि यथाकामं न दुष्टः स्यादन[22]न्यदा ४५
भ्रूणहत्यामवाप्नोति ऋतौ भार्यापराङ्मुखः। सा त्ववाप्यान्यतो गर्भं त्याज्या भवति पापिनी ४६

* आर्षत्वात्साधुत्वमस्य। + आर्षः प्रयोगोऽयम्।

१ ख. ग. तत्। २ ख. ग. °देवकृतै°। ३ घ. °मथाद्यथात्म°। क. ङ. °मन्नाद्य°। ४ क. घ. ङ. °मादाय व्ययचि°। ५ क. ङ. सभृर्तां। ६ ख.ग. °तृप्त्या स्व°। ७ क. ङ. आस्तस्य। ८ ख. ग. °न्पत्युरप्रि°। ९ ख. चापि व्य°। १० क. ङ. °श्चनाप्नाति°। ११ ख. ग. यशः शमिह। १२ क. ङ. °रत्रेमास°। १३ ख. ग. रजोदर्शनतो दोषा°। १४ ख.ग. °रावृता दी°। १५ ख. °नतो याः स्यू रात्र°। १६ ख. ग. °जमाक्लि°। १७ क. ङ. °तस्रषष्ठमा। १८ ख. ग. °ग्मासु रात्रीषु पौ°। १९ क. ङ. °न्। पुष्यादितादित्यैः पु°। २० ख. ग. °षितः। क्षा°। २१ ख. ग. °कालेऽभिगम्यैवं ब्रह्मचर्ये व्यवस्थितः। २२ ख. ग. °न्यकृत्।

महापातकदुष्टां च पतिगर्भविनाशिनी । सद्वृत्तचारिणीं पत्नीं त्यक्त्वा पतति धर्मतः ४७
महापातकदुष्टोऽपि नाप्रतीक्ष्यो[2] भवेत्पतिः।अशुद्धे क्षयमादूरं स्थिताया[3]मनुचिन्तया(?)४८
व्यभिचारेण दुष्टां तां पत्नीमा दर्शनादृतोः[4]। हृतत्रिवर्गकरणां धिक्कृतां च वसेत्पतिः४९
पुनस्तामार्तवस्नातां पूर्ववद्व्यवहारयेत् । धूर्तां च धर्मकामघ्नीमपुत्रां दीर्घरोगिणीम् ५०
स्वैरदुष्टां[5] व्यसनासक्तामहितामधि[6]वेदयेत् । अधिविन्नामपि विभुः स्त्रीणां तु समतामियात्
विवर्ण[7]दीनवदना देहसंस्कारवर्जिता । पतिव्रता निराहारा शोष्यते[8] प्रोषिते पतौ ५२
मृतं भर्तारमादाय ब्राह्मणी वह्निमाविशेत् । ब्राह्मणी[9] चेत्त्यक्तकेशा तपसा शोषयेद्वपुः ५३
सर्वावस्थासु नारीणां न युक्तं स्यादरक्षणम् । तदेवानुक्रमात्कार्यं पितृ[10]भ्रातृसुतादिभिः
जाताः सुरक्षिताया ये पुत्रपौत्रप्रपौत्रकाः । ये यजन्ति पितॄन्[11]स्वर्गे मोक्षप्राप्तिमहोदयैः ५५
मृतानामग्निहोत्रेण दाहयेद्वि[12]धिपूर्वकम्[13] । आहरेदविलम्बेन भार्या[14]मामव्रजेत्तदा ५६

इति श्रीवेदव्यासीये ह्यधिकारो नाम

द्वितीयोऽध्यायः ॥ २ ॥

(अथ तृतीयोऽध्यायः ।)

नित्यं नैमित्तिकं काम्यं[15] नैमित्तिकमतः परम् । त्रिविधं कर्म वक्ष्यामि गृहस्थस्यावधार्यताम्
यामिन्याः पश्चिमे यामे त्यक्तनिद्रो हरिं स्मरेत् । आलोक्य मङ्गलद्रव्यं कर्माऽऽवश्यकमाचरेत् २
कृतशौचोऽनिषे[16]धेऽह्नि दन्तान्प्रक्षाल्य वारिणा । स्नात्वोपास्य द्विजः संध्यां[17] देवादींश्चैव तर्पयेत् ३
*जुहोत्यनुदिते भानावित्येक उदिते रवौ । जपेदादित्य[18]देवत्यान्मन्त्रान्मन्त्रनियोगवित्

* इत आरभ्य नियोगविदित्यन्तं न ख. ग. पुस्तकयोः ।

---

१ क घ. ङ. °ष्टाग्नां प° । २ ख. ग. °तीक्ष्यस्तया पातिः । ३ क. स्थितया° । ४ ख ग. दुष्टानां पतीनां दर्शनादृते । धिक्कृतायामवाच्यायामन्यत्र वासयेत्प° । ५ ख. ग. सुदुष्टां । ६ ख. ग °भिवासये° । ७ ख. ग. °वर्णादी° । ८ क. ङ. °हासाप्यते । ९ ख. ग. जीवन्ती । १० ख. ग. °द्व्भर्तृसु° ११ ख. ग. °तृन्यज्ञैर्मोक्ष° । १२ क ङ. °धिवत्पातिः । आ° । घ. °धिवत्पातिम् । १३ ख. ग. °म् दाहयेद° । १४ ख. ग. भार्यो चात्र व्रजेत सा । इ° । १५ ख. ग. काम्यामिति कर्म त्रिधा मतम् । त्रिविधं तच्च व° । १६ ख. ग. निषेव्यार्म्भे द° । १७ क. घ. ङ. °ध्यां वेदादींश्च त° । १८ घ. °त्स्यदैव° ।

वेदवेदाङ्गशास्त्राणि इतिहासानि चाभ्यसेत् । अध्यापयेच्च सच्छिष्यान्सद्विप्रांश्च द्विजो·
त्तमः ५
अलब्धं प्रापयेल्लब्ध्वा क्षणमात्रं समापयेत् । समर्थो हि समर्थेन नाविज्ञातः क्वचिद्वसेत् ६
सरित्सरासि वापीषु गर्तप्रस्रवणादिषु । स्नायीत यावदुद्धृत्य पञ्च पिण्डानि वारिणा ७
तीर्थाभावेऽप्यश[3]क्तो वा स्नायात्तोयैः समाहृतैः । गृहाङ्गणगतस्तत्र यावदम्बरपीडनम् ८
स्नानमब्दैवतैः कुर्यात्पावनैश्च समार्जनम् । मन्त्रैः प्राणांस्त्रिरायम्य सौरैश्चार्कं विलोकयेत्
तिष्ठन्स्थित्वा तु गायत्रीं ततः स्वाध्यायमाचरेत् । ऋचां च यजुषां साम्नामथर्वाङ्गिरसा·
मपि १०
इतिहासपुराणानां वेदोपनिषदां द्विजः । शक्त्या सम्यक्पठेन्नित्यमल्पमप्या समापनात्
स यज्ञदानतपसामखिलं फलमाप्नुयात् । *वेदेभ्योऽन्यत्र संतुष्टः स विप्रः शूद्रतामियात्
तस्मादहरहर्वेदं द्विजोऽधीयीत वाग्यतः । धर्मशास्त्रेतिहासादि सर्वेषां शक्तितः पठेत्
कृतस्वाध्यायः प्रथमं तर्पयेच्चाथ देवताः । जान्वाच्य दक्षिणं दर्भैः प्रागग्रैः सयवैस्तिलैः
+पुरःक्षिप्तैः कराग्राभ्यां निर्गतैः प्राङ्मुखो द्विजः । एकैकाञ्जलिदानेन प्रकृतिस्थोपवी·
तकः १५
समजानुद्वयो ब्रह्मसूत्रहार उदङ्मुखः । तिर्यग्दर्भैश्च वामाग्रैर्यवैस्तिलविमिश्रितैः १६
अम्भोभिरुत्तरक्षिप्तैः कनिष्ठामूलनिर्गतैः । द्वाभ्यां द्वाभ्यामञ्जलिभ्यां मनुष्यांस्तर्पयेत्ततः
दक्षिणाभिमुखः सव्यं जान्वा[10]च्य द्विगुणैः कुशैः । तिलैर्जलैश्च देशिन्या मूलदर्भा[11]ग्रविच्युतैः
दक्षिणांसोपवीतः स्या[12]दञ्जलीभिस्त्रिभिस्त्रिभिः । संतर्पयेद्दिव्या[13]पितॄन्स्वधापूर्वमितीरयेत्
स्वधाव[14]र्जनमानेवमेक इच्छन्ति तर्पणे । द्विजातिजीवत्पितृकोऽप्येतानन्यांश्च तर्पयेत् २०
तर्पयेद्दिव्या[15]पितॄंश्च पितृपूर्वान्पितॄन्स्वकान् । मा[16]तॄर्मातामहांस्तद्वत्त्रीनेवं हि त्रिभिस्त्रिभिः
माताम[17]हीश्च येऽप्यन्ये गोत्रिणो[18] ज्ञातिवर्जिताः । तानेकाञ्जलिदाने[19]न प्रत्येकं च पृथक्पृथक्
असंस्कृतप्रमीता ये प्रेतसंस्कारवर्जिताः । वस्त्रनिष्पीडनाम्भोभिस्तेषामाप्यायनं भवेत्
अतर्पितेषु पितृषु वस्त्रं निष्पीडयेच्च यः । निराशाः पितरस्तस्य भवन्ति सुरमानुषैः २४

---

* एतदर्धं न विद्यते ख. ग. पुस्तकयोः । + एतदर्धं न विद्यते ख. ग. पुस्तकयोः ।

---

१ क. ङ. °शास्त्रेति इ° । २ क. घ. °ण्डान्परवा° । ३ ख न शक्त्यां वा । ४ क. ङ. °गता तत्र यावत्यम्ब° । ५ ख. ग. °नैश्चापि मा । ६ ख. ग. °मारभेत् । ७ क. घ. ङ. °नां विद्योप° । ८ क. घ. °धीतेन्त्र- ह्न्वहम् । ध° । ९ ख. ग. °न्वा च द° । १० ख. ग °न्वाचद्वि° । ११ ख. ग. °र्भाद्विनिःसृतैः । १२ ख. ग. स्यात्क्रमेणाञ्जलिभिस्त्रिभिः । १३ ख. ग. °पितॄंस्तत्परांश्च पितॄन्स्व° । १४ घ. °वर्जन्यमेनैव । १५ क. °पितृतः पितृ° । १६ ख. ग. मातृमाता° । १७ ख. ग. ङ. °महाश्च । १८ ख. ग. °णोदाहृत° । घ. °णोक्त- त्व° । १९ ख ग. °न तर्पयेच्च पृथक्पृथक् ।

पयोदर्भस्वधाकारगोत्रनामतिलैर्भवेत्। सुदत्तं तत्पुनस्तेषामेकेनापि विना वृथा २५
अन्यचित्तेन यद्दत्तं यद्दत्तं विधिवर्जितम्। अनासनस्थितेनापि तज्जलं रुधिरायते २६
एवं संतर्पिताः कामैस्तर्पकांस्तर्पयन्ति च। ब्रह्मविष्णुशिवादित्यमित्रावरुणनामभिः २७
पूजयेल्लक्षितैर्मन्त्रैर्जलमन्त्रोक्तदेवताः। उपस्थाय रवेः काष्ठां पूजयित्वा च देवताः २८
ब्रह्माग्निस्त्वौषधीजीवविष्णुनामर्हतामपी(?)। अपां पतये च सत्कारं नमस्कारैः स्वनामभिः २९
कृत्वा मुखं समालभ्य स्नानमेवं समार्जयेत्। ततः प्रविश्य भवनमावसथ्ये हुताशने ३०
पाकयज्ञांश्च चतुरो विदध्याद्विधिवद्द्विजः। अनाहितावसथ्याग्निरादायान्नं घृतप्लुतम्
शाकलेन विधानेन जुहुयाल्लौकिकेऽनले। व्यस्ताभिर्व्याहृतीभिस्तु समस्ताभिस्ततः परम् ३२
षड्भिर्देवकृतस्येति मन्त्रवद्भिर्यथाक्रमम्। प्राजापत्यं स्विष्टकृतं हुत्वैवं द्वादशाऽऽहुतीः
ओंकारपूर्वः स्वाहान्तस्त्यागः स्विष्टेविधानतः। भुवि दर्भान्समास्तीर्य बलिकर्म समाचरेत् ३४
विश्वेभ्यो देवेभ्य इति सर्वेभ्यो भूतेभ्य एव च। भूतानां पतयेच ति नमस्कारेण शास्त्रवित्
दद्याद्बलित्रयं चाग्रे पितृभ्यश्च स्वधा नमः। पात्रनिर्णेजनं वारि वायव्यां दिशि निक्षिपेत्
उद्धृत्य षोडशग्रासमात्रमन्नं घृतोक्षितम्। इदमन्नं मनुष्येभ्यो हन्तेत्युक्त्वा समुत्सृजेत् ३७
गोत्रनामस्वधाकारैः पितृभ्यश्चापि शक्तितः। षड्भ्योऽन्नमन्वहं दद्यात्पितृयज्ञविधानतः
वेदादीनां पठेत्किंचिदल्पं ब्रह्ममखाप्तये। ततोऽन्यदन्नमादाय निर्गत्य भवनाद्बहिः ३९
काकेभ्यः श्वपचेभ्यश्च प्रक्षिपेद्ग्रासमेव च। उपस्पृश्य गृहद्वारि स्थितो यावन्मुहूर्तकम् ४०
अप्रमत्तोऽतिथिं लिप्सुर्भावशुद्धिः प्रतीक्षितः। आगतं दूरतः श्रान्तं भोक्तुकाममकिंचनम्
दृष्ट्वा संमुखमभ्येत्य सत्कृत्यं श्रद्धयाऽर्चनैः। पादधावनसन्मानाभ्यञ्जनादिभिरर्चितः
त्रिदिवप्रापणे सोढा यज्ञस्याभ्यधिकोऽतिथिः। कालागतोऽतिथिर्दृष्टवेदपारो गृहागतः
द्वावेतौ पूजितौ स्वर्गं नयतोऽधस्त्वपूजितौ। विवाह्यस्नातकक्ष्माभृदाचार्यसुहृदृत्विजः ४४

---

१ क. घ. ङ. °नाकाशस्थि°। २ क. ङ. °पर्णं तर्प°। ३ क. घ. ङ. रविः का°। ४ क. घ. ङ. °यित्वा सं दे°। ५ ख. °ह्माग्नीन्द्रौष°। ६ ग. हतांहसाम्। अ°। ७ ग. °पां यत्तेतिसत्कार्य न°। ८ क. घ. ङ. °रैः सना°। ९ ख. ग. °माचरेत्। १० क. ङ °सथ्यहु°। ११ घ. °यज्ञाश्च चत्वारो। १२ क ङ. °गः शिष्ट°। १३ ख. ग. °माचरेत्। १४ घ. सर्वभू°। १५ ख. ग. °शि नि.क्षि°। १६ ख. ग. °पविश्य। १७ ख. ग. °रि तिष्ठेद्याव°। १८ ख. ग. °प्रमुक्तोऽति°। १९ ख. ग. °तीक्षकः। आ°। २० क. ख. ग. शान्तं। २१ ख. ग. °त्य प्रश्रयाऽ°। २२ घ. °र्चयेत्। पा°। २३ ख. ग. °नसंमाना°। २४ ख. ग. °दिवं प्रापयेत्सद्योय°।

अर्घ्या भवन्ति धर्मेण प्रतिवर्षं गृहागताः । गृहागताय सत्कृत्य श्रोत्रियाय यथाविधि ४५
भक्त्योपकल्पयेदेकं महाभागं विसर्जयेत् । विसर्जयेदनुव्रज्य सुतृप्तश्रोत्रियातिथीन् ४६
मित्रमातुलसंबन्धिबान्धवान्समयागतान् । भोजयेद्गृहिणो भिक्षां सत्कृतां भिक्षुकोऽर्हति
स्वाद्वन्नमश्नन्नस्वादु ददद्गच्छत्यधोगतिम् । गर्भिण्यातुरभृत्येषु बालवृद्धातुरादिषु ४८
बुभुक्षितेषु भुञ्जानो गृहस्थोऽश्नाति किल्बिषम् । नाद्याद्गृह्येष्वेव पाकान्नं कदाचिदनिमन्त्रितः ४९
निमन्त्रितोऽपि निन्द्येन प्रत्याख्यानं द्विजोऽर्हति ॥ ५०
क्षुद्राभिशस्तवार्धुष्यवाग्दुष्टक्रूरतस्कराः । क्रुद्धापविद्धबद्धोग्रवधबन्धनजीविनः
शैलूषशौण्डिकानद्धोन्मत्तव्रात्यव्रतच्युताः ॥ ५१
नग्ननास्तिकनिर्लज्जपिशुनव्यसनान्विताः । कदर्यस्त्रीजितानार्यपरवादकृता नराः ५२
अमित्राकीर्तिमन्तोऽपि राजदेवलकोद्धताः । शयनासनसंसर्गकृतकर्मादिदूषिताः ५३
अश्रद्दधानाः पतिता भ्रष्टाचारादयश्च ये । अभोज्यान्नाः स्युरन्नादो यस्य यः स्यात्स तत्समः ५४
नापितान्वयमित्रार्धसीरिणो दासगोपकाः । शूद्राणामप्यमीषां तु भुक्त्वाऽन्नं नैव दुष्यति
धर्मेणान्योन्यभोज्यान्ना द्विजास्तु विदितान्वयाः । स्ववृत्त्योपार्जितं मेध्यमकेशकृमिमक्षिकम् ५६
अश्वलीढमगोघ्रातमस्पृष्टं शूद्रवायसैः । अनुच्छिष्टमसंघुष्टमपर्युषितमेव च ५७
अम्लानबाष्पमन्नाद्यमद्यान्नित्यं सुसंस्कृतम् । कृसरापूपसंयावपायसं शष्कुलीति च ५८
नाश्नीयाद्ब्राह्मणो मांसमनियुक्तः कथंचन । क्रतौ श्राद्धे नियुक्तो वा अनश्नन्पतति द्विजः ५९
मृगयोपार्जितं मांसमभ्यर्च्य पितृदेवताः । क्षत्रियो द्वादशोनं तत्क्रीत्वा वैश्योऽपि धर्मतः
द्विजो जग्ध्वा वृथा मांसं हत्वाऽप्यविधिना पशून् । निरयेष्वक्षयं वासमाप्नोत्याचन्द्रतारकम् ६१
सर्वान्कामान्समासाद्य फलमश्वमखस्य च । मुनिसाम्यमवाप्नोति गृहस्थोऽपि द्विजोत्तमः

---

१ ख. ग. °न्समुपाग° । २ क. °द्गृह्येष्वपाकाद्यं क° । ३ घ. °न्द्येत प्र° । ४ ख. निन्द्येन । ५ घ. °तार्भार्यानार्याकार्यकृदातुराः । ६ क. पराशदकृतादराः । ७ ख. ग. अनीशाः की° । ८ ख. ग. °वस्त्रहारकाः । श° । ९ ख. ग. घ. °गैवृत° । १० क. ङ. °ज्यान्ना इमेऽन्ना° । ११ क. ङ. °प्यन्यस्य भोज्यमानो न मुच्यते । ध° । घ. °प्यनन्यस्य भोज्यमानो न मुच्यते । ध° । १२ ख. ग. °वृत्तोपार्जितं मेध्यमाकरस्थममक्षि° । १३ ख. ग. °संदुष्ट° । १४ ख. ग. °नवाद्यमन्नाद्यमाद्यं नित्यं ।

द्विजभोज्यानि गव्यानि माहिषाणि पयांसि च।निर्दशासंधिसंबन्धिवत्सव[1]न्तीपयांसि च
*अलाबुशिग्रुकवककच्छत्राकलशुनानि च। पलाण्डुश्वेतवृन्ताकरक्तमूलक[2]मेव च ६४
गृञ्जनारुणवृक्षासृग्जन्तुगर्भ[3]फलानि च। अकालकुसुमादीनि द्विजो जग्ध्वैन्दवं चरेत् ६५
वाग्दूषितमविज्ञातमन्यपी[4]डितकार्यपि। भूतेभ्योऽन्नमदत्त्वा च तदन्नं गृहिणो दहेत् ६६
हैमराजतकांस्येषु पात्रेष्वद्यात्सदा गृही। तदभावे साधुगन्धे मेध्यद्रुमलतासु च ६७
पलाशपद्मपत्रेषु गृहस्थो भोक्तुमर्हति। ब्रह्मचारी यतिश्चैव श्रेयो[5]र्थे भोक्तुमर्हतः ६८
अभ्यु[6]क्ष्यान्नं नमस्कारैर्भुवि दद्याद्बलित्रयम्। भूपतये भुवनपतये भूतानां[7] पतये तथा ६९
अपः प्राश्य ततः पश्चात्पञ्च प्राणाहुतीः क्रमात्। स्वाहाकारेण जुहुयाच्छेषमद्याद्यथा-
सुखम् ७०
अनन्य[9]चित्तो भुञ्जीत वाग्यतोऽन्नमकुत्सयन्। आ तृप्तेरन्नमश्नीया[10]दशून्यं पात्रमुत्सृजेत्
उच्छिष्टमन्नमुद्धृत्य ग्रासमेकं भुवि क्षिपेत्। आचान्तः साधुसङ्गेन सद्विप्रा[11]पठनेन च[12] ७२
पुरावृत्तकथाभिश्च शेषाहमतिवाहयेत्। सायं संध्यामुपासीत हुत्वाऽग्निं भृत्य[13]संयु[14]तः ७३
आपोशा(श)नक्रियापूर्वमश्नीयादन्वहं द्विजः। सायमप्यतिथिः पूज्यो होमकालागतो[15]
द्विजः ७४
श्रद्धया शक्तितो नित्यं श्रे[16]यो हन्यादपूजितः।नातितृप्त उपस्पृश्य प्रक्षाल्य चरणौ शुचिः
अप्रत्यगुत्तरशिराः शयीत शयने शुभे। शक्तिमानुचिते का[17]ले स्नानं संध्यां न हापयेत्७६
ब्राह्मे मुहू[18]र्ते त्वनिद्रश्चिन्तयेद्धितमात्मनः। शक्तिमान्मतिमान्नित्यं वृत्तमेतत्समाचरेत् ७७

इति श्रीवेदव्यासीये[धर्मशास्त्रे]गृहस्थाह्निको नाम
तृतीयोऽध्यायः ॥ ३ ॥

(अथ चतुर्थोऽध्यायः।)

+इति व्यासकृतं शास्त्रं धर्मसारसमुच्चयम्। आश्रमे यानि पुण्यानि मोक्षधर्माश्रयाणि च

---

* एतदर्धं न ख. ग. पुस्तकयोः। +एष तुरीयाध्यायो घ. पुस्तके न विद्यते। अस्यैवाध्यायस्य लघुव्यासस्मृतिरिति संज्ञा च. छ. ज. संज्ञकेषु पुस्तकेषूपलभ्यते। छ पुस्तक एतदर्धस्थाने पाठान्तरं वर्तते तद्यथा—"वेदव्यास उवाच—व्यासकृतं धर्मशास्त्रं धर्मसारसमुच्चयम्" इति।

---

१ क. घ. ङ. °वन्ति तसन्ति च। २ क. °कविद्रुवः गृ। घ. 'कविद्धुवः। गृ°। ङ. °कविद्गुवः। गृ°। ३ घ. 'पीडनका°। ४ ग. °गन्धलोध्रद्रु°। ५ क. ङ. °योयं भो°। ख. ग. °यो यद्भोक्तुमर्हति। अ°। ६ क. घ. ङ. °भ्युक्षणान्नम°। ७ घ. °नां अ°। पात्रसंनिधौ। ८ क. ङ पातिसंनिधौ। अ°। ९ क. घ. ङ. °चित्तदक्चित्तो वा°। १० ख. ग. °दक्षुण्णं पा°। ११ क. घ. ङ. °पठितेन। १२ क. ख. ग. घ. च। वृत्तवृद्धक°। १३ क. घ. ङ. °त्यगणावृतः। १४ क. घ. ङ. °तः। अपो°। १५ ख. ग. °तोऽनिशम्। अ°। १६ ख. ग. श्रुतं। १७ घ. °ले न काममपि हा°। १८ ख. ग. °र्ते चोत्थाय; चिन्त°।

गृहाश्रमात्परो धर्मो नास्ति नास्ति पुनः पुनः।सर्वतीर्थफलं[1] तस्य यथोक्तं यस्तु पालयेत् २
गुरुभक्तो भृत्यपोषी दयावाननसूयकः[2]।नित्यजापी[3] च होमी च सत्यवादी जितेन्द्रियः
स्वदारे[4] यस्य संतोषः परदारनिवर्तनम्[5]। अपवादं न कुर्वीत[6] तस्य तीर्थफलं गृहे ४
परदारान्परद्रव्यं[7] हरते यो दिने दिने। सर्वतीर्थाभिषेकेण तस्य पापं न नश्यति ५
गृहेषु सेवनीयेषु[8] सर्वतीर्थफलं[9] ततः। अन्नदस्य त्रयो भागाः कर्ता भोगेन लिप्यते ६
प्रतिश्रयं पादशौचं ब्राह्मणानां[10] च तर्पणम्। न पापं[11] संस्पृशेत्तस्य बलिं भिक्षां ददाति यः ७
पादोदकं पादघृतं दीपमन्नं प्रतिश्रयम्। यो ददाति ब्राह्मणेभ्यो[12] नोपसर्पति तं यमः ८
विप्रपादोदकक्लिन्ना यावत्तिष्ठति मेदिनी। तावत्पुष्करपात्रेषु पिबन्ति पितरो[13] जलम् ९
यत्फलं कपिलादाने कार्तिक्यां ज्येष्ठपुष्करे। तत्फलं[14] पाण्डवश्रेष्ठ विप्राणां पादशोधने
स्वागतेनाग्नयः प्रीता आसनेन शतक्रतुः। पितरः पादशौचेन अन्नाद्येन प्रजापतिः ११
मातापित्रोः परं तीर्थं गङ्गा गावो विशेषतः[15]। ब्राह्मणात्परमं तीर्थं न भूतं न भविष्यति १२
इन्द्रियाणि वशीकृत्य[16] यत्र यत्र वसेन्नरः। तत्र तत्र कुरुक्षेत्रं नैमिषं पुष्कराणि च १३
गङ्गाद्वारं च केदारं संनिहत्यां[17][18] तथैव च(?)। एतानि सर्वतीर्थानि कृत्वा पापैः प्रमुच्यते
वर्णानामाश्रमाणां च चातुर्वर्ण्यस्य पार्थिव । दानधर्मं प्रवक्ष्यामि यथा व्यासेन भाषि-
तम् १५
यद्ददासि[19] विशिष्टेभ्यो यच्चाश्नासि[20] दिने दिने। तत्ते[21] वित्तमहं मन्ये शेषं कस्यापि[22] रक्षसि १६
यद्ददाति यदश्नाति तदेव धनिनो धनम्। अन्ये मृतस्य क्रीडन्ति दारैरपि धनैरपि १७
किं धनेन करिष्यन्ति देहिनो गत्वरायुषः । यद्वर्धयितुमिच्छन्ति[23] तच्छरीरमशाश्वतम्
अशाश्वतानि गात्राणि विभवो नैव शाश्वतः। नित्यं संनिहितो मृत्युः कर्तव्यो धर्मसंग्रहः
यदि नाम न धर्माय न कामाय न कीर्तये। यत्परित्यज्य गन्तव्यं तद्धनं किं न दीयते २०

---

१ छ. °फलं योऽनुपा° । २ च. °याक्षान्त्यनसू° । ज °याक्षान्तिरहिंसकः । ३ ज. °पी नित्यहो° । ४ ज. दारनित्यसं° । ५ छ. °र्तकः । अ° । ६ च. °त सर्वतीर्थफलं लभेत् । प° । छ. °त सर्वती° । ७ क. ङ. °दारपरद्रव्यार्थी हिनस्ति च दिने दिने । च. ज. °दारपरद्रव्यहिंसते च दिने दिने । छ. °दारपरद्रव्यं यो हिनस्ति दिने दिने । ८ ख. ग. सवनीयेषु । ९ छ. °षु तीर्थधर्मफ° । १० क. ङ. ज. °ह्मणैस्तर्पणं तथा । न । च. छ. °ह्मणेभ्यो निवेदयेत् । न । ११ क. ङ. छ. ज. °पं पर्युषत्त° । १२ क. च. छ. सहस्राक्ष । १३ ख. ग. °रोऽमृतम् । १४ ख. ग. °लमृषयः श्रेष्ठा वि° । १५ च. °तः । ब्रह्मपादोदकं तीर्थं । १६ च. ज. वशं कृत्वा यत्र य° । छ. वशे कृत्वा गृहे यो निवसे° । १७ ख. ग. संनिहत्य । १८ ज. °त्यां विशेषतः । ए° । १९ क. ख. ग. °दाति वि° । २० क. ख. ग. °श्नाति दिने दि° । २१ ख. ग. तच्च वित्त । २२ क. ख. ग. °स्याभिरक्षति । य° । २३ ख. ग. °च्छन्त-स्तच्छ° ।

जीवन्ति जीविते यस्य विप्रा मित्राणि बान्धवाः। जीवितं सफलं तस्य आत्मार्थे को न
जीवति २१
*क्रिमयः किं न जीवन्ति भक्षयन्ति परस्परम्। परलोकाविरोधेन यो जीवति स
जीवति २२
पशवोऽपि हि जीवन्ति केवलात्मोदरंभराः। किं कायेन सुपुष्टेन बलिना चिरजीविना[3]
ग्रासादर्धमपि ग्रासमर्थिभ्यः किं न दीयते। इच्छानुरूपो विभवः कदा कस्य भविष्यति
अदाता पुरुषस्त्यागी धनं संत्यज्य गच्छति। दातारं कृपणं मन्ये मृतोऽप्यर्थं न मुञ्चति
प्राणनाशस्तु कर्तव्यो यः कृतार्थो न सो(र्थः स नो) मृतः। अकृतार्थस्तु यो मृत्युं प्राप्तः
खरसमो हि सः २६
अनाहूतेषु यद्दत्तं यच्च दत्तमयाचितम्। भविष्यति युगस्यान्तस्तस्यान्तो न भविष्यति २७
मृतवत्सा यथा गौश्च तृष्णालोभेन दुह्यति। परस्परस्य दानानि लोकयात्रा न धर्मवत्[6] २८
अदृष्टे चाश्नुते दानं भोक्ता चैव न दृश्यते। पुनरागमनं नास्ति तत्र दानमनन्तकम् २९
मातापितृषु यद्दत्तं भ्रातृषु श्वशुरेषु च। जायापत्येषु यो दद्यात्सोऽनन्तः स्वर्गसंक्रमः ३०
पितुः शतगुणं दानं सहस्रं मातुरुच्यते[11]। भगिन्यां शतसाहस्रं सोदरे दत्तमक्षयम् ३१
*इन्दुक्षयः पिता ज्ञेयो माता चैव दिनक्षयः। संक्रातिर्भगिनी चैव व्यतिपातः सहोदरः
अहन्यहनि दातव्यं ब्राह्मणे[12]भ्यो युधिष्ठिर। आगमिष्यति यत्पात्रं तत्पात्रं तारयिष्यति
किंचिद्वेदमयं पात्रं किंचित्पात्रं तपोमयम्। पात्राणामुत्तमं पात्रं शूद्रान्नं यस्य नोदरे ३४
यस्य चैव गृहे मूर्खो दूरे चा[13]पि गुणान्वितः। गुणान्विताय दातव्यं नास्ति मूर्खे व्यतिक्रमः
देवद्रव्यविनाशेन ब्रह्मस्वहरणेन च। कुलान्यकुलतां यान्ति ब्राह्मणातिक्रमेण च ३६
ब्राह्मणातिक्रमो नास्ति विप्रे वेदविवर्जिते। ज्वलन्तमग्निमुत्सृज्य न हि भस्मनि हूयते
संनिकृष्टमधीयानं ब्राह्मणं यो व्यतिक्रमेत्। भोजने चैव दाने च हन्यात्त्रिपुरुषं कुलम्
यथा काष्ठमयो हस्ती यथा चर्ममयो मृगः। यश्च विप्रोऽनधीयानस्त्रयस्ते नामधारकाः ३९
ग्रामस्था[14]नं यथा शून्यं यथा कूपश्च निर्जलः। यश्च विप्रोऽनधीयानस्त्रयस्ते नामधारकाः

+ एतत्पद्यं न विद्यते ख. ग. पुस्तकयोः। * एतद्वचनं च. पुस्तकेतरपुस्तकेषु नास्ति।

---

१ छ. जीवितो यस्य जीवन्ति वि°। २ क. ङ. °रशोका°। ३ ख. ग. °विनः। प्रा°। ४ ख. मृत्युमाप्तः। ५ ख. ग. °श्च कृष्णालोभेन दुह्यते। प°। ६ ख. ग. °र्मतः। अ°। च. °र्मवित्। ७ घ. छ. ज. दृष्टं चाश्नुते दानं भुक्त्वा चै°। ८ ज. मुह्यति। ९ क. ङ. ज. °यामात्मनि यो। १० ख. ग. °षु यद्दया°। ११ ज. °ते। अनन्तं दुहितादा(तुर्दा)नं सोदर्ये द°। १२ ख. ग. °णेषु मुनीश्वराः। आ°। १३ छ. चास्तिगु°। १४ छ. स्थानपथः शून्यो यथा कू°।

ब्राह्मणेषु च यद्दत्तं यच्च वैश्वानरे हुतम् । तद्धनं धनमाख्यातं धनं शेषं निरर्थकम् ४१
सममब्राह्मणे दानं द्विगुणं ब्राह्मणब्रुवे । सहस्रगुणमाचार्ये अनन्तं वेदपारगे* ४२
ब्रह्मबीजसमुत्पन्नो मन्त्रसंस्कारवर्जितः । जातिमात्रोपजीवी च स भवेद्ब्राह्मणः समः ४३
गर्भाधानादिभिर्मन्त्रैर्वेदोपनयनेन च । नाध्यापयति नाधीते स भवेद्ब्राह्मणब्रुवः ४४
अग्निहोत्री तपस्वी च वेदमध्यापयेच्च यः । सकल्पं सरहस्यं च तमाचार्यं प्रचक्षते ४५
इष्टिभिः पशुबन्धैश्च चातुर्मास्यैस्तथैव च । अग्निष्टोमादिभिर्यज्ञैर्येन चेष्टं स यष्टवान् ४६
मीमांसते च यो वेदान्षड्भिरङ्गैः सविस्तरैः । इतिहासपुराणानि स भवेद्वेदपारगः ४७
ब्राह्मणो येन जायेत नान्यो वर्णः कथंचन । ईदृशं रथमास्थाय कोऽन्यस्तं त्यक्तुमुत्सहेत्
ब्राह्मणः स भवेच्चैव देवानामपि दैवतम् । प्रत्यक्षं चैव लोकस्य ब्रह्मतेजो हि कारणम् ४९
ब्राह्मणस्य मुखं क्षेत्रं निरूपरमकण्टकम् । वापयेत्तत्र बीजानि सा कृषिः सार्वकामिकी
+सुक्षेत्रे वापयेद्बीजं सुपात्रे दापयेद्धनम् । सुक्षेत्रे च सुपात्रे च क्षिप्तं नैव विनश्यति ५१
विद्याविनयसंपन्ने ब्राह्मणे गृहमागते । क्रीडन्त्योषधयः सर्वा यास्यामः परमां गतिम् ५२
नष्टशौचे व्रतभ्रष्टे विप्रे वेदविवर्जिते । दीयमानं रुदत्यन्नं किं मया दुष्कृतं कृतम् ५३
वेदपूर्णमुखं विप्रं सुभुक्तमपि भोजयेत् । न च मूर्खं निराहारं षड्रात्रं चोपवासिनम् † ५४
यानि यस्य पवित्राणि कुक्षौ तिष्ठन्ति भारत । तानि तस्य नियोज्यानि न शरीराणि देहिनाम् ५५
यस्य देहे सदाऽश्नन्ति हव्यानि त्रिदिवौकसः । कव्यानि चैव पितरः किं भूतमधिकं ततः
यो[12]भुङ्क्ते वेदविद्भुङ्क्ते[13] सत्कर्मनिरतः शुचिः । दातुः फलमसंख्यातं प्रतिजन्म तदक्षयम् ५७

---

* इत उत्तरमेतद्वचनमधिकं क. पुस्तके—"कीदृशो ब्राह्मणसमः को वाऽसौ ब्रुव उच्यते । आचार्यः स कथं ज्ञेयः कथं वा वेदपारगः" इति । + एतद्वचनं भङ्ग्यन्तरेण छ. पुस्तके - "सुक्षेत्रे वा सुपात्रे वा बुद्धिमान्दापयेद्धनम् । सुक्षेत्रे च सुपात्रे च दत्तं च न विनश्यति" इति । † इतः परमेतद्वचनं ज. पुस्तके— "वठरश्च तपस्वी च विद्वांश्च वृषलीपतिः । द्वावेतौ द्वारि तिष्ठन्ति राजन्कस्य न रोचते" इति ।

---

१ ज. तदन्नं च समाख्यातं शेषमन्नं नि° । २ ख ग. °ह्मणा येन जीवन्ति ना । ३ ख. ग. °दृक्पथमुपस्था° । ४ छ. °मारुह्य कोऽ° । ५ च. ज. °म् । प्रमाणं चैव लोकस्य ब्रह्मत्वमेव का° । ६ क. ख. छ. तेन हि । ७ ख. ग. निष्कण्टक° । ८ क °षिः सर्वकामिका । सु° । ९ ख ग. °न्नं भयाद्वै दु° । १० ज. प्रसक्तमपि । ११ छ. यत्सिक्थं वे° । ज. यत्सिक्तं वे° । १२ ख. ग. विद्विप्रः स्वकर्म° । १३ च. ज. °ङ्क्ते षट्कर्म° ।

हस्त्यश्वरथयानानि केचिदिच्छन्ति पादयोः। *अहमिच्छामि ते व्यास कस्यैताः
सस्यसंपदः ५८
वेदकाकलकष्टेषु द्विजश्रेष्ठेषु सत्सु च। यत्पुरा पातितं बीजं तस्यैताः सस्यसंपदः+ ५९
शतेषु जायते शूरः सहस्रेषु च पण्डितः। वक्ता शतसहस्रेषु दाता भवति वा न वा ६०
न रणे विजयाच्छूरोऽध्ययनान्न च पण्डितः। न वक्ता वाक्पटुत्वेन न दाता चार्थदानतः
इन्द्रियाणां जये शूरो धर्मं चरति पण्डितः। §सत्यवादी भवेद्वक्ता दाता भूतहिते रतः ६२

यस्त्वेकपङ्क्त्यां विषमं ददाति स्नेहाद्भयाद्वा यदि वाऽर्थहेतोः।
वेदे च दृष्टमृषिभिश्च गीतं तद्ब्रह्महत्यां मुनयो वदन्ति ‡ ६३

ऊषरे वापितं बीजं भिन्नभाण्डेषु गोदुहम्। हुतं भस्मनि हव्यं च मूर्खे दानमशाश्वतम् ६४
मृतसूतकपुष्टाङ्गं द्विजं शूद्रान्नभोजिनम्। अहमेवं न जानामि कां योनिं स गमिष्यति ६५
शूद्रान्नेनोदरस्थेन यदि कश्चिन्म्रियेत यः। स भवेत्सूकरो नूनं तस्य वा जायते कुले ६६
गृध्रो द्वादश जन्मानि सप्त जन्मानि सूकरः×। श्वा चैव सप्त जन्मानि इत्येवं मनुरब्रवीत् †
अमृतं ब्राह्मणान्नैस्तु दारिद्र्यं क्षत्रियस्य च। वैश्यान्नेन तु शूद्रत्वं शूद्रान्ने नरकं व्रजेत् ६८
यस्तु भुङ्क्ते शूद्रान्नं मासमेकं निरन्तरम्। इह जन्मनि शूद्रत्वं मृतः श्वा चोपजायते ६९

---

* एतदर्धस्थानेऽयं पाठो ज. पुस्तके–"एकं पृच्छामि ते कृष्ण कस्यैषा संपदाभवेत्" इति। + इतः परं ज. पुस्तकेऽधिकं वचनम्–"वेदेन्धनसमृद्धेषु हुतं विप्रमुखाग्निषु। स्वल्पोऽपि बहुधा यान्ति न्यग्रोधोत्कणिका यथा" इति। § एतदर्धस्थानेऽयं पाठः ख. ग. पुस्तकयोः–"हितप्रयोक्तिभिर्वक्ता दाता सन्मानदानतः" इति। ‡ इत उत्तरमेतद्वचनं च. पुस्तके–"एकपङ्क्त्यां तु यो भुङ्क्ते न स्पृशेच्च परस्परम्। भस्मना कृतमर्यादा एकपङ्क्तिर्न दुष्यति" इति। × इत उत्तरमेतदर्धं च पुस्तके–"अमेध्यकृमितां याति अष्ट जन्मानि भारत" इति। † इत उत्तरं च पुस्तकेऽधिकानि वचनान्युपलभ्यन्ते––"अमृतं ब्राह्मणस्यान्नं क्षत्रियान्नं पयः स्मृतम्। वैश्यस्य अ(त्व)न्नमेवान्नं शूद्रान्नं रुधिरं स्मृतम्। शूद्रान्नोपहता विप्रा जिह्वया मुखलालिताः। कुपिताः किं करिष्यन्ति निर्विषा इव पन्नगाः। अनभ्यासेन विद्यानामाचारस्य च लङ्घनात्। आलस्यादन्नदोषाच्च मृत्युर्विप्रा जिघांसति" इति। † इतः परं छ. पुस्तकेऽयं पाठः–"अमृतं ब्राह्मणस्यान्नं क्षत्रियान्नं पयः स्मृतम्। वैश्यस्य अ(त्व)न्नमेवान्नं शूद्रान्नं रुधिरं स्मृतम्। ब्राह्मणान्नैर्दरिद्रत्वं क्षत्रियान्नानपत्यता" इति। † इतः परमेतदधिकं ज. पुस्तके–"अस्तावाशी चाजपी च विप्रकीर्णेन्द्रियो द्विजः। न तारयति दातारमात्मानं च प्रतिग्रहम्। अस्नाताशी मलं भुङ्क्ते अजपी पूयशोणितम्। आहुताशी कृमिं भुङ्क्ते अदाता विषमश्नुते। उदरार्थं पथि श्रान्तं गच्छन्तं गृहमागतम्। वैश्वदेवेऽतिसंप्राप्ते सोऽतिथिः स्वर्गसंक्रमः। सद्यो हि नरकं याति ब्राह्मणं यो अ(यस्त्व)तिक्रमेत्। अपि मूर्खं गृहे जातं किं पुनर्वेदपाठकम्" इति।

---

१ ख. ग. पण्डिताः। २ ख. ग. अहं नेच्छा°। छ. अहं वक्ष्यामि। ३ क. ङ. भारत। ४ क. ङ. °रो व्यसनाच्च न प°। छ °रो विद्यया न च प°। ५ छ. °ता दानसत्रतः। ६ च. ज. °म्। भस्मनीव हुतं द्रव्यं तद्वद्दानमसाधुषु। शू°। ७ ख. ग. ज्ञाने द्विजः शूद्रान्नभोजने। अ°। ८ च. यस्तु प्राणान्विमुञ्चति। स।

यस्य शूद्रा पचेन्नित्यं[2] शूद्रा च गृहमेधिनी । वार्जितः पितृदेवैस्तु रौरवं[3] याति स द्विजः ७०
भाण्डसंकरसंकीर्णा नानासंकरसंकराः । योनिसंकरसंकीर्णा वियोनिं यान्ति मानवाः +
पङ्क्तिभेदी वृथापाकी नित्यं ब्राह्मणनिन्दकः । आदेशी वेदविक्रेता पञ्चैते ब्रह्मघातकाः *

इति श्रीवेदव्यासीये [धर्मशास्त्रे] गृहस्थाश्रमप्रशंसादिवर्णनो नाम

चतुर्थोऽध्यायः ॥ ४ ॥

(समाप्तेयं वेदव्यासस्मृतिः ।)

+ इतः परं वचनद्वयमधिकं ज. पुस्तके–"अनभ्यासेन वेदानामाचारस्य च वर्जनात् । अन्नदानस्य दोषं च मृत्युर्विप्रा जिघांसति । गवां स्पृशवि पादेन दिवार्के प्रशुध्यति । एकाकी मिष्टमश्नाति त्रयस्ते ब्रह्मघातकाः " इति । * इतः परमधिको ग्रन्थो ज. पुस्तके—"मातृघ्नश्च पितृघ्नश्च ब्रह्महा गुरुतल्पगः । सुवर्णहारश्चैवैते महापातकिनः स्मृताः । ऋणहर्ता भूमिहर्ता यैस्तु हारयते तथा । नरकान्न निवर्तन्ते याव-दाभूतसंप्लवम् । पुत्रमित्रकलत्राद्याः सुहृत्संबन्धिबान्धवाः । असहायपरा लोके सदा धर्मं समाचरेत् । यो विष्णुः स च वै विप्रो यो विष्णुः स उमापतिः । यो विप्रः स च वै ब्रह्मा तस्माद्विप्रं न कम्प(कोप)येत् । धर्मसंशयं छाता राजा वस्तुरथागतः । तस्माभवच्यतेमेके न बहुज्ञानकर्मतः । न राजा प्रश्रयादेवं ददौ विप्रस्य मर्यता । परमा देवता तस्य ब्राह्मणस्य शरीरतः । यदीच्छेन्नरकं छेत्तुः सपुत्रः पशुबान्धवैः । दैवैः सार्धाकृतं कार्या गुरुषु ब्राह्मणेषु च " इति ।

१ क. ह. भाण्डासंक' । २ क. ह. °र्नत्कात्मसं' । ३ ख. ग. निरयं ।

ॐ तत्सद्ब्रह्मणे नमः ।

शङ्खलिखितस्मृतिः ।

+वासुदेवं नमस्कृत्य शङ्खस्य लिखितस्य च । धर्मशास्त्रं प्रवक्ष्यामि दाधि[1] चैव घृतं यथा १
वैश्वदेवेन ये हीना आतिथ्येन[2] विवर्जिताः । सर्वे ते वृषला ज्ञेयाः प्राप्तवेदा अपि द्विजाः २
अकृते वैश्वदेवे तु ये भुञ्जन्ति द्विजातयः । वृथा ते तेन पाकेन काकयोनिं व्रजन्ति वै ३
अन्नं व्याहृतिभिर्हुत्वा तथा मन्त्रैस्तु शाकलैः । अन्नं विभज्य भूतेभ्यस्ततोऽश्नीयादनग्नि-
मान् ४
यो दद्यादबलिक्लेशः सांनाय्यं[3] वा निवर्तते । दृष्टो वाऽदृष्टपूर्वो वा स यज्ञः सार्वकामिकः ५
इष्टो वा यदि वा मूर्खो द्वेष्यः पण्डित एव वा । प्राप्तस्तु वैश्वदेवान्ते सोऽतिथिः स्वर्गसं-
क्रमः ६
दातारः[4] किं विचारेण गुणवान्निर्गुणी[5] भवेत् । समं वर्षति पर्जन्यः सस्यादपि तृणादपि ७
यान्ग्रासान्क्षुधितो भुङ्क्ते ते ग्रासाः क्रतुभिः समाः । ग्रासे तु हयमेधस्य फलं प्राप्नोति
मानवः ८
*अद्भिश्चाऽऽमनवाक्यैश्च फलैः पुष्पैर्मनोरमैः । तृणैरञ्जलिभिश्चैव देवांस्तृप्येत्पुनः पितॄन्
पितॄनभ्यर्चयेद्यस्तु तस्य नास्ति सुसंयमः । इदं तु परमं गुह्यं व्याख्यातमनुपूर्वशः १०
स्वल्पग्रन्थप्रभूतार्थं शङ्खेन लिखितेन च । यथा हि मृन्मयं पात्रं दुष्टं दोषशतैरपि ११
पुनर्दाहेन शुध्येत धर्मशास्त्रैस्तथा द्विजाः । धर्मशास्त्रप्रदीपोऽयं धार्यः[6] पथानुदेशिकः १२
निष्यन्दं सर्वशास्त्राणां व्याधीनामिव भेषजम् ॥ १३
परपाकनिवृत्तस्य परपाकरतस्य च । अपचस्य तु भुक्त्वाऽन्नं द्विजश्चान्द्रायणं चरेत् १४
परान्नेन तु भुक्तेन मैथुनं योऽधिगच्छति । यस्यान्नं तस्य ते पुत्रा अन्नाच्छुक्रं प्रवर्तते १५
अन्नात्तेजो मनः प्राणाश्चक्षुः श्रोत्रं यशो बलम् । धृतिं श्रुतिं तथा शुक्रं परान्नं वर्जयेद्बुधः
परान्नं परवस्त्रं च परयानं परस्त्रियः । परवेश्मनि वासश्च शक्रस्यापि श्रियं हरेत् १७

+ इत आरभ्य ब्रह्मशापहतो हत इत्यन्तग्रन्थः क. च. पुस्तकयोरेव विद्यते नेतरेषु । * एतद्वचन-स्थानेऽयं पाठश्च. पुस्तके—अद्भिश्च वाक्यैश्च मनोरमैश्च पुष्पैः फलैरञ्जलिभिस्तृणैश्च । एनेन देवानतिथीन्पितॄंश्च अभ्यर्चयेद्यस्य तु नास्ति संपत् " इति ।

---

१ च. °धिन जातं घृ° । २ क. °थ्ये च वि° । ३ क. °म्नावाद्धि नि° । ४ क. °तारं किं । ५ च. °गुणो भ° । ६ क. °धार्य यथानुदेशगः । नि° ।

आहिताग्निस्तु यो विप्रो मत्स्यमांसानि भोजयेत्। कालरूपी कृष्णसर्पो जायते ब्रह्म-
राक्षसः १८
आहिताग्निस्तु यो विप्रः शूद्रान्नानि च भुञ्जते। पञ्च तस्य प्रणश्यन्ति आत्मा ब्रह्म त्रयोऽ-
ग्नयः १९
एतदर्थं विशेषेण ब्राह्मणान्पालयेन्नृपः॥ २०
प्रत्यूषे च प्रदोषे च यदधीये(धी)त ब्राह्मणः। तेन राष्ट्रं च राज्यं च वर्धते ब्रह्मतेजसा २१
अग्रं वृक्षस्य राजानो मूलं वृक्षस्य ब्राह्मणाः। तस्मान्मूलं न हिंसीयान्मूलादग्रं प्ररोहति
फलं वृक्षस्य राजानः पुष्पं वृक्षस्य ब्राह्मणाः। तस्मात्पुष्पं न हिंसीयात्पुष्पात्संजायते फ-
लम् २३
गावो भूमिः कलत्रं च ब्रह्मस्वहरणं तथा। यस्तु न त्रायते राजा तमाहुर्ब्रह्मघातकम् २४
दुर्बलानामनाथानां बालवृद्धतपस्विनाम्। अन्यायैः परिभूतानां सर्वेषां पार्थिवो गतिः
राजा पिता च माता च राजा च परमो गुरुः। राजा च सर्वभूतानां परित्राता गुरुर्मतः २६
दावाग्निदवदग्धानां राजा पूर्णमिवाम्भसा॥ २७
पक्षिणां बलमाकाशं मत्स्यानामुदकं बलम्। दुर्बलस्य बलं राजा बालस्य रुदितं बलम् २८
बलं मूर्खस्य मौनत्वं तस्करस्यानृतं बलम्। एते राजबलाः सर्वे यत्नेन परिरक्षिताः २९
दहत्यग्निस्तेजसा च सूर्यो दहति रश्मिना। राजा दहति दण्डेन विप्रो दहति मन्युना ३०
मन्युप्रहरणा विप्राश्चक्रप्रहरणो हरिः। चक्रात्तीक्ष्णतरो मन्युस्तस्माद्विप्रान्न कोपयेत् ३१
अग्निदग्धं प्ररोहेत सूर्यदग्धं तथैव च। दण्डयस्तु संप्ररोहेत ब्रह्मशापहतो हतः ३२

इति शङ्खलिखितस्मृतिधर्मशास्त्रं

समाप्तम्॥

---

१ क. °स्मात्पुष्पं न। २ क. °र्णानिवाभसि। घ°। ३ च. यत्नेन। ४ च. दण्डस्तु।